Yuslat yolu

"Nefhatü'r-Ruh ve Tuhfetü'l-Futüh"

Müeyyedüddin el-Cendî

İnsan yayınları

İNSAN YAYINLARI İRFAN DİZİSİNDE ÇIKAN KİTAPLAR

Şem ve Pervane Risaleleri – *Mehmet Kanar*
Gönül ve Aşk – M. *Nusret Tura*
O'nun Güzel İsimleri – M. *Nusret Tura*
Râh-ı Aşk – M. *Nusret Tura*
Mürşidinden Müridine Mektuplar – M. *Nusret Tura*
Su Üstüne Yazı Yazmak – *Muhammed Şekûr*
Nefs-i Mutmainne – A.*Hüseyin Destgayb*
Dostlar Sofrası (Hânu'l-İhvan) – *Nâsır-ı Hüsrev*
Hz. Hüseyin'in Emr-i Ma'ruf ve Nehy-i Münker'i – M. *Mutahharî*
Sohbetler – *Aziz Mahmud Hüdayî*

Yalova, 21.2.1998

Vuslat Yolu

insan yayınları: 165
· irfan dizisi: 11

ISBN 975-574-106-2

özgün adı
Nefhatü'r-Rûh ve
Tuhfetü'l-Fütuh

insan yayınları
klodfarer cad. kültür apt. 27/5
divanyolu-istanbul
tel: 516 08 28 - 518 08 78

tashih
mehmet emin demir

dizgi - içdüzen
siyahgül, 527 77 22

baskı-cilt
paşahan matbaası

kapak baskı
matsan

kapak düzeni
murat çiftkaya

istanbul
ocak, 1996

Vuslat Yolu

Nefhatû'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh

MÜEYYEDÜDDİN EL-CENDÎ

Türkçesi

Hayreddin YILMAZ

İnsan yayınları

MÜEYYEDÜDDİN el-CENDİ

el-Cendî'nin hal tercemesi hakkında kaynaklarda çok az bilgiye rastlamaktayız. Yaklaşık olarak h. 628 / m. 1230 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.

Şeyh Sadreddin b. Muhammed b. Yusuf Konevî'nin sohbetlerine katılıp on yıl boyunca onun hizmetinde bulundu. Konya'da *erbain* çilesini tamamladı. Şeyhinin vefatından sonra Bağdat'a gitti.

el-Cendî, İbn Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem* kitabının ilk şarihi olarak ün salmıştır.

el-Cendî'nin vefat tarihi h. 691 / m. 1291 olarak tahmin edilmektedir.

Başlıca eserleri şunlardır: *Fusûsü'l-Hikem Şerhi, Mevakiu'n-Nücûm Şerhi, Hulasatü'l-İrşâd ve İrşâdü'l-Hulasa, İksîrü'l-Kemalât.*

İçindekiler

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ 7
YAYINA HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ 11
MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ 23

BİRİNCİ KISIM
TEMEL DİNİ BİLGİLER VE FAYDALI MARİFETLERE DAİR

BİRİNCİ ASIL: Marifetullah Hakkında 41
1. Zâtî Hakikatlerin Beyanı (Allah'ın Sıfatları) 43
2. Aynı Konuda Tamamlayıcı Bilgiler 49
3. Esma-yı Hüsnâ'nın Kısaca İzahı 51
4. İlahî İsimlerin Adedi 70
5. Ehadiyyet ve Kesretin Anlamı 72

İKİNCİ ASIL: İnsan-ı Kâmil'in Mahiyeti Hakkında 77
1. İnsan'ın İki Ana Cevherden Meydana Gelmesi; Ruh ve Bedenin Mahiyeti 77
2. Alem-i Emr ve Alem-i Halk'ın Hak Teâlâ'nın İsim ve Sıfatlarının Mezahiri Olması 81
3. İnsanın Dereceleri 84
4. İnsanlardan Bir Kısmının Vahşi Hayvanlar Gibi Olması 87
5. Kutuplar ve Sınıfları 95

İKİNCİ KISIM
TARİKAT ERBABININ AMELLERİ VE TAHKİK ASHABININ AHVALİNE DAİR

BİRİNCİ ASIL: Amellerin İncelenmesi 99
1. Hayır ve Şer-Ameller ve Bunların Yardımcıları 103
2. Huzur ve Murakabe 105
3. Kalbe Gelen Vesvese ve Düşünceler (Havatır) 107
4. Uzuvları İslamiyete Uydurmanın Lüzumu 110
5. Göz ve Görmenin Hükümleri ve Kerametleri 114
6. Kulak ve İşitmenin Sorumlulukları ve Kerametleri 118
7. Lisan ve Konuşma İle ilgili Sırlar 120
8. El ve Kullanılmasının Sorumlulukları ve Sırları 122
9. Mide ve Yemek ile ilgili İncelikler 124
10. Evlenmenin Esası ve İlgili İncelikler 126
11. Ayak ve Bununla İlgili Sırlar 127
12. Kalp Alemi ve Sırları 130
13. Uzuvların Ahvali ve Kontrolü 136
14. Şer'i Hükümlerin Yerine Göre Kullanılması 140
15. Tarikate Sülükde Hakk Teâlâ'nın İnayetinin Esas Olması 144

İKİNCİ ASIL: Hakikî Vuslat Yolunun Esrarı 149
1. Vuslatla İlgili Küllî Kaide 149
2. İnsanın Zatî ve Derûnî E gelleri 155
3. Uzlet ve Halvet 162
4. Keşif, Şühûd ve İstiğrak 164
5. Muamelat Konuları 169
6. Aynı Konuda Ayrıntılı Açıklamalar 171
7. İç Dünyamızın İdamesi ve Huzuru 174
8. Özlü Nasihat ve Tavsiyeler 177

Çevirenin Önsözü

HİCRÎ YEDİNCİ/MİLADÎ ONÜÇÜNCÜ asır, büyük ve acı olaylara rağmen, İslam irfan ve kültür hayatının belki de en verimli dönemlerinden biridir. Takdim ettiğimiz eser ve müellifiyle ilgili olması hasebiyle, özellikle Mâveraünnehir-Türkistan yöresindeki ilim-irfan faaliyetlerinin semeresi fevkalade velûddur. Diğer dikkate şâyân bir husus da -Allah'ın bir inayeti olarak- bu irfan ve ilim faaliyetini yürüten büyük şahısların muhtelif sebeplerle ya da vesilelerle özellikle "Diyâr-ı Rûm" denilen Anadolu'ya muhaceret etmeleri, burayı tenvir için faaliyet ve himmet sarfetmeleridir. Meselâ, Hazreti Mevlânâ ve aile efradının Anadolu'ya teveccühü, tâ Endülüs'ten gelen Muhyiddin İbn Arabî (k.s.) ve bağlılarının yine Anadolu'ya teveccühleri ve en olgun talebelerini burada yetiştirmeleri ve çevrelerinde halkalanan daha nice kültür ve irfan erbabı ve bunların bırakmış oldukları pek değerli eserler, tesirleriyle kültür, irfan ve maneviyatımızı yoğurmaya, şekillendirmeye hâlâ devam edecektir. Sadreddin Konevî gibi çok yönlü bir büyük âlim ve velî,

zaten İbn Arabî'nin faaliyetinin en olgun meyvesi olarak hemen herkesçe bilinmektedir. O ve daha niceleri, hem hayatlarıyla ve yaşayışlarıyla, hem de pek değerli eserleriyle, iman, fıkıh ve ahlâk gibi en hayatî-manevî can damarlarımızı beslemeye devam edegelmişlerdir. Bunu Allah'ın bu millete has bir inâyeti olarak anlamak herhalde pek yerinde olur. Nimetinin belli ölçüde şükrünü ifa etmek olur ki, bu manevi nimetlerin artmasına vesile olacaktır.

İşte, elinizde bulunan bu özlü eser, yine İbn Arabî (k.s.)'nin bağlılarından, olgun halifesi Sadreddin Konevî'nin (k.s.) yetiştirdiği Müeyyedüddîn el- Cendî (vef. takriben H. 7. asır sonları)'ye ait olup, umûma hitaben hazırlanmış bir tasavvuf ve ahlâk kitabıdır. Müellifimiz, bunu herkesin istifade edebileceği bir muhteva çerçevesi içinde sunmayı amaçladığını ifade ederken, gerçekten de bu amacını fevkalade özlü olarak ortaya koymuştur.

Cendî, aslen Türkistan'ın Cend denilen şehrine mensuptur. İlmi tahsilini ve sülûkünü tamamlamak için bir hayli çile çektiğini bizzat kendi ifadelerinden öğreniyoruz. Özellikle Sadreddin Konevî'nin manevi-ilmî terbiyesine mazhar olması, tâ Sinop'a kadar gitmesi ve elinizdeki eserini oradaki bir Türk Hanım Sultanına ithafen te'lif etmesi pek mânidardır. Demek ki, Anadolu'yu tenvir edenlerden birisi de O'dur. Anadolu'nun manevi hamurunda, mayasında onun da katkısı ve hizmetleri olmuştur. Eserinin Türkçeye çevrilerek böylece neşredilmesi, kendilerine karşı olan şükran borcunun da bir ifadesi olur ümidindeyiz. Bu vesileyle, hem kendisini hem de hocalarını rahmetle anıyoruz. Allah'ın sonsuz rahmet ve inayeti üzerlerinde daim olsun.

Kısaca *Tuhfetu'l- Fütûh* adını verdiği bu eserinden başka, Cendî, özellikle Muhyiddin İbn Arabî'nin pek meşhur *Füsûsu'l- Hikem*'inin ilk ve en derinlemesine şarihlerinden ve yorumlayıcılarından birisi olmakla tanınmıştır. Ayrıca başka eserleri de mevcuttur. Bunlar, eseri Farsçasını baskıya hazırlayan Necib Mail Hirevî'nin tanıtma yazısında gösterilmiştir.

Eser, iki ana kısım ve bunların alt bölümlerinden meydana geliyor. Birinci kısımda, Allahü Teala'nın tanınması, yani mârifetullah için gerekli olan itikadî bilgiler ile insanların buna kavuşmasına vesile olan İnsan-ı kâmil ile diğer Evlîyanın hususiyetleri hakkında bilgi veriliyor.

İkinci kısımdâ tarikat, seyr ve sülûk âdâbı ve ahlakı hakkında temel ve ince bilgiler veriliyor. Eşref-i mahlûkat olan insan varlığının tanınması, terbiyesi ve ilahi vuslata kavuşmasının yolu ve prensipleri açık-seçik olarak ortaya konuyor. Bu vesileyle dış dünya ile ilgili zarurî muâmelat, idarî esaslar üzerinde de duruluyor.

Eserin Türk irfanına kazandırılmasına bizleri vesile eylediği için Rabbimize sonsuz hamd-ü senâlarımızı arzediyoruz. Onun Resûlüne, âl ve ashabına, yine Rabbimizin beğendiği, sevdiği gibi sonsuz salât ve selâm olsun.

Hayrettin Yılmaz

Yayına Hazırlayanın Önsözü

Senin yardımınla ya latif!

Sayılı birkaç şarkiyatçının ve araştırmacının tahkirine rağmen, gerçekte İslam Tasavvufu, ilahi vahyin tâ özünden kaynaklanıp gelmiştir. İlahi vahyin istediği, gaye edindiği, mahbubu olan maksadı mübeyyindir. Onu günışığına çıkarıcıdır. Tasavvuf yolunda kendilerini arındırmış olan sûfilerin ve ariflerin pek değerli olan eserlerine tam bir inançla dalıp, iyice düşünenler, önceki peygamberler ve ümmetlerinden sonra İslam Dini'nde ilk kamil arifin Hazret-i Muhammed (s.a.v.) olduğunu iyi bilirler. O, peygamberliği boyunca vahy yoluyla kendisine gelen bu yolu, ashabına talim buyurdu. O'ndan sonra Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) bunu devam ettirdi.* Sufi ariflere göre tasavvuf ve irfanın kaynağı, fütüvvetin rûhu Hz. Ali'dir. Zaten, o vilâyet makamlarının zirvesinde idi ve Hz. Peygambere gelen vahyin sırdaşı ve mazharı idi. Fakat binlerce yazıklar olsun ki, İslamiyetin sadece zahir ahkâmını, görünüşünü ele alan birkaç araştırmacı, tasavvuf yolunun o hoş rayihasından hiç nasip-

*Tasavvuf yollarından bazısı, ayrıca Hz. Ebubekir (r.a.) vasıtasıyla da devam edegelmiştir. (çev.)

leri olmadığı halde, İslam irfanının büyüklerinin görüşlerini, akaidini terk, tard ve reddetmeye çalışıyorlar ve bu uğurda hasis ve alçak bir hayvana binip, serkeşçe öylesine gidiyorlar ki, sufilerin ortaya koyduğu gözü ve gönlü açıcı irfan sahnelerini, manzaralarını temâşa etmeye imkânları hiç kalmıyor. Nerede kaldı ki, bunları müşâhade ve muâyene edebilsinler!

Bu durumu açıkça gösteren şeylerden biri, onların binmiş oldukları serkeş atın bedenini böylesine acıklıca kamçılayan şeyin, bu alanda yaygın ve ciddî araştırmaların ve modern incelemelerin bulunmayışı olduğudur. İrfanın ve tasavvufun zemininde bunlar yapılmadıkça, yani bu temel oluşturulmadıkça, bir neticeye ulaşılamaz. Yine binlerce yazıklar olsun ki, bizim lisan câmiamızda henüz -zamanenin sebatsızlığı ve garib, şaşılacak musibetlerin tesiriyle olacak- o büyüklerin pek değerli eserlerinden bir miktarı bile ihya olunamamış ve yayınlanabilen her on eserden, iki veya üçü bile tashih ve tenkidli olarak araştırmacılara ve okuyuculara ulaştırılamamıştır. Özellikle Hicrî yedinci asırda ve sekizinci asrın ilk yarısında yetişen pek değerli ariflerin - bu dönem İslam tasavvufunun en parlak dönemi olarak kabul edilir- eserlerinden basılabilenlerin miktarı pek azdır.

Bu dönemin büyüklerinin eserlerinden en değerli olanları, Necmeddin Kübra'nın[1], Sadreddin Konevî'nin, Sadeddin Hamevî'nin, Şihabüddin Ömer Suhreverdî'nin, Necmeddin Bağdadî'nin ve Alaüddevle Semnanî'nin[2] eserleridir. Bu ariflerin eserlerinin yazma nüshaları, dünya kütüphanelerinde mevcuttur.

Farsça'nın kullanıldığı ülkelerde, Şeyh-i Ekber İbn Arabî'ye karşı fazlasıyla bir ilgisizlik görülüyor. Bunun bir göstergesi olarak da,

[1]Necmeddin Kübra'nın eserlerinden biri "Risale-i Şettariye"dir. Abdülgafur Lari buna Farsça bir şerh yazmıştır. Bunun bir nüshası bulunup tenkidli neşri yayınlanmak üzeredir.

[2]Alaüddevle Semnânî'nin değerli eserlerinden birisi "El-Urvetu li- ehli'l-helveti ve'l celveti"dir. Sufiâbad'da Arapça olarak telif edilmiştir. Farsça tercümesi de beraberindedir.

onun eserlerine azıcık bir ilgi gösterildiğinde, görüşleriyle ilgili olarak hiç de hoş olmayan sözlerin ve ifadelerin zuhûr etmesidir. Eserlerinin ilmî yönleri görülmeden öylece kalıyor. Fakat son zamanlarda Dr. Seyyid Hüseyin Nasr'ın İbn Arabî ile ilgili muhtasar incelemesi, sayın Ahmed Arâm'ın, onun *Üç Müslüman Bilge* adlı İngilizce eserinin üçüncü kısmını (yani İbn Arabî ile ilgili kısmını) Farsça'ya tercüme etmesiyle bizlere ulaşabildi. Ayrıca üstad Tûsî'nin ve değerli bilgin Seyyid Celâleddin Aştiyânî'nin Füsûsu'l-Hikem ile ilgili muhtevalı tedkikleri ilim alemine sunulmuştur. Sayın Cihangiri de İbn Arabî'nin eserleri, ahvali, bazı görüşleri ve sözleriyle ilgili olarak *Çehre-Dıralışân-ı Alem-i İslam* adlı eserini yayınladı. Şirazî'nin kenar haşiyeleriyle (Füsûs) Şerhi'nin bir bölümü ve Câmi'nin *Nakdu'n-Nusûs*'u gayet ilmi olarak, edisyon, kritik ve ayrıntılı indekslerle yayımlandı. Fakat İbn Arabî'nin eserlerinin ve risalelerinin metni, henüz Fars diyarında tam anlamıyla tanınmıyor, bilinmiyor. İbn Arabî'nin eserlerinden bizden önce gelenlerin yapmış oldukları tercümeler de henüz yayımlanmak şerefine kavuşamadı.[3] İbn Arabî'nin görüşlerinin ortaya koyduğu akidelerin, Arapça eserlerinin ve Farsça'ya tercüme edilmiş olanlarının az bir kısmı elimizde bulunuyor. Bundan daha az olarak da, İbn Arabî'nin ahvali, eserleri ve ashabı ile ilgilenebiliyoruz. Şunu da iyi biliyoruz ki, İbn Arabî, yedi, sekiz ve dokuzuncu Hicrî asırlarda Farsça yazan arifler üzerinde müessir olmuş ve (Füsûs)'un başlıca şerhedicileri, yorumcuları da Farsça dilini kullanan arifler olmuştur. Dolayısıyla, İbn Arabî'nin eserlerine ve yolunu izleyenlere karşı ilgisizlik şu anlama geliyor: Bizler iki küsur asırlık irfânî fikir tarihimize gözleri nizi kapatmışız!

İşte İbn Arabî'nin kâmil ve olgun izleyicilerinden biri de, yedinci asrın tanınmış ariflerinden biri olan Müeyyedüddin el- Cen-

[3]Bu cümleden olarak İbn Arabî'nin "Hilyetü'l-Ebdal" adlı eserinin tercümesidir ki, sekizinci asrın ilk yarılarında Farsça'ya tercüme edilmiştir. Nüshaları mevcuttur.

dî'dir.[4] Ensâb alimleri, sözbirliğiyle onun isim ve künyesini "Ebu Abdullah Müeyyedüddin bin Muhammed bin Sâ'id bin Muhammed bin Muhammed bin Süleyman el-Hatemî el-Cendî es-Sûfî" olarak tesbit etmişlerdir. Umumiyetle Müeyyedüddin el-Cendî olarak tanınmış olup, mahlası "Müeyyed"dir.[5] Evliya tezkirelerinde ve ansiklopedilerde Müeyyed'in hâl tercümesi hakkında çok az bir bilgi mevcut olup, pek kıymet ifade etmez. Elinizdeki bu eserindeki kendi ifadesine göre müellifimiz seyr ve sülûka meyledince, babası, dostları ve kendi hocaları ona sataşıp bu yoldan döndürmeye çalıştılar. Sonunda o Kur'an-ı Kerim'e iltica edip, tefeül eyledi, istihare yaptı. Karşısına Tevbe sûresinin şu mealdeki 24. âyeti çıktı: *"Deki ey Rasûlüm! Eğer, babalarınız, evlatlarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz ve mensub olduğunuz aşiretiniz, biriktirdiğiniz dünyalıklar, kesâdından, sarsılmasından korktuğunuz ticari işleriniz ve beğenip sevdiğiniz meskenleriniz, sizin için Allah'tan, O'nun Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha değerli ve sevgili ise, Allâhü Teala'nın bu tutumunuzdan dolayı size göndereceği sıkıntıları, azapları gözleyiniz! Allâhü Teala fâsıklar topluluğunu hidayete kavuşturmaz."*

Bunun üzerine Müeyyedüddin Cendî, kesin karar verip hanımının mehrini vererek boşadı. Annesini babasına havale etti ve seyr ve sülûka başladı. Yani tasavvuf yolunda çalışmaya başladı. Sonra deniz yoluyla Hacc'a gitti. Bir vesileyle Şeyh Sadreddin bin Muhammed bin Yusuf Konevî'nin (vefatı, H. 638/M. 1240) sohbetine kavuşup on yıl boyunca hizmetinde bulundu. Bu buluşmaları

[4]Cend, Türkistan beldelerinden biridir. (Mu'cemu'l-Buldan, c. 3, s. 2148) Yemen'de aynı adı taşıyan bu belde, daha vardır. (Merasidü'l-Ittıla, 1/38); Türkistan'daki bu Cend beldesi, asırlarca kâfirlerin hakimiyeti altında kalmıştır. Ahalisi müslüman idi. Selçuklular da buraya hakim olmuştu. Bir müddet he Harizmşahların eline geçti. Günümüzde Pruf'da bulunan harabeler bu eski Cend şehrinden kalmadır. (Türkistannâme, 1/31, 369; */22-690).

[5]Nefehatü'l Üns, s. 559. Keşfü'z-Zünûn, 2/1540; Hediyyetü'l Arifin, 2/484; Mu'cemü'l-Müellifin, 13/84; Ez-Zeria, 17/150; Taraiku'l hakayık, 2/318; Füsûs yorumcularından Seyyid Haydar Amüli gibi bazı bilginler, müellifin nisbesini "Hocendi" şeklinde kaydederler ki yanlıştır.

Konya'da olmuştu. Cendi erbain'ini (çilesini) orada tamamladı. Konya'daki zâviye ve medresede, tasavvuf makamlarındaki ilerlemesini tamamlayıp olgunluğa erişti. Zira Sadreddin Konevî'nin zaviyesi bu şehirde bulunuyordu.[6] Şeyhinin vefatından sonra Bağdad'a gitmeyi arzu ediyordu. İşte bu yolculuğu esnasında -Câmi'nin (Nefehatü'l-Üns)'deki ifadesine göre- bir şahıs onun konak yerine geldi ve Mehdîlik iddiasında bulundu ve davasını desteklemesini istedi. Cendi bu şahsa cevap olarak "Allah'ın huzurunda şehâdet ederim ki sen Mehdî değilsin, yalan söylüyorsun!" dedi. Câmi, Cendi'nin *Füsûsü'l-Hikem Şerhi*'nden olayın devamını şöyle naklediyor: "Bu olaydan sonra bu şahıs bana düşman oldu. Mülhidlerden ve Nusayrilerden bir grup toplayıp onlardan bana işkence etmelerini istedi. Büyük şeyhimiz Muhyiddin İbn Arabî'ye (k.s.) sığınıp tam bir yalvarışla, rûhaniyetlerinden himmet buyurmalarını diledim. O esnada bir şahıs peydahlanıp bir eliyle o Mehdîlik davası güden adamın iki elini ve iki ayağını kavrayıp bana döndü ve "bunu yere çalayım mı?" dedi. Ben de: "Efendim, hüküm ve ferman sizlere aittir" dedim. Adamı bıraktı o da gitti. Ben de kurtuldum. Mescide gittim. Mehdîlik davası güden adam yandaşlarıyla toplanıp geldiler. Niyetleri bana eziyet etmekti. Hiç oralı olmadım. Mihrabın önüne varıp namaza durdum. Bana hiç dokunamadılar. Allahü Teala, onların şerrini benden uzaklaştırdı. Sonraları bu adam bana gelip elimde tevbe etti ve müslüman oldu."[7] Cendi'nin vefat tarihi kesin olarak bilinmiyor. İsmail Paşa, bunu H. 691 (M. 1291) yılından sonra olarak kaydediyor.[8] Elimizdeki *Nefhatü'r-Rûh* adlı eserindeki işaretlere nazaran, müellif, İbn Arabî'nin *Mevâkiu'n-Nücûm* adlı eserini Bağdad'da şerhetmiştir. *Nefhatü'r Rûh* adlı bu eserini, o eserle münasebeti dolayısıyla *Mevâkiu'n-Nücûm*'a dayandırıyor. Bundan ve diğer dolaylı ifadelerden anlaşılıyor ki,

[6]Zindegani-yi Mevlânâ Celaleddin, s. 118.
[7]Nefehatü'l Üns, s. 605.
[8]Hediyyetü'l Arifin, 2/484

Cendi, Bağdad'da ikametinden sonra Sinop'a gitmiştir.[9] Bu eserini orada Farsça olarak kaleme almıştır. Eseri te'lif etmiştir. Demek ki Cendi, Sadreddin Konevî'nin müridi idi ve ondan irşad icazeti almıştı. Sadreddin Konevî'nin vefatı H. 673/M. 1274 senesine tesadüf ediyor. Cendi seyr ve sülûkunun başlangıç döneminde evli idi. Mehrini verip hanımını boşamıştı. Bu durum ve Sadreddin Konevî hayatta iken *Füsûsu'l-Hikem*'i şerhetmiş olması, mürşidinin vefatında kendisinin takriben kırk yaşlarından ileride bulunduğunu gösteriyor denilebilir. Ömrü de buna göre tesbit edilecek olursa, muhtemelen yedinci Hicrî asrın son on yılının sonlarına kadar yaşadığı söylenebilir.*

***

Cendi'nin şairliği ve edebiyat yönü:

Cendi, eserlerinde sadece Tasavvuf ıstılahlarını kullanmıyor. Fars ve Arab edebiyatının nesir ve nazmını iyi bilip kullandığını da ortaya koyuyor. Câmi'nin ifadesine göre[10], "O hakikatlerin ve marifetlerin beyanı için İbn Fariz'in üslûbunu kullanmıştır. Arapça şiirleri de pek güzeldir."

Bu cümleden olarak Şeyh Fahreddin Irakî (Leme'ât) kitabında bir Arapça beytini naklediyor ki tercümesi söyledir:

"Derya ezelde ne ise yine o deryâdır bilesin,
Hadiselerse onun dalgaları ve nehirleridir.
Orada zuhûr eden şekillerin oluşumu, seni,
Bunları şekillendiren ama kendisi görünmeyenden perdelemesin!

[9]Sinop şehri (Türkiye'nin ortakaradeniz bölgesinde) etrafı denizle çevrili ve pek mamur bir şehir olup; burada bir hankâh mevcuttu ve bu meşhurdu. İbn Batuta buraya gelmiş ve ahalisinin inanç ve âdetlerini kaydetmişti. (Bkz. Rıhlmetu İbn Batuta, I/348-351)

[10]Nefehatü'l-Üns, s. 559

*Cendi'nin sözünü ettiği bu .... Sultan, O dönem'de Pervaneoğullarının o bölgede hakim olması sebebiyle, Pervaneoğullarından bir hanım sultan olduğu söylenebilir. Bu durum Sultan'ın kim olduğu tesbit edilememiştir .(çev.)

Diğer bir beyit de şu mealdedir:

O herşeyde varlığı tecelli eden bir varlıktır,
Yalnız vehimde ona "sıva" denilmiştir.

Müeyyideddin Cendi, İbn Fâriz'in *Kaside-i Taiyye*'sine de güzel bir nazire yazmıştır. Cami *Nefehatü'l-Üns*'ünde şu iki beytini naklediyor:[11]

O seni hiç ayrılmaksızın tam bir muhabbetle hoşnud ediyor,
Ben de kesintisiz olarak tam bir sevgiyle ona aşıkım,
Ondan ayrılmam imkansız, ama ona kavuşmam,
Uzaklık ve yakınlık sözkonusu olmadan zarûrîdir.

Bu duruma göre Camî, Cendi'nin Farsça'daki yeteneğinden hiç sözetmiyor. Sonradan gelen biyograflar da onu Farsça'nın önderlerinden ve Fars şairlerinden biri olarak anmazlar. Halbuki, elde bulunan Farsça şiirleri, onun Fars şiiri sahasında denemeleri olduğunu ve parlak örnekler ve üslûp ortaya koyduğunu gösteriyor. Nitekim elimizdeki eserinin giriş kısmında, Cendi'nin oğlu hakkında yazdığı kasidede "Müeyyed" mahlasını kullanarak gayet akıcı, tatlı ve sağlam bir şiir örneği ortaya koyuyor ki, bunun Hicrî yedinci asrın kasidelerinin en güzellerinden biri olarak sayılmasını mümkün kılıyor. O bu kasidesinde şöyle diyor:

Senin iç âlemin ne güzel, lütûf ve gönül sahibisin!
Dış uzuvlarınla da hep iyiliklere koşuşturursun,
Şerefli kişiliğinin vasıfları safa, lütuf ve kerem,
Yüce rûhunun özellikleriyse hayâ ve marifet.*

[11] İbn Fâriz'in, "Taiyye Kasidesi" üzerine yazılan şerhlerin en değerlisi ve ayrıntılısı Sadeddin Fergani'ye ait olup, üstad Seyyid Celaleddin Aştiyani tarafından neşredilmiştir. (Bu eser, iki cilt bir arada olarak Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin talebelerinden Oflu Muhammed Şükrü Efendi tarafından 1293 H. tarihinde İstanbul'da, Mekteb-i Sanayi matbaasında bastırılmıştır. -çev-)

* Cendi metinde bu uzun kasideyi eseri ithaf ettiği hanım sultan için yazdığını ifade ediyor. Çev.

CENDİ'NİN ESERLERİ:

1. *Şerhu Füsûsi'l-Hikem*

Müeyyed el-Cendi'den, irfan, tasavvuf, ilimlerin tasnifi ve ibadetlerin derecelerine dair Arapça ve Farsça birkaç eser intikal etmiştir. Ancak, bunlardan, Şeyh-i Ekber İbn Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem*'i üzerine yazdığı şerh en tanınanı ve meşhur olanıdır. *Füsûs Şerhi*'nde, bizzat kendisinin ifadesine göre, şeyhi Sadreddin Konevî, Füsûs'u giriş kısmını kendisi şerhettirerek imlâ ettirmiştir. Bu şerh esnasında kendisinde gaybi bir vâridat zuhûr edip *Füsûsu'l-Hikem*'in mazmunu ve muhtevası bütünüyle kendisine bildirilmiş ve eseri tam anlamıyla anlamış bir hale gelmişti. Bunun üzerine şeyhi Sadreddin Konevî'nin izni ile Füsûs'un şerhine girmişti.[12] Cendi'nin *Füsûs Şerhi* tâ o zamandan beri *Füsûs*'un ilk şerhi olarak kabul ediliyor. Ancak, Osman Yahya'nın *Kitabşinî-i İbn Arabî* (İbn Arabî'nin eserlerinin Bibliyografyası) adlı eserinde bu umumî kabule itiraz ediyor ve *Füsûsu'l-Hikem*'in ilk şerhinin Afifuddin Tilemsânî tarafından yazıldığını söylüyor.[13] Özellikle Cendi'nin bu şerhi, kendisinden sonraki Füsûs şârihlerinin sermayesi oldu. Câmî *Nakdu'n-Nusûs* adlı şerhinde Cendi'nin şerhinden faydalanmıştır.[14] Câmî *Nefahat*'da diyor ki: "Cendi, Şeyh-i Ekber'in bazı eserlerini - Füsûsu'l Hikem gibi- şerhetmiş, yorumlamıştır. *Füşûs* 'un diğer şerhlerinin kaynağı, hep onun *Füsûs Şerhi*'dir. O, bu şerhinde, diğer kitaplarda bulunmayan bir hayli tahkikat (derin ve esaslı inceleme) ortaya koymuştur ki, Cendi'nin (tasavvuftaki) kemâli, olgunluğu buradan anlaşılıyor."

Cendi'nin *Füsûs Şerhi*'nin yazma bir nüshası, Tahran Üniversi-

[12]Nefehat, s. 558.

[13]Sayın Dr. İbrahim Dinânî diyor ki; "Osman Yahya'nın Tilemsânî'nin şerhi ile ilgili iddiasının bir dayanağı ve değeri yoktur. Dolayısıyla "Füsûs"un ilk şerhi, Cendi'nin şerhidir.

[14]William C. Chittick "Nakdu'n-Nüsûs"un neşrinin giriş yazısında. (İngilizcedir) s. XXV-XXVI

tesi Merkez Kütüphanesi'nde 343 numara altında mevcuttur. Bu nüsha, sayın Seyyid Celaleddin Aştiyânî ve Dr. İbrahim Dinari'nin ortaklaşa çalışmalarıyla tashih edilerek neşredilmiştir.

2- Şerh-u Mevaki'i Nücum:

Cendi'nin bilinen eserlerinden biri de -nitekim Camî'de bunu ifade etmektedir- Şeyh-i Ekber İbn Arabî'nin telif ettiği *Mevaki'u'n-Nücûm ve Metâli'u Ehilleti'l-Esrari ve'n Nücûm"* [15] adlı Arapça eserine yazdığı şerhdir. İbn Arabî bunu Mürsiye'de telif etmiştir. O, bu eserinde, ibadetlerin muhtelif derecelerinin anlam (ve hikmetlerini), dinin edeblerini, rûhânî bedeliyyeti ele elmakta izah etmektedir. Adı geçen eserin metni, Kahire'de basılmıştır. Cendi *Nefhatü'r-rûh* adlı şu eserinde *Mevaki'u'n-Nücum*'u Bağdad'da şerhettiğini ifade ettiği gibi, o kitabı şerhederken, kendisinin "pirlik" ve "şeyhlik" makamına ulaştığını da zikrediyor.

3- Hulâsatu'l-İrşâd ve İrşâdu'l-Hulâsa:

Bizzat Cendi'nin bu eserin mukaddimesindeki ifadesine göre, bu eseri de Farisî diliyle yazmıştır. Sayın Daniş Pejve bu yegane eseri müstakil iki kitab olarak *Hulâsatü'l İrşad ve İrşadü'l Hulâsa* olarak gösteriyor.[16] Bize kalırsa bu, iki ayrı eserin değil, tek bir eserin adi olmalıdır.

4- İksîru'l- Kemâlât:

Bu eser de Farsça olarak yazılmıştır. Cendi, bu eseri hakkında başka bir bilgi vermiyor.

5- Risâle-i Ulûm-i Eserî ve Me'ârif-i Ahmedî:

Cendi'nin bizzat ifadesine göre bu eser, ilimlerin sınıflandırılması ile ilgili olup, Arapça olarak yazılmıştır.

[15]Bkz. Füsûsu'l- Hikem, s. 107. Resâil-i İbn Arabî, "Hilyetü'l-Ebdâl" adlı risâlesinin sonu.

[16]Merkezi Kütüphane yazmaları kataloğu, c. 9, s. 992.

6- Ezvak-ı Hatmeyn:

Bu eser, İbn Arabi'nin meşrebi üzere Arapça olarak telif edilmiş olup, Tasavvuf'un inceliklerine dairdir.

7- Kitâbü'l Esmâ:

Cendi bu eserinde Allahü Teala'nın "Esmâü'l-Hüsnâ"sını izah ediyor.

8- Dürerü'l-Gâliyât fi şerhi'l-Hurufi's-Sâliyat:[17] Bu eser, Müeyyedüddin Cendi'nin nefsine hitaben kaleme aldığı *Kaside-i Lâmiyye*'sidir. Hacı Halife, bu eserin matla beytini şöyle naklediyor:[18]

Le'l-haylu tenfe'u ehleha vele'l mâl,
Velâ yedurru zevi't-tahkiki iklâl

İnsana ne binek hayvanı ne de malı fayda verir,
İlimde derinleşene ne de fakirlik zarar verir,

9- Risâle fi'l-Kazâi ve'le-Kader:

Aka Büzürg Tahranî, Müeyyedüddin Cendi'nin bu isimdeki eserini (Kahire'de) Mektebetu'l-Hidiviyye'de gördüğünü söylüyor ve bu eserin başlangıç ifadesi olarak "Câmi'i Mehâmid-i Nâmütenâhi" cümlesini naklediyor.[19]

10- Nefhatü'r-Rûh ve tahfetü'l Fütûh:

Cendi bu eserini de Farsça yazmıştır (ve tercümesi sunulan eserdir). Sinop Kalesi'nde iken orada irfan ve tasavvufa alâka duyan

[17]Mu'cemu'l-Müellifin, c. 13, s. 54.

[18]Keşfü'z-zünûn, c. 2, s. 1540. Hacı Halife'nin ifadesine göre bu kaside farsça olarak şerhedilmiştir.

[19]Ez-Zeria, c. 17, s. 150. Adı geçen risale, onbeş varaktan ibarettir. Müellife göre, başlangıcı aynıyla bu eserdeki gibidir. Belki de Cendi Nefhatü'r-Rûh'unun giriş kısmı metnini diğer eserlerinde de aynen nakletmiştir.

bir hanım sultana ithafen te'lif edilmiştir. Bu eser iki kısım ve bir hâtimeden ibarettir. Her kısmı iki asla ayrılır. Her asıl da birkaç asl ve vasl ile tetimme denilen alt bölümleri ihtivâ eder.

Nufhatü'r-Rûh'un birinci kısmı, Hak Teala'nın zâtının marifeti, Esmaü'l-hüsnâ'dan bazılarının şerhi, insan-ı kâmil ve âlem-i halk konularını inceliyor. İkinci kısım ise, ameller, tarikat erbabının ve tahkik sahiplerinin ahvalini inceliyor. Seyr ve sülûk'un incelikleri izah ediliyor. Sufiyane muameleler -her tasavvuf yolcusunun yüzyüze geleceği- insanın iç ve dış âlemiyle ilgili tehlikeli geçitler açıklanıyor. Eserin ikinci kısmında müellif, diğer tasavvuf üstadlarının değinmediği tasavvufî incelikleri ele alıyor. İkinci kısmın sonunda; sultanların, vezirlerin ve köylülerin seyr ve sülûk usûllerini ele alıyor. Bunu öyle bir tavırla ortaya koyuyor ki, adeta eser âlimler için bir temel kaynak ve seyr ve sülûk konusunda esaslı bir rehber kitaptır denilebilir: İnsanın iç âleminin kötülüklerden arındırılması, sıfat-ı ilahiyyenin tecellisine mazhar olması ve rûhî olgunlukların elde edilmesi hep bu bilgilere uyularak elde edilebilir. Kitabın "Hatime" yani bitiş ve netice kısmında ise, tasavvuf yolunun zâhirî edeblerinden bazıları sekiz asıl altında inceleniyor.

Nefhatü'r-Rûh'un yazma bir nüshası, Tahran Üniversitesi Merkezi Kütüphanesi'nde mevcuttur. Bu nüsha yegane (ünik) nüshadır. Dış alametlerine göre de müellifin kendi elyazısıyla yazılmıştır. Yahut da Hicrî yedinci asrın güzel ve dikkatli bir nesih hattı ile istinsah edilmiştir. Birçok yerinde güçlükler, Arapça ifadeler mevcuttur. Bu nüshanın özelliği, her sayfanın başlıklarında veya alt kısımlarında, bazı kelimeler, ibareler, ayet-i kerimeler ve bunların mânâlarının kaydedilmiş olmasıdır. Metinle ilgili olmayanlar, bu baskıda, dipnotlarda (H) işaretiyle belirtilmiştir. Bu nüsha, Merkezi Kütüphane'de 2399 numara ile kayıtlıdır.[20] Sonundan birkaç sayfa eksiktir. Bu neşrimizde, eserin "Hatime" kısmından üç sayfanın fo-

[20]Merkezi Kütüphane yazmalar Kataloğu, c. 9, s. 992. Farsça Yazmalar Kataloğu, c. 2, s. 1461.

tokopisi konulmuştur. Böylece okuyucuların eserin tamamının elde mevcut olduğunu görmeleri sağlanmıştır.*

1361 Şemsi yılı, ve Hicrî 1402 yılı Muharrem ayında, bu eserin tashihi, önsözü notlandırılması sağlanmıştır. Başladığımız bu işte bize muvaffakiyet veren Allahü Teala'ya hamdolsun ve Kerim olan Rasulüne salat-ü selamı olsun.

Necib Mail Hirevî
Muharrem, 1402

*Eserin iki ayrı yazma müshası, Süleymaniye Kütübhanesi'nde a) Hacı Mahmud Efendi, No: 2447'de, b) Şehid Ali Paşa, N0: 1437'de mevcuttur.

Müellifin Önsözü

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın İsmiyle...

Allah'ın salât ve selâmı, Hz. Muhammed'in, âlinin ve ashabının üzerine olsun!

Her bakımdan büyüklük ve yüceliğin sonsuzcasına hamd ve senâsı, Aziz ve Samed olan mukaddes Ehâdiyyet makamına ve ilahi sermediyyetin sahibi olan Hazreti Allah'a mahsustur. O'nun sonsuz feyzinin fazlındandır ki, eşyanın hakikatlerini ve bütün kâinatın rengarenk bahçelerinin gelinciklerini yokluk darboğazlarından ve adem diyârından kadem-i sıdk gereğince, sonsuz öncelerdeki kıdem mertebesinin inâyeti ile varlık ve vücûd fezasına ve mevcud ve meşhûdun keşif sahası genişliğine çıkardı. Gaybî sırların karanlıkları ve aynî gizliliklerin görünmezliğinde bulunan eşyanın mahiyetlerini (Allahü Teala mahlukatı zulmet içinde yarattı) hadisi uyarınca, eşya, yani mahlukat kendiliksiz tam bir bilinmezlik içinde iken vücudî feyzinin fazlı ile aynı vücudî bağışlarının rahmetini onlara yayarak (aynı hadisin devamında buyurulduğu üzere) (sonra onların üzerine kendi nûrundan serpiştirdi) beyanı gereği olarak onları

kendilerine döndürdü ki, kendilerini Hak'ta ve hakk'ı Hakk'ın göstermesiyle ve kendilikleri hasebince kendinde görmeleri (Müşahade etmeleri) mümkün olabilsin. Hak Teala'yı benliksiz olarak kendi Zatıyla ve benliklerini Hak ile, benlikleri arada olmaksızın kendi Zatıyla tanımalarını sağladı ve hallerinin tavırlarında, şu dönen feleğin edvarında, tavırdan tavıra, tabakadan tabakaya, noksanlıktan kemâle seyr ve sülûk mertebelerini, yakîn ve şüphelerin menzillerini Hakk'ın yardımıyla geçmelerini diledi. Böylece, ilhamların ve ilahi ilkaların sonsuz nûrlarının ummanlarına dalanların sırlarını seçkin kullarına bildirdi. Bu seçkin kullar, kendilerine tecelli eden bu apaçık, ayan beyan keşif ve ilhamlarla ağyarın örtü ve perdelerini aradan kaldırıp Alem-i emrin bedialarından ve Alem-i halkın yaratıklarından "iyi biliniz ki, halk da emir de ona aittir." (A'naf: 54) ayeti hükmünce, İnsan-ı kâmil'e "Biz Ademoğullarını mükerrem kıldık" (İsra, 70) ayetine uygun olarak mutedil olgunlukta bir bünye ikram eyledi ve: "Ve onları yarattıklarımızın çoğundan daha faziletli eyledik." (İsra, 70) ayeti uyarınca kemâlin ehadiyyet-i cem'ine mazhar ederek fazlına kavuşturup mahzûz eyledi.

Allah'ın sonsuz salavat hediyeleri ve tecelliyât-ı celiyyesi, tayyib olan mukaddes kabrin sakini, enfes-i aliyye'nin meşhedi, her hayrın ve güzelliğin, her üstünlüğün tam mazharı, evliya ve peygamberlerin (a.s.) büyüklerinin menba ve dayanağı, kemâl erbâbının kıblesi, itidal merkezinin Ka'besi, Nübüvvet ve risalet Hazinesinin Hatemi, şefaat ve imamet kapılarının fâtihi, hamd ve emanet sancağının hâmili olan Hazreti Muhammed Mustafa'yı ve onun ensar ve muhacirlerden olan kardeşlerine, bütün ashabına, yardımcılarına ve destekleyicilerine olsun ki, hepsi nebevî ilimlerin hâmili ve Mustafavî hadislerin ve hikmetlerin ahkamını nakledicidirler. Onlardan sonra, özellikle Hatemiyyet makamlarının ekmel varisi, cemiyyet kemâlinin cümlesinin mazharı Muhammedî veliliğin Hâtemî, Ahmedî makam ve mertebelerin sahibi, tahkik erbabının önderi, tarikat yolcularının imamı, kâmillerin şeyhi ve varis-i ekmek,

Hakk'ın ve dinin ihya edicisi, İslam'ın ve Müslümanların önderi Ebu Abdullah Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed İbn Arabî el-Hatemi et-Tâî geliyor. (Radıyallahu anhü ve erdahü bihi minhu) Allah'ın selâmı, seçip sevdiği kullarına, evliyasına ve esfiyasına olsun. Evvel ve âhir, zâhir ve batın olarak Allahü Teala'ya hamd olsun.

İmdi, kalemimizden çıkan şu şerefli risale ve latif, zarif eser, dinî ve dünyevî mühim meselelerin başlıca olanlarını içine alıyor. İnsan nev'inin her sınıfının cismanî, ruhani ve uhrevî ihtiyaçlarını ortaya koyuyor. Bu bakımdan okurken iyice düşünüp anlamalı, tefekkür ve tezzür eylemelidir ki, bunların gereği ve hakikatleri insanda gerçekleşebilsin. İnsanî kemâlâtı özleyenler, ruhani ve nefsanî faziletleri arayanlar bu eserin ifade ve ibarelerini, mânâ ve müzmununun kaidelerini esaslarını incelerken, Rahmanî nefeslerin esintilerinden nasiplenirler. Vech-i sübhânî'nin sübühatının tecellilerinin levâyihını tevessüm ederler. Rabbanî nefehata tam bir yönelişle yönelirler ve fevayıh ve fevâtihini geniz ve dimağlarına çekerler. O zaman "Orada gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hiçbir insanoğlunun aklına hayaline, kalbine gelmeyen manevi nimetlerle" nimetlenirler. Bu özlü eserin faydaları yalnız belli kimseler için değildir. Aksine avam-havas herkes içindir. İlmî ve amelî kısımlarının tam olarak izahını, ve bu eserin Farsça yazılmasının sebebini Mukaddime kısmında izah edeceğiz. Muvaffakiyet yalnız Allahü Teala'dandır.

Ey aziz!

Allahü Teala, seni kendi ilmi ile ve hakikatlerin (eşyanın) ilmi, kendi ilminde nasılsa onları da öylece bilmekle şereflendirip yüceltsin! Kerim olan Vechinin müşahedesini ikram eylesin. Şurasını iyi bilmelisin ki; hakikî ilimlere ve yakîn ifade eden marifetlere, Hakk'ın zâtî ve ezelî ilminde hakayık nasıl teayyün etmiş, belirip ortaya çıkmışsa o vecihle ulaşmak, fikir yürütmek ve imal etmekle, hads, yani sezgi ve tahmin yoluyla veya nefsî bir zanla ulaşılamaz.

Bunlara ancak ve ancak Hakk Teala'nın tarifi, i'lamı yani bildirmesi ve işhâdı yani müşahade ettirip şahid kılması ile ulaşılabilir. Buna ulaşmak, mazhar olmak da derecelerinin farklılığı ve tabakalarının değişikliğine göre, Allah'ın Enbiya ve evliyâsının mertebelerinin en efdali ve yücesidir. Allahü Teala, Kur'an-ı Kerim'de ilmi ile övündü ve meleklere hitaben: "Ben muhakkak ki sizin bilmediğiniz, bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim." (Bakara, 30) buyurdu. Ve yine onlara hitaben: "Size demedim mi ki ben yerlerin ve göklerin gaybını bilirim. Sizin meydanda âşikare olan işlerinizi ve gizli saklı her işinizi bilirim." (Bakara, 33) Bu sebepledir ki, Enbiya ve resullerin yücelerinin en yücesi, efdali olan son Peygamber Muhammed (aleyhisselâm)'a kendisinden ilmini artırmasını istemesini emir buyurup: "Deki Ya Muhammed (s.a.v.) Yarabbi ilmimi artır." (Taha, 134)" duasını talim buyurdu. Ayrıca, buyurdu ki: "İyi bil ki, şüphesiz o Allahü Teala'dan başka ibadete layık başka bir ilah yoktur." (Muhammed, 19) buyuruyor. Bunun gibi bir de ona (s.a.v.) ilahi ihsan ve mevhibelerin en şereflisi ve mertebelerin efdali olan ilmi minnet ve nimetini ihsan etti ve buna işaretle: "Allah sana bilmediğin nice şeyleri öğretti. Onun sana olan fazlı ve ihsanı çok büyük, pek yücedir." (Nisa, 118) buyurdu. Allah'ın halifesi Davud (a.s.)'a da: "Allah ona dilediklerinden bazısını öğretti." (Bakara, 251). Yani "ona mülk ve peygamberlik verdi" demektir. Süleyman (a.s.) bütün insanlara karşı ilmi ile övünüp "Ey insanlar! Allahü Teala bana kuşların dilini öğretti." (Neml, 16) dediğini Kur'an-ı Kerim bildiriyor. Şuayb ve İbrahim peygamberler (a.s.) Hak Teala'yı ilminin vüsati ise senâ eylediler, övdüler. Allahü Teala, halili (İbrahim (a.s.)'dan nakil ile O'nun: "Rabbimin ilmi herşeyi içine almıştır." (En'am, 80) şeklindeki övgüsünü bildiriyor. Şuayb (a.s.)'dan da: "Rabbimizin ilmi herşeyi kuşatmış, içine almıştır." (A'raf, 89) medhini naklediyor. Bunun gibi, melekler de Allah'ın ilmini övdüler. Allahü Teala, onlardan bunu şöyle naklediyor: "Ey Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin ile herşeyi kuşattın, tevbe edenleri mağfiret eyle!" (Gafir, 7). Allah,

İsa (a.s.)'ın faziletini Hazreti Meryem'e açıklarken, bunun ilim ile olduğuna işaretle: "Allah ona kitabı ve hikmeti ta'lim buyurdu." (Bakara, 27) buyuruyor. Musa (a.s.) ve diğer peygamberler hakkında da: "Musa (a.s.) tam kemâl çağına ulaşınca, biz ona bir hüküm ve ilim verdik." (Kasas, 14) buyuruyor. Hızır hakkında ise -Rahman'ın selavatı üzerine olsun- (Hızır'a) kendi tarafımızdan bir rahmet verdik ve ona ledünnî ilmi talim eyledik." (Kehf, 65) buyurdu. Musa (a.s.) Beni İsrail içinde ilmi ile övünüp "yeryüzünün en bilginiyim" dedi. Hak sübhanehu ve Teala, Musa (a.s.)'ın bu iddiasını reddedip, ona işin doğrusunu bildirerek: "Yeryüzünün en bilgin olanı sen değilsin. İki deryanın kavuşumundaki kulum Hızır'dır" buyurdu. Musa (a.s.) bu iddiasından çok utandı ve Hızır'ı bulup ondan ilim edinmeyi arzu etti.

Rasulullah (s.a.v.) bir hadiste: "Sizin alim olanlarınızın abid olanlarınıza olan üstünlüğü, benim sâir ümmete olan üstünlüğüm gibidir." buyurdu. Şimdi, bu övülen, teşvik olunan ilim hangi ilimdir, nasıl bir ilimdir? Bunu tesbit etmek gerekiyor. Çünkü birçok kimse kendisini ulema zümresinden sayıyor ve peygamberlerin (a.s.) vârisi olduğunu sanıyor. Halbuki sahip olduğu o ilim, bu neviden (ledünnî) bir ilim değildir. Belki, Hakkın zâtına mahsus bir vasfın ilmidir. Bir kimse (tahsilin ötesinde ayrıca) ilahi mevhibe, ilkâ, ilham, i'lâm ve ta'lim'e mazhar olmamışsa, onun ilmi (sözü edilen istenilen o) ilim nevinden olmamış olur. Ayrıca her ilim veya bilgilenme, öğrenilerek veya bu yolda çalışılarak edinilirse, böyle olan ilim eksik olur, kusurlu olur. Herhangi bir ilim, sadece tefekkür ve mukaddimeler tertibi ile zan ve tahmin yoluyla veya kıyas yoluyla elde edilmiş ise, bu da müzeyyeftir, yani yetersizdir Gönlü doyurup sükûnete erdiremez. Yakîn sağlayamaz ve kesinlik ifade etmez. Böyle olan bilgiye güven olmaz. Çünkü husûlîdir, yani çalışılarak elde edilmiştir. Buna fikir denir ki, insan mizacında bulunan cüzî bir kuvvettir. Daima noksanlık ve halel ile yüzyüzedir. Hakikî ilim, Hakk'ın zâtıyla kâim olan ilimdir. O'ndan olan ve

O'ndan olana mutabık olan ilimdir. Başka ilimler ise böyle değildir. Eğer Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i şeriflerde bununla ilgili olarak bildirilenleri beyana, ilmin ve alimlerin fazileti hakkında gönlümüze doğan keşfî ve aklî bürhanları anlatmaya kalkışırsak, şu muhtasar kitap çok uzayacak. *Ulûm-i Ehâdi ve Meârif sermedî* adlı risâlemizde ilimlerin sınıflandırılması ve faziletleri hakkında yeterli bilgi verdik. Oraya müracaat ediniz! İnşaallahü'l-aziz oradaki açıklamalar ikna edici olur ve kalbi olanlar için yahut anlayış sahipleri için bir hatırlatma olur. Allah buna şahiddir.

Enbiya ve evliyaya, Allah'ın seçilmiş kullarına vehbî, vahyî, ilkâî, ledünnî ve tecelliyat yoluyla ilimler verilmiş ise de, bunlar, aralarındaki üstünlüklere göre biribirinden farklıdır. Herbirine istidadlarına göre verilmiştir. Enbiya ve evliyanın büyüklerinin her makamına mahsus nükteler, latifeler mevcuttur. Şaşılacak, taze ve yeni ilim ve hikmetleri çoktur. Bu bilgiler insanların ellerinde (ki kitaplarda) yeralmakta olup meşhurdur.

Zâtı, isimleri ve sıfatları itibariyle Hakk Teala'nın hakikatine dair hakikî ilim ve marifete ulaşmak, eşyânın hakikatlerini, ilm-i ilâhi'de nasılsa öylece topluca veya ayrı ayrı bilmek, fer'i meşreblerden, kaynaklardan malûmat ve zevklerden olgun ve topluca olacak biçimde elde edilemez. Bu bilgi ve marifetlere, sadece Hâtemü'l-Enbiya'nın (a.s.) ve Hâtemü'l-Evliya'nın -ki Muhammed (a.s.)'ın varislerinin en olgunundan (Allah'ın selavatı peygamberimize, bütün peygamberlere ve kâmil enbiyasına olsun)- meşrebinden ulaşabilir. Çünkü, Hâtem olanların ilmi, hâli, zevki ve meşrebi, bütün manevî hal ve zevkleri hâvidir. Bütün meşrebleri içine alır. Bütün makamları ve mertebeleri de ihata eder. Başka alim ve veliler böyle değildir. Bu hususiyetlere sahip değildirler. Bu husûsiyetler olmayınca da Hâtemlik olamaz. Hâtem olan zât hakkında şöyle bir açıklama yapabiliriz; Nasılki Rubûbiyyet ve ilâhiyyetin hakikatlerini içine alan, bunların kayyum, ve kâimi olan, hepsini kuşatıcı olan ve ehadiyyet-i cem'-i zâtisi bulunan bir isim lazımdır ve bu da (Alla-

hü) Tebareke ve Teala (ism-i celili)'dir, bunun gibi öyle bir insan lazımdır ki, diğer bütün insanlardan pek olgun olsun (İnsan-ı kâmil). Onun ilmi pek olgun ve şümullüdür. Makamı da en yüce ve nübüvvet mertebesinde de en yüce en üstün seviyededir. İşte Hâtemü'l enbiya (Muhammed aleyhisselâm) bu mertebededir. Hâtemü'l-Evliya, vilayet; yani evliyalık mertebesinde nebevî hakikatleri ve vilayetin inceliklerini kendinde toplamıştır (bu kemâllere mazhar olmuştur). İlahi ve kevnî hakikatler bütün hadarât ve mertebeleri, asılları ve mahiyetleri nasılsa, öylece aynıyla bu iki büyük zâtın zevk ve meşreblerinden elde edilebilir. (Yani onların manevî terbiyesi ve feyzi ile bu ilimlere ve hakikatlere ulaşılabilir.)

Hatmeynin, yani bu iki büyük zâtın (Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Muhyiddin-i İbn Arabî (k.s.)) zevkleri tabiri Arapçadır. Birçok eserde sözü edilir. Kökleşmiş, kavramlaşmış, kesinleşmiş bir ifadedir. Acem (Fars dili konuşanların) ehlinin ulûm-i hakikiyye'ye tâlib olanları, yakîn elde etmenin yolunu araştıranları, bu manevi zevklerden çoğunlukla nasiplenememektedirler. Bu sebeple, Hak sübhânehu ve teala, bu yüce zâtların ihsan ve inâyet buyurduğu bilgilerden bu zaif kulun kalemi ve beyân lisânı vasıtasıyla, kemâlî ulûm ve zevklerin hülâsasını Acem ehlinin irfan taliplilerine ulaştırılmasını bu risale ve diğer birkaç eserimle müyesser eyledi. *Hülâsatü'l-İrşad ve İrşâdü'l-Hülâsa* adlı eserim *İksirü'l-Kelimât* adlı kitabım ve diğer eserlerimin hemen hepsi, Hâtemü'l-Enbiya'nın (a.s) ve Hâtemül'l Evliyanın (feyz ve kemâlatından) pek büyük bir pay almıştır. Ulûm-ı hakâyıkdan ve tarikat erbabının amellerinden ve tahkik ashabının önderlerinden pek olgun ve muhtevalı olarak nasiplenerek bu risale ve diğer eserlerimiz meydana getirilmiştir. Bu risaleye *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh* adını koyduk.

Bu eserimizi, büyük padişah, âlemin hanımefendisi, melikelerin melikesi, yücelikler ve saadetlerin semeresi, hanım sultanların övüncü, asrın özü, zamanımızın Râbiası, devletin ve güzelliklerin hülâsası, büyük padişahlar sülalesinin övünç kaynağı, din ve dün-

yanın ziyneti, İslam'ın ve Müslümanların rüknü'ne -Allahü Teala onu her türlü hayır ve iyilikte muvaffak eylesin! ve her zaman kendi koruması ve takviyesi altında bulundursun! Yüce şahsını enva-i saadetlerle kuşatsın! Her türlü müjdelere ve bereketlere garkeylesin! İhsan ve ikramlarına kavuştursun!- hediye olarak gönderdim. Böylece bunu mütâlaa eyleyerek ve buna göre amel ederek olgun Evliyanın mertebe ve makamlarına yükselmesini diledim. Zira onun şerefli tabiatında ve ahlakında, yaradılışında saf, temiz bir itikad mevcuttur. İnsanî olgunlukların hepsine kâbiliyeti vardır. Rabbanî fevadıl ve fedâil sahibidir.

Böylece fazilet sahipleri ve tarikat yolcuları, o Hanımefendinin herkese ulaşan ihsanları ile dünyalık maişetlerini temin yolunu buldular. Onun türlü türlü lütuflarından, gönül sahibi oluşundan ve himâyetkârlığından faydalandılar. İnsanlar her taraftan koşup geldiler ve onun çevresinde toplandılar. Bazı medhiye türündeki şiirlerimizde o Hanım Sultan hazretleri hakkında kalemimizden şu beyitler çıkmıştı.

Senin iç dünyan, ahlakın ne güzel, lütuf ve gönül ehlisin,
Dış âleminde de hep iyilikler saçmak emelindesin,
Şerefli kişiliğinin sıfatları lütuf ve keremdir,
Yüce zâtının özellikleri; hayâ ve kalb uyanıklığıdır.
O makamdaki devlet senin ismet sarayındır.
Orada insana dünya endişesi zor gelir.

Güneşten daha aydınlık ve parlaksın,
Senin aslından ve nesebinden sözetmek yaraşmaz
Devlet hariminin en değerli hanımısın, hem de âlemin seçilmişi,
Kerem, mâlikiyet ve cihan hâkimiyeti senin mayanda var.
Büyüklük deryasının başını kesip gerdanlığına mücevher gibi takmışsın
Zamanın farkının genişliği senin tacına yaraşır

Zühdünle sana ikinci Rabia diyemez miyim!
Sen Zübeyde'nin anlayışına sahipsin ve seçilmişsin
Üns bahçelerine gidiniz de oraya âb-ı hayat gelsin
Bir tek bakışınızla topraktan su fışkırır.

Senin mayan, suyun ve toprağın anberdendir,
Latif tenin bizzat sanki rûhmuş zannolunur,
Güzeller meclisinde sen bir konu açınca,
Sanki şekerözü üzerine bal katıyorsun!
Bu yüzden herkes senin kapından ümitlidir
Çünkü senin gönül yüzün Hakkın kapısında binlerle niyazdadır.
Bu sebeple ebedi izzet ve büyüklük tâlibisin.
Kendi şiarını Hakk'ın dergahında zelil eyledin.
Ey iyi devrin gönlü kırık olanlarının zorlaması, zuhûr et!
Tutulacak yol tevazudur, kibir ve zorbalık değil,
Dilersin ki kimseden gönlün kırık olmasın,
Ve ömür boyunca kimsenin gönlünü kırmayasın,
Zulmün karanlığının yeryüzünü kapladığı bu devir,
İşlediğin hayırların nûrlarıyla aydınlandı.
Ektiğin iyilik ve ihsan tohumları nedeniyle,
Bu zaman ve zemine "Cennet" adını koydular
Sen ki herkesi muradına kavuşturuyorsun,
İki âlemde muradın müyesser olsun!

Onun büyüklüğünün şanını, güzel yaşayışını ve ahlakını insanları korumasını ve gönül alıcılığını duyunca, herkesin ondan iyilikle bahsettiğini görünce, işittiklerimi bizzat görmeyi uzun süredir düşünüyordum. Şimdi Muhammediye'ye "Sinop Kalesi Rıbatı"na geldim, aynı şeyleri binlerce defa yine duydum. Kendileriyle görüştüğümde bu hallerini bizzat müşahade ettim. -Öylesine ki hakkında duyduğum haberler, gerçeğin yanında çok az gibi göründü- Kendilerine layık olabilecek bir hediye olarak, dinî faideleri içeren, yakîn

ifade eden yararlı bilgilerin olgunlarını içine alan şu eserden daha iyisini göremedim. Çünkü ona verilecek her hediye, denize inci atmak ve ihsan sahiplerine kırıntı sunmak gibi olurdu. Kabule şâyân olacak ve kendilerinde bolca mevcut olmayan şeyin ne olduğunu düşündüm. Onun şerefli zâtının hakikat ilimlerine ve tarikat sırlarına meyyâl olduğunu anlayınca, Hak Teala'nın bu zayıf kuluna ihsan buyurduğu tecelliyat ve gaybi varidat, açık müşâhedeler ve mükâşefelerden kaynaklanan bilgilere dair ve başkalarına şimdiye kadar verilmemiş bilgileri, ihtiva eden şu eseri göndermeyi arzu ettim. Böylece kendisine lazım olan bilgileri alıp, faydalanmasını diledim. Bu eserin yazılmasına sebep olmaları sebebiyle de, şerefli dualarının artmasına vesile olmasını umdum. Böylece kendileri kıyamete kadar iyilik ve hayırla anılıp nihayetsiz sevaplara kavuşacaklardır. Bizzat mütalaa edip faydalı dinî bilgileri edineceklerdir. Bu vesileyle de kendileri için yakîn mertebesinde ilerlemek mümkün olacaktır.

Bu eser iki kısımdan meydana geliyor; Birinci kısımda, uyulup tatbik olunduğunda insan rûhunu olgunlaştıran, nefsanî noksanlık ve kusurları gideren yararlı bilgi ve marifetler yer alıyor.

İkinci kısımda beden ile, ahlak ile, ibadetlerle, nasihat ve vasiyetlerle ilgili bilgiler mevcuttur ve her iki kısma da şamildir. Bu iki kısımdan herbiri asıllar, fasıllar ve vasıllara, tetimme ve tekmile ve hâtime bölümlerine ayrılıyor. Nitekim herbiri yerliyerinde görülecektir. Muvaffakiyet veren ve hidayete erdiren yalnız Allahü Teala'dır.

ŞİİR

Ey Müeyyed cihan hakimiyeti için niçin gönlün tutuşuyor,
Cihan hakimiyeti ancak Allah'a mahsustur bilmez misin!

Bir gönül ki şu dünya pazarından benliğinden geçerek ve gönlü yanarak vazgeçerse,
Gönlün halvet sarayında bu dünyaya yer vermenin layık olmadığını anlamıştır.

Gönlün mâsivâdan temizlenirse, Hakk'ın tecellisine kavuşur,
Nefsinin nakışlarına sakın aldanma, hevasından uzaklaş.

Kanaatin ayak tozunu gözüne sürme eyle,
Bununla nefsinin tamamından, mide şişirmekten kurtulursun.

Şu gaddar dünyanın tamamından uzak, uzak dur,
Zira onun o uzun gibi görünen süresi çabuk tükenir.

Şu alçak, düşük ve deni dünyadan geç, sakın ona tutulma,
Çünkü o bir yol gibidir, geçip git, ona takılma.

Gücün neye yetiyorsa onu yap ki Hakk'ın nûru olasın,
Fakat şu dünyanın zulmetine düşme, onu yüklenme,

O temiz rûhunu teninin hizmetine verme,
Zira gülün vazifesi dikene asla yaraşmaz.

Tenin şu bedenin ruhunun bineğidir, binici sensin.
Vaktin nasihi sensin, şu merkepten ne umarsın, yükünü niye çekersin

Şüphen olmasın hiç asla, ölümden sonra
Sen hep Hakk'ın nürları içinde ebedi yaşarsın.

Eğer şu sûret ve kalıp dünyasının zulmetinden
Geçer, onu terkedersen, nûr ehli olursun.

Şu unsurî sûretlerden soyun ve sıyrıl ki,
Rûhun sırlar sarayına ulaşabilsin.

Eğer sen bu rühânî makamın gereğini yapmazan,
Olur olmaz heryşeye layıksın demektir.

Çünkü senin zamanını, ömrünü zaman zayi eder,
Kazancını kaybeder, hayırsız, işsiz kalırsın.

Herşey için neye gam yiyorsun böyle,
Allah'ın sevgisiyle mesud olursan sana gam yaklaşmaz.

Hep Hakk'ın nimetleri içindesin, elinde de birşey yok,
Sende baki kalacak olan yine Hak Teala'nın ihsanıdır.

Kendi iradene sakın uyma, Hakk'ın iradesini seç,
İşte o irade sayesinde herşeyden haberdar olursun.

Yardımcın, dostun, gücün Hakk Teala'dır, şeytan düşmanın.
Sen değerli ve güçlü ol, şeytan ise inlesin.

Bazan Nasr-i Seyyarî gibi tarikatte ilerlersin,
Bazan da uçan rûh gibi hakikatin zirvesine yükselirsin.

Bazan kuzeydoğuya, bazen güneybatıya gidersin,
Ama yeryüzünde bir mekanda sıkışıp kalmazsın.

Bazan küllün merkezinde şu yeryüzünde bulunur,
Bazan da herşeyi kuşatan dönen felek gibi olursun.

Bazan sevgilinin kapısının tozu gibi âb-ı hayat olursun,
Bazan da onun aşkıyla tepeden tırnağa ateş gibi olursun.

Dostu anmakla herşeyi unutursun O'ndan başka,
Zaten her ne iş olursa olsun yalnız O'ndandır, O'nunladır.

Ne gam çek, ne de münkirlerin inkarını duy,
Ne de iman sahiplerinin ikrarı ile neşelen.

Eğer henüz şuna veya buna iltifatın varsa,
Sen daha bazı hal ve tavırlarına mağlub demeksin.

Bu makamda eğer halin olgunlaşırsa,
Şüphen olmasın gamları sevinç sürûr bulursun.

Gece gündüz ve gündüz sevgilinin yanağı ve zülüfleriylesin,
Şu karanlık gecelerde binlerce tecelli nûru zuhûr eder.

Dosta kavuşmaktan hep nevruz bayramı neşesi yaşarsın,
Gecelerin de pek değerli, sevgiliyi görmekten mest ve mahmur geçer.

Bütün can teninin teması misk gibi koku olur,
Çünkü artık her nefesin dostun nefesiyledir.

Senin vücud sarayın O'nun kokusuyla anber kokar,
Onun inayetiyledir ayların doğuşunun hikayesi.

Harflerin esrarı sende, kelamın nûru sende,
Zira, sırlar kitabını kendinde bulunduran sensin.

İsimlerin semâsının merkezi sendedir,
Çünkü sen zâtında nûrların zâtlarını kuşatmışsın.

Nâm ve nişanından haber versen de vermesen de,
Kendi ismin, yaptığın işlere ve ahlakınla seni anlatır.

Susmak dururken konuşmaya anlatmaya ne hacet,
Baştan ayağa sen O'nun güzelliğini gösteriyorsun.

Sende dostun haberiyle ilgili en güzel şey şudur.
Tek başına sen Hak Teala'nın varlığını, kemâl ve cemâlini anlatıyorsun.

Dilin, gözün, kulağınla hep O'nu gösteriyorsun.
Çünkü gece-gündüz O'nun müşahedesiylesin.

Tabiat ve şehvetinden temizlenir arınırsan,
Melekler arasına girer ebrara katılırsın.

Eğer şehvete kapılır, hırslı ve yiyici olursan,
Hayvanların himmetinin onda biri seninkinden daha yüce demektir.

Kazandığın günah senin nefsinin yüküdür, onu haşir meydanına götürme,
Çünkü herkesin günahı ve zulmü kendi başına döner.

Şeytanla arkadaşlık, dostluk kurarsan, ona ne hile kuracaksın?
Sen de hasedci, edebsiz, cahil ve şapşal olursun.

Eğer bineğin olan nefsini bu Fir'avun ahlakından olan üç şeye bırakırsan,
Askerlerin ifritler olur, sen de emirleri olursun.

Eğer bunların dışında kalırsan, insanlık sıfatları
Bütünüyle sana gelir, insan sayılırsın.

Bu halle beraber Hak'da fani olur, kendinden geçersen,
Her işin her halin Hak ile olur, Hak ile dost olursun.

Hakk'ın razı olduğu şeyleri eda edersen,
Zamanının en olgunu ve din yolunun eri olursun.

Haklardan, geçimsizlikten, uyuşmazlıktan ve gösterişten
azad olursun.
Ferd-i mutlak ve ahrarın makamının merdi olursun.

O zaman sende ne zamanın kutbunun emirlik ve hükmü olur,
Ne de bunun ötesinde bir makama talib olursun.

Bütün bunlara göre kendi ayarını anla, ne haldesin iyi bil,
Çünkü her hakikatin ölçüsü olan biri miyar ve gösterge mevcuttur.

İlimle sen âlemin sancağı, âlemin allâmesi olursun,
Lütufkâr, şirin, haberdar ve pek hünerli olursun.

Ey hürriyetine kavuşan! Her makamın köleliğinden kurtuldun,
Lâ-makam (mekânsızlık makamında) oturuyorsun yaptığın
manevî seferler sonucu.

O sevgili'nin nezdinde başka birini araya koyma,
Zira bu her tavrın dışında ve ilâhi huzurun dahilindedir.

Kendi merkezinden başka hiçbir şeye ilgi duyma sakın,
Çünkü nokta ve onu çeviren daire sendedir.

Sen olmadan hiçkimse olmaz, her ne varsa sendedir,
Hem diyar, hem diyardakiler ve deyyar sendedir.

Her kudretin verası, ötesi kudretdir iyi bil,
(Yani her kudretin gücün üstünde ve hepsini kuşatan
yalnız Hakk'ın kudreti vardır)
Sana yazıklar olsun eğer değerini ve kabiliyetini anlamadınsa!

Bu kul diyor ki- Allahü Teala onu muvaffak eylesin- Allahü Teala'ya hamd ü sena eyledikten sonra eserimize başlıyoruz. O'nun sevgili peygamberine salat ve selâm olsun! Biz bu eserimizde bölümleri belirttik ve her bölümde özlü ve kısa bir yol izledik. Böylece ilim taliplerinin anlamasını amaç edindik. Eserimizin her iki kısmı -ki asıllar ve fasıllar, vasıllar ile tetimmelere ve tekmileye ve nihayet hatime kısmına ayrılmıştır- hakikatlerin tertibi düzenine göre hazırlanmıştır. Muvaffak eyleyen, diğer sebeplerle de hidayet veren yalnız Allahü Teala'dır.

BİRİNCİ KISIM

Temel Dini Bilgiler ve Faydalı Marifetlere Dair

Marifetullah hakkında

Marifetullah'a O'nun ne ile ve ne yoldan bilinebileceğine dair olup Zat-ı Teâlâ hakkında bilgi veren bir faslı da ihtiva eder.

Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Allah'ın zatı hakkında tefekkür etmeyiniz" Böyle buyurmalarının sebebi şudur: Fikir veya tefekkür, insanda bulunan cüzi ve sınırlı, bağımlı ve sonlu olan bir güçtür. Halbuki Allah'ın zatı mutlak ve nâmütenâhîdir. Mukayyed ve mütenâhî olan bir anlama ve düşünme gücü, mutlak ve nâmütenâhî olanı anlayamaz, idrak edemez. Allah'ın şu kulu Müeyyed b. Mahmud b. Said es-Sofi diyor ki: "Bu faslın hemen başında (zat) kelimesinin medlûlünü izah eden faydalı bir bahis açacağım. Böylece, Zat-ı İlahi hangi bakımdan bilinebilir ve hangi yönden, hangi bakımdan ilim zatı ihata edemez, kuşatamaz ve anlayamaz hususu aydınlanmış olacaktır.

Şunu iyi bilmelidir ki, (zat) veya herşeyin zatı, o şeyin hakikatinden ibarettir. Şu haysiyetle ki, isimlerin, sıfatların nisbetlerin ve izâfetlerin mercii ve menşei Zat'tır ve bunların hepsi Zat'a muzaf

ve mensubdur. Mesela, bir nefis düşünelim: İlim ve kemal sahibi... Ve bir kadın düşünelim, hüsn-ü cemal sahibi. Burada zat'ın medlulü, yani gösterdiği şey; ilim ve kemal sahibi, hüsn-ü cemal ile mevsuf, nefsi ve şahsi bir hakikattir. Allahü Teala'nın zatı üzerinde de böyle düşünebiliriz. Demekki Allahü Teala'nın zatı, O'nun hakikatinden ibarettir ve isimlerinin, sıfatlarının, nisbet ve izafetlerinin aslı ve mercii yine O'dur.

Şu halde O'nun Zatı, isim ve sıfatlara sahib olan bir hakikattir ve bu hakikat, bu sıfatlarla mevsuftur. Bunlar olmaksızın o bilinemez maruf olamaz. Şu halde beşer ilminin Hakk'ın Zatını idrakte son mertebesi, O'nun bu hakikatinin isimler, sıfatlar, fiiller, eserler (yaratıklar) nisbetler ve izafetlerle mevsuf olduğunu bilmelidir. O'nun hakikatinin bu mavsufiyeti olmadıkça, yani O hakikatin bu vasıflarını bilmedikçe, O'nu bilmemiz mümkün değildir. O'nu ancak mevsuf olduğu bu sıfatlarla bilebiliriz. Zira ilim, yani (bilmek), Hak Teala'ya izafe olunsa da yaratıklara (mesela insana) izafe olursa da, nisbetlerden bir nisbettir ve bir hakiki-yi nisbi, mutlak zatı ihata edemez. Zaten ilmin, yani bilmenin sayısız nisbetlerle ve nihayetsiz hakikatlerle münasebeti vardır. Sayısız nisbetler ve hakikatler buna mensubdur. Şu itibarla ki; ilmi, zatın aynı farzederiz. O zaman, ilim, alim ve malum lafızlarını düşünmeyiz. İhata veya ihatasızlık orada sözkonusu olamaz. Bu noktayı iyi anlamalıdır. Zira mutlak zat, hakikati itibariyle bütün itibarattan muarradır. Nisbetler, izafetler, isimler ve sıfatlar, bu mertebede mütelâşî ve sâkıt olur. İşte bu bakımdan bu makamı lisan ile ifade etmek mümkün değildir. Hak Teala'nın zatında bu bakımdan tefekkür yapılamaz. Yapılırsa, batıl, geçersiz ve zararlı olur. Bu makamla ilgili olarak nice keşfi ve vehbî bilgi ummanları vardır. Mesela, Hakk'ın hakikatini bilme, hüviyet ilmi, Eneiyyet ilmi, gayb-ı hakikat ve gayb-ı zat ilimleri gibi ki, bu ilimlerin altında yer alan, indiyyet ilimleri, maiyyet ve eneiyyet ve ledünni ilim, ilka ve ilham ilmi, tecelli ilmi ve daha başka nice bilgiler zuhûr eder.

Bu risalenin konusu, bunların beyanı değildir. "Sana verdiğimi al şükredicilerden ol." (A'raf, 144) ayetinde buyurulana uy.

Diğer bir husus şudur "Zat" lafzının müennes (dişil) bir kelime olmasıdır ki, bu, hakikat ve hüviyete aittir. Nitekim sözü edilmişti.

Eğer Hakk'ın zatından sözediyorsak, hakikıyetle mevsuf olan hakikat sözkonusudur. Zatullahi Teâlâ, uluhiyetle mevsuf bir hakikattir. Eğer, birşey izafe ve nisbet etmeden sadece zat dersek, bundan maksad, zatın gaybının hüviyet ve zatiyyet itibarıdır ki, isimlerden, sıfatlardan, nisbetler ve izafetlerden muarra ve mücerreddir. İşte bu haysiyetle, yani bu bakım ve yönden beşer bilgisi ve anlama gücü zata ulaşamaz. O'ndan işaret ve ibare ile birşey ifade edemez. Bu noktayı iyi bilmelidir. Bu hususta bu kadarı yeterlidir.

1. ZATİ HAKİKATLERİN BEYANI (ALLAH'IN SIFATLARI)

Zati hakikatler şunlardır: Uluhiyyet, hakkıyyet, ihata, devam, ıtlak, vücûbü'l-vücûd ve ehadiyyetü'l-cem'. Bu hakikatlar yalnız Hak Teala'ya mahsustur. O'ndan başka hiçbir şeyde yoktur. Allahü Teala'nın ehadiyyet-i cem'ini bildiren hakayık-ı uluhiyyet'in dört rüknü vardır: İlahiyyet ve Rububiyyet onlarsız olamaz. Bunlar (Allah'ın) Hayat, İlim, İrade ve Kudreti (sıfatları)'dır. Bu hakayık, Allah'ın sıfat ve isimlerinin başı, aslı, kaynağı ve küllî olanlarıdır. Diğer isim ve sıfatları, bu dördüne râcidir.

İlâhiyyet: İlahi hakayıkın tamamı ve kemaliyle ehadiyyet-i cem'inden ibarettir. Uluhiyyetin manası, zatı ile kâim olan, sahib ve malik demektir. (Allah) lafza-i celali, ehadiyyet-i cem'-i zati'nin âlemi, yani has ismidir. Zat sahibinin âlemi, özel ismi değil.

Vücub-i Vücud: Yani varlığı lazım ve vacib olandır. Varlığı zatı ve vacib olan, Hakk'ın vücudu, yani varlığıdır. Varlığı kendinden olup başka birşeyden değildir. Hep vardır ve yokluğu düşünülemez. Diğer bütün varlıkların varlığı O'ndandır. Allahü Teâlâ, bu varlıklara varlık vermeseydi, hepsi (mâ'dümü'l-ayn), sırf yokluk olurlardı. Şu halde Allah'ın varlığı zaruri ve vacibdir.

Hakkıyyet: Vücudun sübûtu ve hakikatin tahakkuku, kendi nefsinde kendi nefsi için, kendi nefsi ile olandır.

Devam: Vücud-i zatisinin hep var olması (ebedi olması)'dır. Yani varlığının bir başlangıcı ve bir sonu olmamaktır. Ebedü'l âbâd, sonsuz sonralara, sonsuzluğa kadar hep varlığının devam etmesidir.

Beka: Müktezâ-yı zati üzere, vücudun, yani Allah'ın varlığının istimrarı, sonsuza dek sürüp gitmesi ve sübûtun gereği olarak bir karar üzere kalmasıdır. Aslî tahakkuk berkarar, baki ve payidardır.

İhatat: Allah'ın zatı, mertebesi, ilmi ve vücûdu ile herşeyi istiğrak ve şümûl üzere kuşatıcı olmasıdır. Çünkü Hak Teala'nın zatı, herşeyi muhittir. O'nun bu kuşatıcılığı zarfiyyet manasına olmayıp (bîçûndur, yani nasıl olduğu anlaşılamaz). Bunun gibi Hak Teala'nın vücûdu, ilmi ve mertebesi, bütün mevcûdatı, malûmatı ve mertebeleri, muhitdir. Makam, hususiyetlerin kadrleri hasebince teayyünüdür. Mesela, ilahiyyet'in Allahü Teala'ya nisbetle taayyünü ve saltanat ve padişahlığın sultan ve padişaha nisbetle teayyünü gibi.

Vücud: Ayn-ı zatın nefsiyle bizzat tahakkuku ve Hak Teala'nın kendi zatı ile varolmasıdır.

Ehadiyyet: Nisbi ve vücudi adedden biganelik ve gayriyyetten muarra olarak Hak Teala'nın her vecihden yegane, tek olmasıdır. Ve Ehad, nisbetler ve izafetler olmaksızın yalnız zata denir.

Vahid'in vahidiyyeti: Vücudi kesret, yani çokluk olmaksızın O'nun yegâne olmasıdır. Nisbi kesret bulunsa da, Vahid'den, vahidiyyet makamında nisbi kesret müntefi olmaz. Yani bu mertebede nisbi kesret bulunabilir. Zira -mesela- bir, ikinin yarısıdır. Üçün üçte biridir. Dördün dörtte biri, beşin beşte biri, altının altıda biri. İşte bu adedlere nisbetle yedi, sekiz ve nihayet sonsuza dek nisbetler böyledir ve bunların hepsi vahid ile yani bir ile makuldur. Bir ile tahakkuk eder ve hepsi o birin aynıdır. Öyleki (bu nisbi kesret) Vahid'in vahidiyyetine hiç zarar vermez, vahidiyyetini lekelemez, boz-

maz. Ehadiyyette durum böyle değildir. O mertebede nisbi ve vücudi kesret közkonusu olamaz. Faraza olsa, ona aykırı olur. Allahü Teâlâ İhlas suresinde "Onlara de ki ya Muhammed! Allah birdir (Ehad'dır)" buyurdu.

Ehadiyyet burada Allah'ın hüviyetine hamlolunmuştur ki, zata taalluku vardır. Zat her vecihden yegânedir, birdir. Kur'an-ı Kerim'de "Sizin ilahınız vâhiddir, birdir." (Bakara, 164) buyuruldu. Vahidiyyet burada da ilahiyyet üzerine hamlolunmuştur ki, (kesret-i nisbi olsa bile) o tekdir ve bu nisbi kesret O'nun birliğini zedelemez manası vurgulanmak istenmiştir.

Itlak: Zat'ın her kayıttan müberrâ ve bağımsız olmasıdır.

Cem: Vücubun ve Rubûbiyyetin hakayıkını zatında toplamasıdır ve herhangi bir makam ve mertebede hakkıyyet ve halkıyyeti tam anlamıyla bilmektir. Cem', tekleri ve çokluğu tam bilmektir.

Ehadiyyet-ı Cem: Teklerin ve çokluğun zâtda birlik ve yeganelik halinde olmasıdır. Bu da iki vecihledir. Birincisi, kesretin ve tafsili adedin tafsilden önce, evvela istihlak ve izmihlalidir. Meselâ, Rububiyyet nisbetlerinin ehadiyyet-i cem'ini kendinde bulunduran, Zâtullah'da eşi benzeri olmayan bir sûrette vahdetidir. İkinci vecih ise, tafsil ve tefrikanın zuhûrundan sonra, tafsili kesret bakımından Zât-ı ilâhî nin birliği ve eşi benzeri bulunmamasıdır. Meselâ, ilâhî ve kevnî hakayıkın tamamiyle İnsan-ı Kamilde toplanıp vahdet kazanması böyledir. Ve yine meselâ, bütün peygamberlerde bulunan farklı kemalatın hepsinin Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) mübarek zatında toplanması da böyledir. O'ndaki bu hakayıkı iyi düşünmek ve anlamak lazımdır. Çünkü Zâtullahın hakayıkıdır onda toplanan ve tecelli eden. Zat-ı İlahi bu hakayık bulunmaksızın taakkul olunamaz. Hatta ilah olamaz. Hayat, ilim, irade, kudret ve diğer kemal sıfatları, usûl ve erkân-ı ilahidirler. İlahiyyet, yani ilahlık bunlar bulunmadan tasavvur olunamaz; tahakkuk edemez.

Hayat: Allahü Teala'nın diri olmasıdır. Hayat, vücudun hususî bir kemalidir. Canlılarda görülen his ve hareket ile duyarlı hareket

edebilen varlıklardaki hayat, hep O'ndandır. Vücûd sıfatının kemali hayat iledir. Hayat sıfatının kemali İlim, İrade ve Kudret sıfatlarıyladır.

İlim: Zatının hakikat ve vücûdunu ve hayatını zatıyla idrak etmesidir. Bilinebilir şeylerin (malûmat) hakayıkını nasıl ve ne hal üzere iseler öylece ihata ve temyiz eylemesidir.

İrade ve Neşiyyet: Allah'ın, İlm-i ilahide bilinen şeylerden bazısını, zatı ve vücudî hususiyetinden dolayı var olma veya yok olmaya yahut başka halleri kabule selahiyyet ve uygunluğu bulunması hususiyle tahsis ve tercih etmesidir.

Kudret ve İrade: Bir işi yapmada, birşeyi meydana getirmede, tesir etmede ve tesiri yaratmada kudretinin kemalde olmasıdır. (İrade, Allahü Teala'nın dilemesidir.)

Sem': İşitilmesi mümkün olan gizli açık herşeyi işitici olmasıdır.

Basar: Işık, renk, şekil, sûret v.b. gibi görülebilecek herşeyi görücü olmasıdır.

Bu sayılan sıfatlar, Allahü Teala'nın zâti nisbetlerinin hakayıkıdır. O'nun bu hakayık ile kaim olması, O'nda bu hakayıkın tahakkuku zâtidir. Hak Teala'nın hakikatine mahsustur. Bütün bu sıfatların kendi zatına yakışacak şekilde kendinde toplanması O'nun ilahlığına yakışmaz. Yani bu hakikatler O'ndan ayrılmaz, hep vardır. Şu halde Allahü Teâlâ, varlığı Vacib, Vahid, Ehad, Hayy, Kayyûm, Alîm, Kadir, Mürid ve dilediği şeyleri yaratmaya, yoktan varetmeye, varettiklerini yok etmeye muktedir olan mevcud-i mutlaktır. Uluhiyyetin hakikatleri böylece kısa ve özlü olarak tesbit edildikten sonra, herbirinin aşağıda beyan ve tafsili yapılacaktır. Hakkı, doğruyu bildiren, gösteren Allahü Teala'dır. Doğru yola hidayet veren de O'dur.

Ey aziz! Yukarıda bildirilen bu hakikatlerin (Allah'ın bu sıfatlarının) zât-ı ilahinin vücudu haricinde tahakkuk ve vücudu olduğunu zannetme! Belki bütün bu sıfatlar Hakk'ın vücud-i zâtisinde tahakkuk etmiştir ve zâtının aynı olup zât-ı ilâhînin varlığına zaid de-

gillerdir. Eğer zâiddir denilirse, Hak Teâlâ, bu harici hakikatlerle kemale ermiş, bizzat kamil ve kemalde değilmiş gibi bir mânâ ortaya çıkar ki, muhaldir. Keşif ve şuhûd ve akıl ve vücud itibariyle bâtıldır. Allahü Teâlâ, zalimlerin ileri sürdüğü batıl şeylerden münezzeh ve pek yücedir. Çünkü bir görüşe göre, Allahü Teala'nın bu hakayık ve nisbetleri, husûsiyetleri ve medlûlleri bakımından zattan başkadır. Ağyardırlar. Ve herbiri, yani sözü edilen sıfatların herbiri de biribirinden başkadır, onları zatdan başka ve haric farzedersek. Buna göre Hakk'ın kemalatı, bu başka olan ve zata zaid bulunan hakikatlere dayalı ve muhtaç gibi olur.

O taktirde hak Teala'da böyle başka olan şeylerin kesreti (çokluğu) gibi bir durum sözkonusu olur. Eğer bunlar zatın haricinde olmayıp dahilindedir denirse, vahdet-i hakiki tahakkuk etmez. Halbuki Allahü Teâlâ, ehadiyyü'z-zatdır. Sıfatların zattan başka olduğunu söylemekten birçok yanlış fikirler doğar ki, onları bu kısa eserimizde ele almamız mümkün değildir. Yine zannetmemeli ki, bu hakayık (sıfat-ı ilahiye) her vecihden ademi şeylerdir. Belki ezeli ve ebedi olarak Vacibü'l Vücudun zatı nisbetleri ve nefsî hakayıkdırlar ve zatın aynı olup gayri değildirler. Bu nisbetlerin Allah'ın ezeli zati ilminde, ilmi teayyünatının temayüzü sabittir. Nitekim akıllarda ve delillerde biribirlerinden mütemayizdirler. Fakat zatın ehadiyyetinde, birliğinde müstehlekdirler, yani yok gibi olmuşlardır. Vahidiyyet mertebesinde ise sübûtları vacibdir.*

Hak teala'nın sübûti ve silbî kemalatı (yani sıfatları) ekmel bir vecihle vacibü's-sübuttur. (Sübuti ve selbi sıfatlarının bulunması zorunludur). Kudretin zıddı olan acz, Cûd'un zıddı olan buhl yani cimrilik, İlmin zıddı olan cehl (ve benzeri olan noksanlıklar) O'nda asla bulunamaz. O, bu ve benzeri noksan sıfatlardan münezzehtir. Zira bu zıdların ve noksanlıkların, nakizaların, kemalata aykırı olan

*Allahü Teala'nın sıfatları, ehli sünnet kelam ilminde bildirildiğine göre zatının aynı da değildir gayrı da değildir. Çoğunlugun tesbiti ve kabulü böyle olduğundan esas olan bunu böyle bilmektir. Çev. Bu konuda bkz. Sa'deddin Teftazani, Şerhu'l-Akaid, s. 74-76 vd. İstanbul, 1304, Kaziyeli Taşbasması. (Çev.)

sıfatların zıdları (yani kemal sıfatlarının) O'nda bulunması vacibdir, zorunludur. Lakin bu sübuti ve selbi kemalatın Hak Teala'da bulunması, uluhiyyeti ve vacibü'l-vücud olması haysiyetiyle olup Zatın zatiyyeti itibariyle değildir. İnşa Allahü Teâlâ bu nokta iyi anlaşılmıştır. Zatının zatiyyeti ve O'nun zati kemali, ilimde mevsufiyyete, esmâ ve sıfatlara, nisbet ve izafetlere, O, O olması hasebiyle ayn-ı mütekaddimdir. "Allahü Teâlâ alemlerden ganîdir." (Âl-i İmran, 97) buyuruluyor.

O bu itibarla isimlerden ve sıfatlardan da ganîdir. Çünkü âlemler olmadan isimler ve sıfatlar tahakkuk edemez. Buna göre de hâlikiyyet, (yoktan yaratıcılık) râzıkıyyet (rızık vericilik) ve rubûbiyyetin, Allah'a izafe edilmesi tahakkuk edemez. Yani, mahlûkat, merzûkat ve merbûb bulunmadıkça sözü edilen bu isimleri tahakkuk etmez. Mademki Allahü Teâlâ, alemlerden ganidir, esma ve sıfatlardan da-bunların alemlerle zuhuru ve tahakkuku alemlere bağlı olması sebebiyle- müstağnîdir. İnşaallahu Teâlâ bu da iyi anlaşılmıştır. Bu temel esaslar örf yoluyla tahkik edilmiş, keşif yoluyla iyi anlaşılmış olunca iyi bilinmelidir ki, Usûl (Kelam) alimleri ile yalnız akla dayalı düşünen Hükema (filozoflar), Allahü Teala'nın sübûtî ve selbi hususunda ayrı ayrı görüş bildirmişlerdir. Derinlemesine yapılan ilmi incelemenin keşfi bilgilerin gereği olarak ortaya çıkan gerçek şudur; Hakiki Zatın hakiki kemalatını bilmek ve hakiki tenzihini anlamak, bu her ikisini iyi bilmeye bağlıdır. Bunun gibi Zat-ı ilahinin bir sıfatla vasıflanmasını bilmek de O zatı ve o sıfatı iyi bilmek ve tanımakla olur. O Zatın o sıfatla sıfatlanma selahiyyetini ve o sıfatın o zata sıfat olma selahiyyetini de iyi bilmek lazımdır. Mademki, insanoğlunda ve diğer yaratıklardaki bilme ve anlama kuvveti, düşünme dereceleriyle Vacibü'l-vücud'a gerçekten uygun ve layık olan şeyleri bilemiyor, anlayamıyor. Kevnî bir sıfatı Hakk'ın zatında isbat etmek veya bir sıfatın O'nda olmadığını söylemek -teala ve tekaddes- beşer aklının ve fikrinin yapabileceği birşey değildir.

İmdi, eğer Hak Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de veya Resûlünün mü-

barek dilinde, kendi kemal sıfatlarını, kevnî veya kevnî olmayan sıfatlarını, isimlerini bildirdi ise, veya birşeyden kendini tenzih eylediyse, bize düşen bu bildirilenlere olduğu gibi iman edip, sarılmak, inancımızı bunlara tabi kılmaktır. Bize vacib ve lazım olan bu bildirilenlere inanmak ve tabi olmaktır. Allahü Teâlâ bir peygambere veya kamil bir velisine tecelli veya ilham ve keşif yoluyla kendi sübuti ve selbi sıfatlarını bildirirse, o velinin bildirdiği bu sıfatlar, marifetler, Hak Teala'nın bildirmesi gibi değerlidir. O velinin Hak Teala'da isbat ve nefy ettiği bu sıfatlara, verdiği bilgilere inanmak lazımdır. Bu öyle bir makamdır ki, çoğu kimseler burada helake sürüklenmiş, ayakları kaymıştır. Bu makam, ancak râsih olan alimlere verilmiştir.* Şu halde, kendi fikir ve düşüncemize uyarak Hak Teala'ya bir sıfatı (veya bir ismi) izafe veya nefyetmekten sakınmalıdır. Ancak ve ancak Kitabında ve diğer ilâhî kitaplarda yahut Peygamberinin (s.a.v.) sünnetinde ve evliya, büyük alimler tarafından bildirilenlere inanıp uymalıdır, başkalarına değil.**

2. AYNI KONUDA TAMAMLAYICI BİLGİLER

İlm-i ilâhî alimleri Allahü Teala'nın isim ve sıfatları hakkında ayrı ayrı açıklama yapmışlardır. Selef-i salihin'in, tasavvuf yolunun muhakkiklerinin, ehl-i zevk, keşf ve şuhûddan çoğunluğunun ve ehl-i sünnet ve'l-cemaat alimlerinin büyüklerinin tercihen bildirdikleri şudur ki: Allahü Teala'nın isimleri tevkifi'dir, yani Allahü Teala'nın Kur'an-ı Kerim'de (Hadis-i Kudsi'de) peygamberimizin (s.a.v.) mübarek dilinden bildirdiği veya alimlerin, evliyanın ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) varisi olan büyük alimlerin bildirmesi ile sabit olur ve bunlara öylece inanılır.**

Bunun delili şudur ki, bazıları uygun görünse bile, müteradif (yani eşanlamlı) isimlerin Allahü Teâlâ için kullanılması bile caiz

*Müellif Eş'ari Mezhebini esas alarak tekvin sıfatını zikretmiyor. Matüridi mezhebine göre Tekvin Sıfatı (yani yaratma) da başlıbaşına ilâhî bir sıfattır. (Çev.)

**Bu konunun izahı hakkında bkz. Seyyid Şerif Cürcani, Şerhu'l-Mevakıf, s. 541-544. El Hac Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul, 1286 baskısı. (Çev.)

görülmemiştir. Meselâ; Âlim ve Alîm isimlerinin Allahü Teâlâ için kullanılması uygundur. Fakat, ilim manasına gelen ve bazısı varid ve bazısı varid olmamış olan müteradif isimlerden "fakîh" ve "ârif" isimlerini O'na isnad etmek caiz değildir. Selef-i salihînin ve sofiye-i kirâmın ilâhî edebe riayetle seçtikleri yol, Allahü Teala'nın isimlerinin tevkifi olmasıdır. Yani İslamiyetin bildirmesiyle olup kıyasî ve fikrî değildir.

Bazıları demişlerdir ki, aklen kemâl sıfatı olan her sıfatın O'na isnadı, pek güzel bir şekilde muvafık olur. Derinliğine incelendiğinde bu sözün bir aslı olduğu görülür. Fakat, fikir ve nazar erbabı olup, buna kâil olan kimselerin bu asıldan haberleri bile yoktur. Ancak ve ancak Allah'ın dilediği kadarını bilebilirler. Tam olgun keşiflerden ve kapsayıcı ve derin müşahedelerden anlaşılan şudur ki; müsemmâ, Hak Teala'nın isimlerinin hepsidir. Kemal ifade eden, kevni ve ilâhî isimlerin hepsi de böyledir. Çünkü hakikatte var olan yalnız O'dur (sübhanehu ve Teâlâ). Şu halde bütün isimler ve vasıflar, O'nun bütün a'yanda teayyünü hasebiyle asaleten O'nu göstermektedir. O'na aittir. İşte bu konuda keşiflerin gösterdiği ve ilâhî şeriatın edebine uygun olan yol budur: Biz Allahü Teâlâ hakkında ancak O'nun kendisi için kullandığı isimleri kullanabiliriz. Zaten bu hususla ilgili ilmimiz ve keşiflerimiz, müşahade ve tesbitlerimiz de bunu göstermektedir. En güvenli ve sağlam yol da budur.

Şeriatta, Kitap ve Sünnette tevkifi olarak bildirilen Allah'ın isimleri doksandokuzdur. Nitekim Resulullah (s.a.v.) "Muhakkak, Allahü Teâlâ'nın yüz ismi vardır. Bunlardan biri hariç diğerlerini zikreden Cennete girer. Her kim "Allahü Teâlâ'nın ahlakı ile ahlaklanınız" hadis-i şerifine uyarak bu isimlerin hakikat ve manasına uygun bir ahlak seviyesine ulaşırsa, muhakkak Cennete gider. Yani (O Allahü Teala'dır. İlah olan, ibadete müstehak olan O'dur ve ondan başka hak mabud yoktur ve hiç olamaz) Hüvellahüllezi lâ ilâhe illâ hüve" (Haşr, 22, 23) Errahmân: Yani, alemlerin ve mahlukatın

hepsine umumî rahmetini ihsan eder demektir. Errahim: Husûsî olan, rahmeti ile muamele buyuran demektir. El-Melik: Ezel ve ebedin sultanı, hakimi ve sahibi. Allahü Teala'nın böyle doksandokuz ismi vardır. Bunların ayrı ayrı izah ve şerhine girişirsek, bu eser çok uzayacak. Biz maksadı ifade ile yetineceğiz. İnşaallahü Teâlâ ilâhî isimler hakkında başlıbaşına bir eser hazırlamayı düşünüyoruz. Muvaffakiyet veren ve yardım eden ancak O'dur.

Yukarıda Esmâ-yı hüsnâyı bildiren Hadis-i şerifte Zati hüviyet (yani Hüve) uluhiyyetten önce zikredilmiştir ve bu isimler zat-ı uluhiyyetin isimleridir. Orada deniliyor ki: "O kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'dır. İşte burada (Hüve ile) Hüviyet uluhiyyetten önce zikredilmiştir. Bu (Hüve=O) ibaresi veya ism-i şerifi, esasında doksandokuz mübarek isme dahil değildir. Halbuki hakiki mevzu odur ve diğer bütün isimler buna hamlolunmuştur. Burada şuna işaret olunuyor; her ne kadar "Allahü" lafzı "Hüve"nin mevsufu olmaktadır) doksandokuz isme dahildir. "Hüve" doksandokuz isimden hariç ise de hepsinin aynı kaynağı ve aslıdır. "Hüve" gayb-ı zat-i ilahi'ye işaret olup, bu hüviyetin sıfatı ehadiyyetidir. Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de İhlas suresinde "Kul hüvallahü ehad=Ey Muhammed (s.a.v.) de ki o Allah birdir" buyurdu. Bu makamda nice ilimler ve sonsuz sırlar vardır. Biz bunlara girmeyeceğiz. Yaptığımız şu kısa açıklama yeterlidir. Muvaffak eyleyen ve hidayete kavuşturan Allahü Teala'dır.

3. ESMA-YI HÜSNA'NIN KISACA İZAHI

Burada doksandokuz ism-i ilahinin hepsini şerh ve izah edecek değil isek de, bu mübarek isimlerin başlıcalarını ve asıl olanlarını, İlahiyyetin usûl-i erkânı durumunda olan isimler hakkında bazı faydalı bilgiler vereceğiz.

(Allahü) tebareke ve Teâlâ: Alimler ve mütekellimin (yani Kelami ilmi otoriteleri) bu şerefli isim hakkında farklı beyanlarda bulunmuşlardır. Şöyleki: Bazı alimlere göre bu isim Vacibü'l-vü-

cud'un (varlığı lazım olanın) alemi, yani özel ismidir ve mevsuf makamına kaimdir Müştak yani türemiş bir isim değildir. Bu ism-i ilahinin alemiyyetine (özel isim olmasına) kail olanlar İmam-ı Gazalî, Fahreddin Razî, Kaffal Şâşî, Ebu Zeyd Belhî ve Eş'ârilerin çoğunluğudur. Muhakkik alimlerden Mu'tezile ve Eşari mezhebine mensup bunları ve daha başka büyük alimler ise diyorlar ki, (Allah) ism-i şerifi müştakdır. Yani türemiş bir isimdir. Bu ism-i ilâhi'nin on ayrı türeme yollarını da şöyle ifade ederler;

Birinci vecih: Buna göre "Allah" lafz-ı celili (Elihe) veya (lehu) köklerinden türemiş olup "ona iltica etti, sığındı" manasına gelmektedir. Şu bakımdan ki Hak sübhanehu ve Teâlâ bütün yaratıkların sığınağı, ilticagâhı ve melceidir. Aslı "ilah" olup baştaki "elif ve lam" târif-i izâfet vazifesini görmektedir. Burada idgâm yapılmış, şedde konulmuş ve "Allah" lafzı meydana gelmiştir.

İkinci vecih: Buna göre "Allah" lafz-ı celili "veleh" kökünden türemiş olup şiddetli aşk ve muhabbet anlamına geliyor. Kendisinde şiddetle sevilmeye istihkak bulunan bu varlığı sevmek bütün varlıkların, âlemlerin üzerinde bir hakdır. Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de: "O iman edenler Allahü Teala'yı pek şiddetli bir şekilde severler." (Bakara, 165) buyuruluyor. Zaten Allahü Teâlâ şiddet-i muhabbetle mevsûf ve herşeyden evvel sevilmeye layıktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Allahü Teâlâ mü'minleri sever. Onlar da O'nu severler" (Maide, 54) buyuruluyor. "Veleh"in aslı "vila"dır. Bütün alemlerin kendine düşkün ve hayran olduğu o mahbûb ve ma'şuk (sevgili) demektir. Burada hemze ibdal olunmuş, marifelik için eliflâm ve ayrıca şedde konulmuş ve "Allahu" lafza-i celâli teşekkül etmiştir.

Üçüncü vecih: Buna göre "Lâhe"den türemiştir. Manası gizlenmiş demektir. Yani Hak Teâlâ, kibriya, azamet ve celali ile gizlenmiştir. O'nunla mahlûkatın gözleri ve görmeleri arasında nurdan ve zulmetten yetmişbir perde vardır.

Dördüncü vecih: Buna göre "Le'h" kökünden türemiştir. Manası

irtifâ yani yüceliktir. Zaten hakiki zati irtifâ, yücelik Hak Teala'ya mahsustur.

Beşinci vecih: Buna göre "Elihe" kökünden türemiştir: Kâim olmak manasınadır. Yani kıyam ve ikâmet anlamınadır ki, devam ve sebâtına, Vacibü'l-Vücud olduğuna ve zatının muktezası mucebince mukîm ve lüzûm-i zati anlamına geliyor. Ezeli ve ebedi olarak kaimdir. Burada ikamet cismani olmayıp onun şanına yakışan bir kıyam ve ikamettir.

Altıncı vecih: Buna göre "ilahiyyet"ten türemiş olup, yoktan varetmeye gücü yetmek anlamına geliyor. Bu mânâ yalnız Hak Teala'ya mahsustur ve zaten sadece O, buna ehildir.

Yedinci vecih: Buna göre, "Elihe"den türemiştir. "eliherreûlü" (adam şaşırıp kaldı) denir. Yani, bütün alemler ve yaratıklar O'nun ilâhî kibriyası ve azameti karşısında öylesine şaşkın ve hayrettedirler ki O'nu anlamak, O'na ulaşmak gücüne kimse sahip değildir, demektir.

Sekizinci vecih: Buna göre "Veleh" kökünden türemiş olup, kendisine karşı son derece düşkün olunan demektir ki bütün mahlûkat tazarru ve yakarışla hep O'na düşkün, O'na muhtaçtır. "Velehe'l-fasilu biümmihi" (Yani çocuk anasına düşkün oldu) denir ki, O'na olan bağlılık ve ihtiyacını ifade etmektedir.

Dokuzuncu vecih: Buna göre "ilâhet"den türemiş olup, ibadet manasınadır. Zaten Hak Teâlâ mabud-i hakikidir. Bütün alemin yegâne mahbubudur.

Onuncu vecih: Bu görüşe göre, "Allahu" lafza-i celilindeki "ha" gayeden kinâyedir. Şu manadaki, akıllarda sabit olan bir gerçek vardır ki O, varlığı lazım olan "vacibü'l-vücud" bir varlıktır. Bütün mevcûdatı O yaratmıştır. Ayrıca, bu "he"ye mülkiyet ve tahsis bildiren "lam" eklenmiştir. Böylece "lehu" olmuştur. O herşeyin malikidir demektir. Sonra, marife alması için, yani özel isim olması için lâm-ı târif (eliflam) tazimen getirilmiştir. Böylece manası tekid ve tefhim edilmiştir. Nihayet "Allahu" lafza-i celili meydana gelmiştir.

Yukarıda zikredilen bu on vecih, esasında tahkik ile söylenmiş hak ve doğru olan şeyleri bildiriyor. Allah lafz-ı celili ehadiyyet-i cem'i ilahinin alemi yani lıas ismidir, zati alem değil. Zira zat-ı mutlaka -teâlet ve tekaddeset- mutlak ve gayrimahdûddur. Gayrimütenahidir evvelen ve âhiren. Mütenâhî ve mukayyed olan bir lafız, gayrimütenahi olan mutlakın alemi olamaz. Mutlak zat, akli teayyün ve hissi cihetle sınırlanamaz. O, aklen veya hissen müşârün ileyh olmaz. Şu halde Ona -sübhanehu ve teala- zatı hususunda mutabakatla delalet eden muayyen bir isim yoktur. Yukarıda sözü edilen türeme yollarını benimseyen her grup, bu iştikaki manaları seçmişlerdir ve herbiri kendi tercihini diğerlerinden üstün tutmuştur. Keşif mahsûlü tahkik sonucu ulaştığımız gerçek şudur ki, Hak Teâlâ bütün bu mânâların hepsini kendinde toplamıştır. Bütün bu kemalatı kendinde bulundurmaktadır. Ve O -sübhanehu- kendi zati mertebesi itibariyle bütün bu kemalata bihakken layıktır. Allah ism-i şerifi bütün bu zikrolunan iştikakları ve ilgili manaları lafzen kabule selahiyetli olunca, bu manaların ehadiyyet-i cem'inin alemi mesabesinde olur.

Bu ism-i şerifle ilgili noktaların lafız ve mânâ bakımından hülasası budur. Daha nice sırlarla ilgili bilgileri *Füsûsu'l-Hikem* şerhinde ele alıp açıkladık. Muvaffak eyleyen Allahü Teala'dır.

a. *Ulûhet, Ulûhiyyet ve İlahiyyet Hakkında:*

Burada Allahü Teala'ya mahsus üç isim (üç lafız) vârid olmuştur. Biri; Ulûhet, ikincisi; Uluhiyyet, üçüncüsü; İlahiyyet. Keşfe dayanan örfe göre bunlar arasında bazı farklar vardır. Uluhet, ilahlık ve mabudluğun kendisiyle kâim olması, O'nun bizatihi bununla sıfatlanmış, "mevsuf" olması ve me'lûh'de (yani mahlukatta) ilâhî eserin zuhuru sözkonusu olmaksızın Allah'ın mertebesidir. İlahiyyet ise, ilah'ın mabud-i hakikinin eserinin me'lûh'de (yani mahlukatta, kullarda) zuhur etmesinden ibarettir.

Tasavvuf muhakkiklerinin hemen hepsi bu konuda diyorlar ki;

Allahü Teala'nın bu ism-i şerifi ile ahlaklanmak caiz değildir ve bunun tahakkuku (kul için) muhaldir. Zirâ, Hüdâlık, mabud-i hakikilik ve uluhiyyet yalnız Allah'a mahsustur. Allahü Teala'nın ahlakı ile ahlaklanmamız emrolunan, sadece müşterek isimlerle olabilir. Özellikle bu ism-i şerif -ki müsemmânın makamına kâim oluyor- ilahiyyetin müsemmâsı olduğundan, bununla ahlaklanmak, kullar için mümkün değildir. Bu tahkik, edeb makamının tahkiki keşfin muktezasıdır. İsmullah her ne kadar müsemmânın makamına kâim ise de hakikatte ve her takdire göre ve her vecihden müsemmânın aynı değildir. Nitekim bu isim ismiyyetten mahrec olmuştur. Biz ise (Allahü Teala'nın isimleriyle) ahlaklanmaya memuruz. Peygamberimiz (s.a.v.) "Allahü Teala'nın ahlakıyla ahlaklanınız" buyurdu. İnsan-ı kamil, Allahü Teala'nın ahlakının ehadiyyet-i cem'-i ilahisine mazhar olmuştur ve "Ben yere ve göğe sığmam. Fakat mü'min kulumun kalbine sığarım." Hadis-i kudsisinin esrarına kavuşmuştur. Onun kalbi bütünüyle Zat ve esma-yı ilahinin arşı haline gelmiştir. O zaman bu kamil kul Allahü Teala'nın has ism-i azamının hakikatine kavuşmuştur. O, mecazi olarak değil de, hakiki olarak Allah'ın hakikatine delalet edicidir. Bu ism-i şerif ile ahlaklanmak hakikatine kavuşmak, bu sûrette olur. İnşaallahü Teâlâ bu husus iyi anlaşılmıştır.

Bu sırrın keşfi, açıklanması şöyledir ki; halkın, yani yaratıkların, ilâhî isimleri haysiyetiyle Hak Teâlâ ile irtibatı şu üç vecihle olabilir:

Birincisi; te'alluk (bağlanma) irtibatıdır. Bu bağlanma bütün yaratıklarda vardır. Zira bütün mevcudat, evvelâ Allah'ın isimlerinin (eserlerinin) zuhûrgâhıdır. Eğer bu bağlantı olmasaydı, hiçbir şey varolamazdı. Bu bağlanmada kimsenin başkalarına üstünlüğü yoktur. Ancak ilâhî isimlerin hazerâtının bizatihî tefadülü sözkonusudur. Çünkü Allah'ın her ism-i şerifinin hazreti pek kuşatıcı, taalluku da pek umûmidir. Bir ismin taalluk ettiği şey, diğer fer'i bir ismin taalluk ettiği şeyden daha üstün olur. Yani daha geniş kapsamlı olan bir ism-i ilahinin taalluk ettiği şey, buna göre daha

dar kapsamlı isme mazhar olan şeyden daha üstün olur. Bunu iyi anlamalıdır.

Yaratıkların Hak Teâlâ ile irtibat ve bağlantısının ikinci kısmı, ahlaklanma yoluyla olan irtibattır. Yani kul, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak suretiyle de O'nunla irtibat halinde olur.

Allahü Teâlâ ile olan üçüncü irtibat, kulun kalbinin Allah'ın ism-i celilinin arşı olması suretiyle tahakkuk makamına kavuşmasıyla olur. Mesela, Allah'ın kudretinin eserleri, bu makama kavuşan kulun kalbi bu ism-i şerifle tahakkuk ettiği için, o kul vasıtasıyla bütün aleme ulaşır. Mesela "Cevâd" ism-i şerifini ele alalım: Bu Allah'ın Esma-i hüsnasındandır ve aleme taalluku vardır. Cûd-i ilahi'nin (ilâhî cömerdliğin) bütün eserleri bütün aleme devamlı olarak gelir, alemde zuhur eder. Burada kulun bir kasdî çalışması sözkonusu değildir. Eğer bir kimse Allah'ın bu ism-i şerifiyle tam olursa, onun bu hali ve niyetiyle civanmerdliğin, cömerdliğin kemali devamlı olarak onda kaim olur. Bu kimse, kendinde yerleşen bu ahlakın gereğini icrâ ederse -ki artık onun ruhunda cömerdlik nakşolunmuştur- o kimse "Cevâd" ism-i şerifinin mazharı olur. Allahü Teâlâ ile olan tahakkuk rabıtası gerçekleşir. Hakiki Cevâd'ın ahlakıyla ahlaklanmış olur ki o da Allahü Teala'dır. O kimse bu ahlakını icra eder, icra ettikçe bu ism-i şerifin tecellisi kendinde iyice yerleşir. Artık "Cevâd" ismi o kimsenin kalb arşına yerleşmiştir. İşte Allah'ın bütün isimleri kullarında aynı sûrette tecelli eder, tahakkuk eder. Kullar, bununla ahlaklanabilir. Bir kimse, doksandokuz ismin hepsine mazhar olur, bunlarla ahlaklanırsa, bu yüzden ve bu yolla "Allah" ism-i şerifi ile de ahlaklanmış olur. Bu zaman Hakk'a mazhariyeti sebebiyle kendi halkıyetinden (yaratılmışlık vasıflarından) ve enâniyetinden tam anlamıyla kurtulup fenâya kavuşur, fâni olur. Allahü Teâlâ, bütün isim ve sıfatları ve ehadiyyet-i cem'i zatisi ile, bu kulun hüviyetinin hakikatinde kendi enaniyeti ile tecelli eder, zuhur eder. İnşaallahü Teâlâ burası da iyi anlaşılmıştır.

Her kim "Allah" ism-i şerifi ile zikrederse, yani mürşid olan

şeyh, bir kimseye bütün zikir mertebelerini tamamlatıp geçirdikten sonra ona "Allah" ism-i şerifi ile zikretmeyi telkin eyler. O kimse de hiçbir gevşekliğe meydan vermeden gece-gündüz bu zikir ile meşgul olur. Allahü Teala'nın ahlâkının hakikatlerine bizatihi ayna olacak duruma gelir. İlahiyyet tecellisine kavuşur. Böylece vilâyet yolunda kamiller makamına ulaşır, inşaallahü Teâlâ.

b. *el- Hayy Isın-i Şerifi*

Bütün diğer ilâhî isimlerin tahakkuku için evvela "Hayat" sıfatının bulunması şarttır. Bu sıfatın kemali, başka şeyleri, başkalarını ihya etme, yani diriltme sırrına ulaşmasıyladır. İhyâ etmek için, diriltmenin en yüce mertebesi, cismi, bedeni ihya etmek değil de, insanların rûhlarını ilmî hayatla diriltmektir. İnsan ruhuna ilimle hayatiyet kazandırmaktır. Cismi, bedeni, ihya etmek, diriltmek her ne kadar bir mucize ise de ve pek az zuhur edebilirse de, ruh bedenden çok daha şerefli olduğundan (nefsi eğitip) ruhu (ilimle) ihya etmek, bedeni diriltmekten çok daha şerefli bir iş ve hizmet olur. Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de En'am suresinde 122. ayet-i kerimede: "Bir kimse ilimden uzak ve cahil iken, biz onu ilim nuruyla diriltiğimizde ona bir nur veririz de o kimse, insanlar arasında bu nur ile dolaşır." buyuruyor. Fakat cimsi (bedeni) diriltmek anlaşılacağı üzere yalnız Allahü Teâlâ'ya mahsustur. Allahü Teala'nın hikmeti, bunun umumî olmamasını iktiza ettirmiştir. Bu sebeple de daha yücedir. Hayat sırrı, ruhlar, akıllar, nefisler, mücerredat, kuvvetler, suretler ve göklerdeki ulvî cisimler ile diğer varlıklarda, yıldızlar da ve gezegenlerde, elementlerde ve bütün bileşik madde ve cisimlerde yani madenler, bitkiler, hayvanlarda hep Allahü Teala'nın "Hayy" ism-i şerifinden sereyan eder. Fakat, her mertebenin ve o mertebede bulunan varlığın hayatı bu mertebeye göre tayyün eder, zuhûr eyler. Ve bu şeyin örfi olarak hayatının tarifi bu şeyin sûretine göre yapılır. Hakiki taksimde yani sınıflandırmada, Hayat, ya manevî ma'kul ve gizli olur. Manaların, ilâhî harflerin ve

kelimelerin hayatı böyledir. Veya zati ve nûrî hayat olur. Hak Teala'nın ruhların, akıl ve nefislerin hayatı gibi. Veyahutta hayat sûrî, cismânî olur. Elementlerin (anasır) madenlerin ve bitkilerin hayatı gibi.

Nitekim, Şeriat, Kur'an-ı Kerim ve keşifler, bunun böyle olduğunu gösteriyor. Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu tesbih ediyor olmasın." (İsra, 44) buyuruyor. Zaruri olarak bundan şu mânâ çıkıyor: Herşeyin O'nu tesbih etmesi, berhayat olmasına bağlıdır. Bu da zaruridir. Yani birşey O'nu zikrediyor, tesbih ediyorsa o şey mutlaka diridir. O'nu zikredebilmesi için evvela bilmesi, tanıması gerekir. Bilmek ve tanımak ise, hayata bağlıdır. Yani bilebilen her varlık hayat sahibidir, demektir. Nitekim Allahü Teâlâ Nur suresinin 41. ayetinde buna işaretle: "Her yaratık kendi salâtını duâ ve ibadetini ve tesbihini mutlaka bilir!" hayatsız ilim düşünülemez. Halbuki biz bu bildirilenlerin sırrına ulaşamıyoruz, anlayamıyoruz. Fakat, keşif yolu aklın ve fikrin verasında bir tavırdır. Onunla bu sırra ulaşılabilir, akıl ve fikir yoluyla değil. İmam Sehl b. Abdullah Tusterî buyuruyor ki, "yaratıklardan Allahü Teala'yı en iyi bilenler, önce cemâdât dediğimiz, cansız yaratıklardır. Sonra nebâtat geliyor. Sonra hayvanlar geliyor. Ve nihayet en sonunda da insan. Bu neviden ilim, örf ve adet ehlinin anlayabileceği şey değildir. Örf ve adet ehlinin havsalası bunu anlayamaz. Onların ilimdeki seviyeleri budur ve onlar bu hallerinden dolayı mazurdurlar. Kamil Şeyh Ebu Medyen Mağribi buyuruyor ki: "Hayat sırrı bütün mevcudata sirayet etmiştir. Cemâdat bu hayat sırrının sirayetiyle cemâdlaşmıştır. Hayvanlar, canlı dediğimiz varlıklar da yine bu hayat sırrının sirayeti ile hayat bulmuşlardır. Bu nevi hayat batıni hayattır. Keşif ehlinin bazısının ıstılahına göre buna "Hayat-ı kâfurî" denilmiştir." (Kefr=yani sırr)'dan mübalağa sigası olarak bu adı vermişlerdir. Çünkü bu hayatı ancak keşif ve şuhûd ehli görebiliyor. herkes göremiyor. Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de "Muhakkak ki âhiret alemi, ebedi hayat diyarıdır" (Ankebut, 64)

buyuruyor. İşte bu neviden olan hayat, indallahda mûteberdir. Yine Kur'an-ı Kerim'de buyuruluyor ki: "Allah yolunda öldürülenleri ölülerden sanmayın! Aksine onlar diridirler, Rabblerinin katından da rızıklanmaktadırlar. Allahü Teala'nın kendilerine fazlı ile ihsan eylediği nimetlerle çok ferahdırlar." (Al-i İmran, 169-170)

Diğer bir kısım hayat da zahir hayattır ki, sûrî his ve hareket onda muhakkak bulunur. O da dünya hayatıdır.

Bu nevi hayat, hayvanatta ruh vasıtasıyla oluşur. Bu hayat nûrânî ruhdur. Hayat sırrının her varlıkta zuhuru buna göredir. Bunu iyi anlamalıdır. Halvete çekilen tasavvuf yolcusuna mürşidi tarafından "Yâ hayyu ya kayyûm" zikri telkin edildiğinide, mürid buna tam bir ciddiyetle ve gevşeklik yapmadan devam etmelidir. Bu zikirden başka birşeye mübtela olmaması için bu gerekildir. Mümkün mertebe uykuyu azaltmalıdır. Yiyip içmeyi de bu halvet sırrında terketmelidir. Böylece bu kimsenin gönlü hayat-ı tayyibe'nin tecellisiyle zindelik kazanır, dirilir. Yakaza (uyanıklık) gücü, O'nun huzurunda olma şuuru, devamlı murakabe ve tezekkür onu tam neticeye ulaştırır. Tembellikten, gevşeklikten, uyuşukluktan, acz ve cehlden hak Teala'nın lütfuyla kurtulur. Eğer bu zikrin hakikatine kavuşursa, hak Teâlâ ile ebediyyen zindelik kazanmış olur, ebedi hayata mazhar olur. Bu zikrin hakikatinde tam kemale erişince hayat ve ölümün ötesinde ve fevkindeki "ruhiyyet" makamına ulaşır. Ölüm artık ona tahakküm edemez (Ölüm korkusu diye bir endişe ve üzüntüsü olmaz). Nitekim Hazreti Hızır, İlyas, İdris ve İsa (a.s.) efendilerimiz hâlâ ilk hayatlarını sürdürmektedirler. Allahü Teâlâ herşeye kâdirdir. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de "dileseydik sizden yeryüzünde melekler yapardık da sizden sonra kıyamete kadar halifemiz olarak kalırlardı" (Zuhruf, 60) buyurduktan sonra, devamında "İşte bu kıyametin sırrıdır, sakın bunda şüphe etmeyiniz!" (Zuhruf, 61) buyurmaktadır ki, daha başka husûsiyetler de zuhûr edecektir. Bunu da iyi anlamalıdır.

c. *el-Alim, el Alîm ve el Allâm isın-i şerifleri*

Alimü'l Gaybi ve'ş-Şehade, Allahü Teala'nın gayb ve şehadet alemindeki herşeyi bilici olmasıdır.

Allah'ın İlim sıfatı, zati ve ilâhî bir nur olup, malumatı, yani cümle mevcudat ve eşyayı nasıl iseler öylece ihata ederek idrak ve keşfetmesi, bilmesidir. Temyiz (biribirinden ayırt etme) de bu nurun hakikatine mahsustur. İlim sıfatının da hakikati, ruhu ve sureti vardır.

Allah'ın ilminin, yani bilmesinin hakikati, malumatın (cümle eşya ve hadiselerin) hakayıkını nasıl iseler öylece keşfetmesi, bilmesi ve hususiyetlerini ihata ve şümûl üzere temyiz edici bir nisbettir. Bu hakikatı dolayısıyla Hak Teala'nın alimiyeti, ilmiyyeti ve allamiyeti anlaşılabilir. Bu hakikat, Hak Teala'da kendi zatında ve yine kendi zatı için ezeli ve ebedi olarak sabittir ve malumatın (bilinebilir her varlık ve nesnenin) ihata yoluyla keşf ve temyizinin bilinmesinin ruhudur. İlmin hakikati ile ruhu arasındaki fark şudur; İlmin hakikati, Hak Teala'nın zuhur ve ittisale mücerred malumat olarak külli ve zati nisbetidir. İlm-i ilahi'nin ruhu ise, zuhur ve ittisalin keşf, temyiz ve fiili ihata üzere malumata tahakkuk ve taallukudur. Ruh ve suretten kat'i nazar ile beraber, malumatın kabiliyet ve mahiyetlerinin hususiyetleri hasebiyle vücud ve şuhudda zuhuru gaybi bir nisbet ve manevî cihetle zati ehadiyyette yok gibi olur. Kuvvetiyle zat'dan temeyyüzü olamaz ve menşei de, maluma taalluku şartıyla zuhurdur. Hak Teala'ya bu hazrette, tayyünü ve ilim sırrıyla tecellisi bakımından, "Alim, Alim ve Allam" denir.

Alim, (bilici, bilen anlamınadır) Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de kendisi hakkında "O gayb ve şehadeti (alemlerindeki herşeyi) gereği gibi bilendir." (Ra'd, 9; Mü'minûn, 23, Secde, 6; Haşr, 29, Tegabün, 18; Tümer, 46) ayetlerinde buyurduğu üzere, gayb ve şehadet alemlerindeki gaybi ve ayni her maluma (nesneye) nisbetle taayyüni ve hususi taallukun itibarıdır. Alim ise, ilm-i ilahi'nin cümle malumata taalluku, onları ihata ve temyizi ve keşfinde mü-

balağa yani tam ve kusursuz olgunluk ve yetkinliktir. Nitekim Cenab-ı Hak kendisi hakkında "Allamü'l guyûb" (Maide, 109; Tevbe, 48) olduğunu bildiriyor. Allah'ın ilim sıfatının bu tarifi, keşif lisanına, zevk ve şühûd meşrebine göredir. Zahir ilimlerinin muhakkikleri bu konuda diyorlar ki: "İlim tarif edilemez. Çünkü birşeyin tarifi, tarif ettiği o şeyden daha açık olmalıdır." Sözlerine devamla da;

Halbuki hiçbir şey ilimden parlak ve aydınlık değildir. Aydınlatıcı olan ilimdir. Çünkü cümle eşya (malumat) ilimle günışığına çıkıyor ve aydınlanıyor. Pekî, ilimden daha aydınlık ve aşikâr ne vardır ki, onunla ilmi aydınlatıp tanımlayalım. Ayrıca, ilim, cins ve faslı olmayan birşey olduğundan onun tarifine hadd ve resm nasıl bulacağız" diyorlar.

Biz diyoruz ki, zevk ve tahkik lisanınca ilmin cins ve faslı yok ise de hakikatte cümle hakayık ile ve ilâhî nisbetlerle müşterek olan bir yönü vardır. Çünkü ilim de zati ve ilâhî nisbetlerden bir nisbettir. Hususiyeti itibariyle de bir temeyyüzü mevcuttur ki, diğer ilâhî nisbetler bununla mütemeyyiz olurlar. Bunun için nisbi hakikatlerin tarifinde bu kadarı kifayet eder. İlim sıfatıyla ilgili nihayetsiz sırlar ve pek değerli incelemeler vardır. Burada bildirdiklerimiz yeter derecede aydınlatıcıdır. Muvaffak eyleyen Allahü Tealadır.

TEKMİLE:

Şunu iyi bilmelidir ki, ilim sıfatı hangi varlığa izafe olunursa, o varlığın hükmünce (değeri ve seviyesi) bulunur. Eğer Kadim (olan Allah'a) izafe olunursa kadim olur. Muhdes'e, yani sonradan varolan (insana) izafe olunursa, muhdes, (mahluk) olur. Başlangıcı ve sonu bulunmayan her ilim, Kadim'in ilmidir. Başlangıcı ve sonu olan her ilim de muhdesdir, mahluka mahsustur. Bununla beraber her iki ilim esasında bir ilimdir (Çünkü kulun ilmi de Allah'ın ilim sıfatının bir tecellisidir). Bu bakımdan ilim sıfatı da diğer kemal sıfatları gibi yalnız Hak Teala'ya mahsustur. İlmin, husûlü alimin,

yani bilenin dışında hiçbir şeyden kaynaklanmıyorsa, bu ilim fiili (aktif) bir ilimdir. Alimin, bilenin zatı dışından kaynaklanan ilim ise, infiali bir ilimdir. İnsanda bir ilmin meydana gelmesinde kevni ve harici birşeyin medhali ve rolü bulunmazsa ve husulü elde edilmesi için bir çalışma gerekmiyorsa, böyle olan ilme "mevhûd", ledünnî, "mutâ" ve "vehbî" ilim denir. Çalışma ve tahsil yoluyla edinilen ilme ve bilgiye "kesbi" ilim denir. Mümkün olmaları itibariyle mükevvenata taalluk eden ilme, kevni ilim denir. Böyle olmayıp aksine Hak Teala'ya taalluk eden beşeri ilme, ilm-i ilâhî veya ilahiyyet ilimleri denir. Bunları da iyice bellemelidir. Allahü Teala'nın Alim, Alim ve Allam isimleriyle ahlaklanmaya gelince; bu, hakiki ilimleri tahsile devam etmekle ve (bunlara uygun amel edip) "Ya alim, ya allam el guyûb" yahut 'Yâ alime'l-gaybi ve'ş-şehâde" zikirlerine birlikte veya ayrı ayrı olarak devam etmekle mümkün olur, ele geçer ve tahakkuk eder. Bu zikre devamın semeresi olarak, hakiki ilimlere, Hak Teâlâ ve yaratıklarla ilgili esrara, kaderin ve ilahiyyetin hükmünün sırlarına, mahlukatın başlangıç ve icadı ile ilgili bilgilere ulaşılır, ledünni, keşfi ve vehbi ilimlere kavuşularak kesbi ilimlere muhtaç olmaktan kurtulunur. Hakkın muradına ve malumuna rıza hasıl olur. Kaza ve kadere rıza gösterilir. İnsanların ahval ve fiillerine karşı itirazsızlık seviyesine yükselinir. Makdûru talebden kurtulunur. Bunun için Hızır (a.s.)'ın sohbetine kavuşmak lazımdır. -Rahmân'ın salevatı üzerine olsun- Bu saadete kavuşmak onun sohbeti bereketiyle olur, inşaallahü Teâlâ.

(Bu eserin müellifi) Müeyyed bin Said es-Sufi diyor ki: Bu zayıf bendeyi bu ism-i şerifin hakikatine mazhar eylediler. Alim isminin ve (Allamü'l-guyûb) zikrinin hazeratının ilmi tecelliyatından ihsan eylediler; Halvette bulunduğum bir sırada, dikdörtgen şeklindeki odamda bulunuyordum. Sanki Hızır (a.s.)'ın dehlizindeydim. Onunla beraber oturuyorduk. Mübarek nazarına muntazır, hizmetlerine âmâde bekliyordum. Beni önüne çağırdı ve âb-ı hayat dolu bir kadehi bana sundu ve buyurdu ki: "Birazını içiniz" Sonra

devamla "bu kadehi Mûsâ aleyhisselama götür, ona ver ve de ki: (Sizde benim bir emanetim olacak onu istiyorum) Bu esnada, Mûsa aleyhiselamın makamının bu evin civarında bir yerde olduğunu anladım. Hızır (a.s.)'ın huzurunda iken bir yol zuhur etti: sanki önümde bir merdiven belirdi. Onun evinin damından, geriye doğru yürüdüm. Merdivenin basamaklarını teker teker çıktım. Hızır'ın sûreti küçüldü. Attığım her adımda pek yüceldim. Adeta Hızırlık sıfatı bana sirayet eylemişti.

Merdivenin son basamağında artık tam Hızır (a.s.)'ın evsafına bürünmüş, adeta o olmuştum. O bana sirayet eylemişti. O anda kendimi Mûsâ (a.s.)'ın makamının damında buldum. Oradan evine inen bir geçit göründü. Oradan geçtim eve indim. Mûsâ aleyhisselam oraya teşrif eylemişti. Çok güzel bir kız da onunla beraberdi. Hızır (a.s.)'ın Mûsâ (a.s.)'a götürmemi emrettiği (âb-ı hayat) kadehini kendilerine getirdiğimi arzettim. Kadehi aldılar. Kendilerinde bir emanetim olduğunu arzedip istedim. O kızcağız bir kağıt getirdi. Kağıtta tılsımlı kalemle yazılmış yedi yeşil satır vardı. Bu kağıdı bana verdi ve emanetimin bu olduğunu söyledi. Kağıdı alıp baktım. O anda ruhların ilmi ve ruhânî varlıkların esrarı bana açıldı. Böyle ayetleri ve zahiri batını nimet ve ihsanlarından dolayı Allahü Teala'ya hamdolsun!

Bu ism-i şerifin hakikatine mazhar olan kimse, kevni tasarruflara asla muhtaç olmaz ve buna ilgi duymaz. Bunun için "Allamü'l-guyub" veya "alimü'l-gaybi ve'ş-şehade" veya "Ya alim" yahut "Rabbi zidni ilmen" zikirlerine devam etmelidir.

d. *el-Hakim ve'l-Habir İsimleri*

İyi bilmelidir ki, ilim hazreti sahası altında birçok hazret mevcuttur. Mesela, Hikmet hazreti, Takdir hazreti, Habir hazreti, Müdebbir hazreti, Mufassıl hazreti ve daha başka hazretler...

Hikmet, hakayıkın tertibini merâtib ve evza'ını bilmektir. Mücerred varlıkların halkıyyatından (yaratılışlarından) hakkıyatının

hakayıkına muttali olmaktır. Habret, Allahü Teala'nın Habir, (her şeyden haberdar olma anlamına) ism-i şerifinden mastardır. Eşyanın bilinmesi münasebetiyle bu şeylerin neticelerini, gayelerini ve uygulanmalarını bilmektir. Tedbir, icmali bilgidir, asılları cemetmektir. Kesrette vahdeti sağlamaktır. İlmini tebyin ve tafsil edip yayma ve tertib üzere icmali şeylerin ayrıntılarını ortaya koymaktır.

Takdir ise, malumatın (eşya ve hadiselerin) mikdar ve ölçüsünü ve hususiyetlerini ilmin gerektirdiği şekilde hükme bağlamaktır. Bu hazret, (Allamü'l-Guyûb) hazretine tabidir. Semi' Allah'ın işitilecek her nesneyi işitici olmasıdır. Basir, görülebilecek herşeyi idrak edici, görücü olmasıdır. İnşaallahü Teâlâ bunlar da iyi anlaşılmıştır.

e. *el-Mürid İsm-i Şerifi*

İrade (sıfatı) ilim (sıfatına) tabidir. Zira, irade, malum olan muradda yani belli bir şeyde Hak Teala'nın teveccühünün tecellisi olup bu tecelli o şeyin var veya yok olmasını tayin eder, belirler. Malumu (yani o şeyi) zatının hususu gereğince İlim hazretinde mahsus eyler. Bu tahsisi tecellinin hakikati Arab dilinde iki kelime ile ifade olunur. Birisi iradet, diğeri de meşiyyet'tir.

İrade, bilinen belli bir (Ma'dum)u, yani henüz varolmayan şeyi vücuda getirmek için teveccüh eylemek demektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Biz bir şeyin varolmasını dilediğimizde ona sadece (ol) deriz o da vücuda gelir." (Nahl, 3) buyuruluyor. Yine buyuruluyor ki: "Allahü Teâlâ, murad eylediği şeyin fe'alidir, hemen vücuda getiricisidir." (Hüd, 107). Başka bir ayet-i kerimede de "Allah, o ikisinin rüşd çağına ermelerini ve o zaman kendilerine ait olan hazinelerini ortaya çıkarmayı diledi." (Kehf, 82) buyuruyor. Demek ki Allah'ın iradesi, ma'dumun vücuda getirilmesini dilemesidir. İrade sıfatının bu işe taallukudur.

Allahü Teala'nın, bu ism-i şerifi ile ahlaklanmak, Hak Teala'nın dinine, yoluna salik olmakla ve masiva'dan ilgiyi kesmekle ve şehevi ve tabii istek ve arzuları terketmekle olur. Bunun zikri ise "Ya

fe'alü limâ yûrid" dir. Neticesi ise, her işinde Allah'ın inayetine mazhariyettir. Hak Teala'nın o kimsenin meşrû dileklerini yaratmasıdır. Muradlarına zorluk çekmeden, külfete düşmeden ve talebde zorlama yapmadan kavuşmasıdır.

Tasavvuf yolcusu, Allah'ın bu ism-i şerifiyle şereflenince, O'nun iradesine aykırı birşey yapamaz. Zira artık onda Hakkın iradesine aykırı bir istek ve arzu kalmamıştır. Her ne yaparsa, Hakk'ın iradesine uygundur, aynen Hakkın muradıdır. Beyazid-i Bistamî (r.a.) buyuruyor ki: "Otuz yıldır ki Hak Teâlâ benim iradem ile iş görüyor." Bunun manası şudur: "tam otuz yıl boyunca Allah'ın bu ismi ile ahlaklanmaya çalıştım, taki benim iradem Hakk'ın iradesinde yok oldu. Ben de Hakk'ın iradesine aykırı hiçbir istek ve dilek kalmadı. Artık, otuz yıl oluyor ki, onun iradesiyle vaki olan herşey aynen benim muradımdır. Kendimde buna aykırı bir duygu da olmuyor. İtiraz ve taarruza mecal, artık muhal olmuştur." İyi anla, muvaffak eden Allahü Tealadır.

f. *el-Kadir İsm-i Şerifi*

Kudret, nisbi ademlerin vücuda getirilmesi ve makdûratın, varedilen ve varolan şeylerin yokedilmesine gücü olmaktır. Kudret Hazreti, Takdir Hazretine tabidir. Zira, Hak Teala'nın Takdir Hazreti'nde, hususiyetlerini, ölçüsüyle miktarını tayin buyurduğu ve sonra meydana gelmesi için tahsis buyurduğu herhangi birşeyi, kudret sıfatı bu takdir mûcibince ve ilm-i ezeli'nin tahsisiyle değişiklik yapmadan aynıyla izhâr ve icâd eyler. Kudret sıfatının taalluku, makdûrun aynında icad edilecek eserin vukua getirilmesidir. Şu halde, kudret, ayn-ı makdûrun icad ve izharının tecellisidir. Eğer bu hakikate, kadir ve mûcidi olan zat ile kıyamı bakımından, eserin bilfiil icadından önce itibar edersek, buna Kudret deriz. İcad edilecek eserin vesair makdûratın vukua getirilmesi ve izharı ile makdûra taalluku haline de (iktidar) diyoruz. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de bir icad işinin istikrarı sonunda "Muhakkak

takva sahipleri sıdk meclisinde muktedir bir Melik'in (Allah'ın) huzurunda olacaklardır." (Kamer, 55) buyuruyor. Kudret hakkında da, "Muhakkak ki, Allahü Teala'nın kudreti herşeye yeter." (Bakara, 20) buyuruyor. Demekki kudretin nisbeti herşeyedir, küllidir.

Külliyet de icmalin iktizasını icra eder. İcmâl ise tafsîlden öncedir. Allahü Teâlâ yine buyuruyor ki: "Senin Rabbinin herşeye gücü yeter." (Furkan, 54) buyuruyor ki, "Allahü Teâlâ var iken hiçbir şey mevcut değildi." Hadisindeki makama kudretini nisbet etmektedir. Kudret Hazretinin karşısında hiçbir engel yoktur ve bu hazretin sayısız tabileri vardır. Bununla ilgili olarak Allahü Teâlâ: "Bir birşeyin varolmasını dilediğimizde, ona sadece "kün=ol" deriz o da vücuda gelir." (Nahl, 40) buyuruyor.

Kavl ve fiil, Kudret'e tabidirler. Bu hazrette kahr vardır. Kudret, hakayık-ı ilahiyyenin en hususisidir. Keşf ve şuhud meşrebine göre kulun kudreti yoktur. Kudret, Hak Teala'dan başkasında hiç mevcud değildir. Fakat kulda Kadirin, herşeye gücü yeten Allah'ın kudretinin eserlerini kabul edebilecek bir temekkün vardır. İşte bu temekkün, Allah'ın kudretinin tecellilerinin (kulun bünyesi) tarafından kabulü ile Allah'ın kula verdiği temkindir. İnsan kendindeki bu temekkünü kuvvet olarak tasavvur eder. Öyleki bu temekkünün gereği olarak kendinde meydana gelen fiillerin bizzat şahidi olarak kendinin başlıbaşına güç sahibi olduğunu zanneder. Gerçekte ise durum böyle değildir. Fakat kudretin hakiki sahibi olan Allah'ın isim ve fiillerinin icadetme tecellisi, "Allahü Teâlâ, sizi ve yaptığınız işleri yaratıyor" (Saffat, 96) ayet-i kerimesi hükmünce, Hakk'ın kudretinin nurundan bir parıltı olarak kulda zuhur eder. Bu tecellinin kabulünden doğan temekkün sebebiyle, kul bu kudretin aslen kendinde bulunduğunu sanır. Fakat gerçekte bu böyle değildir. İnşaallahü Teâlâ bunu da iyi anlamışsındır.

Allah'ın Kadir ism-i şerifinin hakikatine kavuşanların daima kudret-i ilahiyyenin şuhuduna mustağrak olmaları lazımdır. Kendi aczlerini düşünmeleri gerekir. Bu isimle ahlaklanmak böyle olur

Bu ahlaklanma tam olgunluk noktasına ulaşınca, insan Kadir Hazreti'nin tecellisine kavuşur ve bu tecellinin eseri insanda devam eder. Cenab-ı Hak onlara bir kudret bahşeder de bununla envai türlü kevni tasarrufta bulunurlar. Nitekim bu hakikat bazı ebdal'de ve Allah adamlarında müşahade olunagelmiştir. Mesela, tayy-ı mekan, su üzerinde yürümek, havada yürümek ve himmet ile insanları ihya ve katletmek. Azl ve tevliyet (görevlendirme), şifaya kavuşturma veya hasta etmek gibi ve daha nice tasarrufatı mevcuttur.

Bunun zikirleri ise 'Yâ Kadir", "Yâ Muktedir" ve 'Yâ Kadir" ism-i şerifleri ile olur. Eğer bu zikirlerin esrarıyla hallenirse, insan Hakk'ın kudretini müşahade etmekten gafil kalmaz.

g. *Rahmân İsm-i Şerifi*

Rahman, bütün alemlere ve içindekilere acıyan, bağışlayan manasınadır. Bu ism-i şerif Allah'ın rahmetinin umuma şâmil olmasını iktiza eyler ve zat-ı ilahi'ye mahsustur. Rahman, bütün mevcûdata herhangi bir tahsis sözkonusu olmadan vücud bahşeder. Varlık ihsan edici olması hasebiyle Hak Teala'nın ism-i şerifidir. Çünkü hakiki rahmet, vücudi tecelli ve cûdî şeydir. Allah'ın dünya ve ahiretteki nice sonsuz rahmetleri, hep vücudi tecellilerin mütenevvî suretleridir. Nasılki "Allah" ism-i şerifi, bütün isim ve sıfatların mertebelerinin vahidiyyet mertebesi itibariyle zatın ismidir, "Rahman" ism-i şerifi de, feyezan eden vücud ve ayn-ı zat olması itibariyle zatın ismidir. Bu sebeple yalnız bu şekliyle ve (başına abd gibi) bir kelime izafe etmeden O'ndan başkası için isim olarak kullanılamaz. Çünkü Yemen kâfirleri meşhur yalancı peygamber Müseylemetü'l-Kezzâb için "Rahmanü'l-Yemâme" adını kullanıyorlardı. Rahman ism-i şerifinin müteallıkı, yani teveccüh eylediği şey herhangi bir kahr şâibesi olmadan sırf rahmet ve imtinândır. "Allah" ism-i şerifi ile tahakkuk imkânsız olduğu gibi, bu ism-i şerif ile de tahakkuk muhaldir. Bu makamda nice esrar mevcuttur. Alem-i ecsam arasında bu ism-i şerife mazhar olan Arş-ı Mecid'dir. İnsan

nevinden lütuf ve merhamet sahibi olanlar, Rahman isminin evliyasıdır. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: "Rahman'ın kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller, kendilerine bir laf attıkları zaman, "selametle" derler." (Furkan, 63) Diğer bir ayette de: "O gün, biz takva sahiplerini hey'et halinde Rahman'ın huzurunda toplayacağız." (Meryem, 85) buyuruyor.

Allah'ım bu ism-i şerifi ile ahlaklanmak herkese, her mahluka karşı şefkat ve merhametli, lütufkâr olmakladır. Bütün yaratıklara karşı böyle merhamet ve şefkatli olabilen kimseler, "Rahman" ism-i şerifine mazhar olmuşlardır.

h. *Er-Rahim İsm-i Şerifi*

Hak Teala'nın bu ism-i şerifi, hususi rahmetinin tamimini (her yaratığı kuşattığını) ifade eder. Yani bu ism-i şerif herbir varlığa hususi rahmetiyle, umumen nazar-eyleme özelliğine sahiptir. Hak sübhanehu ve Teâlâ, her varlığa varlık bahşetmesi, onları vücuda getirip varlıkta durdurması hasebiyle herbirine rahmetini bahşetmiş oluyor. Rahman'ın rahmetinden kinaye olarak Kur'an-ı Kerim'de "Rahmetim herşeyi kuşatmıştır." (A'raf, 156) buyuruluyor. Hadis-i Kudsi'de de "Rahmetim gadabımı geçmiştir." buyurulması buna işarettir. Bu rahmete "Rahmetu'l-imtinân" denir. Rahim'in rahmetinden kinaye olarak da yine Kur'an-ı Kerim'de aynı ayetin devamında "biz bu rahmetimizi ileride takva sahibi olanlara... tahsis edeceğiz." buyuruyor. Bu rahmete de "Rahmetü'l-vücûb" denilir. Çünkü Allahü Teâlâ, bu rahmetini takva sahiplerine tahsis etmeyi beğenmiştir. Allah'ın bu rahmeti, takva sahiplerine mahsus olup, muttakî olmayanlar bundan nasiplenemezler. Her ne kadar iki ism-i şerif umî olarak müşterek ise de Rahman'ın rahmeti "dünyada" herkesedir. Rahîm'in rahmeti ise, rahmetini (ahirette) kendilerine tahsis buyurduğu "takva sahipleri için" muteberdir. Bu incelikten dolayıdır ki Allah'ın Resûlü (s.a.v.) Efendimiz, dualarında "Rahmanü'd-dünya ve rahîmü'l-âhireti" (Dünyada rahmeti

umûmî olan, âhiretteki rahmeti husûsî olan) şeklinde ifade buyurmuşlardır. Yani, Allahü Teala'nın rahmeti, dünyada mü'min-kafir herkesedir. Fakat âhiretteki rahmeti sadece iman ehlinedir. Nitekim Allahü Teâlâ başka bir ayet-i kerimede "Bu nimetler, dünya hayatında hak olarak iman edenler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız mü'minlere mahsustur." (A'raf, 32) buyuruyor. Başka bir ayette de "İşte Ahiret diyarı! Biz o'nu öyle kimselere veririz ki, onlar yeryüzünde kibir ve fesad istemezler. Akıbet, hayırlı netice elbette müttaki olanlarındır, onlara mahsustur" (Kasas, 83) buyuruyor.

Eğer, rahmetin tahsisini tanzim ve taksimini tahsis itibar eylersek, diğer bir duâ-yı peygamberî rivayetinde buyurulduğu üzere, "rahmanü'd-dünyâ ve'l-âhireti ve Rahimehuma" (Dünya ve ahirette herkese acıyan ve her iki alemde hususî rahmetini ihsan buyuran...) ifadesini zikretmek mümkündür. İnşaallahü Teâlâ bu da iyi anlaşılmıştır.

Bu ism-i şeriflerle ilgili zikir, "Yâ rahim, Yâ Rahman, Yâ Vâsi'al-cûdi ve'l-ihsân" şeklindedir. Böyle zikretmenin semeresi de, rahat ve huzura, refah ve afiyete kavuşmaktır. Rahman'ın hakikati Cevâd'dir. Cevâd'ın ruhu da Rahman'dır. Ve Rahman suretinde vâsi'dir. Yani aklın, ilmin, hayalin alamayacağı bir vüsati vardır.

Çünkü Rahman vâsi'in suretidir. Bu sebepledir ki, Arşü'r Rahman'a bütün mümkünattan, yerlerden ve göklerden daha fazla bir vüsat verilmiştir. Resulullah (s.a.v.) Efendimiz, bununla ilgili olarak buyuruyorlar ki: "Yedi kat gök ve yedi kat yer, Kürsî'nin bir tarafına konulacak olsa, uçsuz bucaksız bir sahraya konmuş bir halkacık kadar kalır. Bunun gibi kürsi ile beraber yedi kat gök ve yedi kat yer, topyekün Arş-ı İlahi'nin bir kenarına bırakılsa, yine uçsuz bucaksız bir çölde, bir sahrada bırakılmış bir halka, bir yüzük kadar kalır." Bu hadis-i şerifi gözönüne alarak iyi düşünmelidir. Hey'et, yani astronomi ilminin ne kadar yüce olduğu ancak keşif ve şuhûd ile anlaşılabilir. Her türlü muvaffakiyet yalnız Allahü Teala'dandır.

Cevâd ile Rahman arasında şu fark vardır; Rahman ve Rahim isimleri "Merhum" u yani merhamet olunanı muktezidirler. Cevâd'ın cûdu zatidir. Buna mazhar olacak nesne veya varlık olsa da olmasa da bu böyledir. Eğer, zati cûd'un vüsûlüne Cevâd dersek -ki bu vücuddur yani mevcûdâta vücûd verilmesidir- Cevâd o zaman Rahman'ın aynı olur ve rahman Cevâd suretinde olur. Bu inceliklerı iyi anlarsan, hakikatlar arasında, bilmediğin şeylerin de sırrına mazhar olursun. Her ilim sahibinin fevkinde bir alim, yani çok daha iyi bilenin bulunduğunu görürsün. Ve her yüce sesin ve soluğun üzerinde daha güçlü bir ses ve soluk bulunduğunu anlarsın. Bu eserimizde ele aldığımız bu meseleler kamil ve tamdır. Hakkı, doğruyu bildiren Allahü Teala'dır. Halka hidayet veren de O'dur.

4. İLAHİ İSİMLERİN ADEDİ

Tahkik meşrebine göre Allahü Teala'nın isimleri sonsuz sayıda ise de, kamil kelimeleri hasebiyle -ki bunların da sonu yoktur, sonsuzcadır- İslâm dininin bildirdiği isimler doksan dokuz veya binbir tanedir. Eğer biz bunların baştan başa sayıp, kısaca anlatmaya kalkışırsak, bu eserimiz pek uzayıp gidecek. Fakat "Kitabü'l-Esma" adlı eserimizde inşaallahü Teâlâ, bunlardan yeter derecede bahsedilecektir. Muvaffakiyet veren Allüh Teala'dır. Bu risalemizde biz, İlahiyyetin erkanı, ana isimlerin anası olan külli hakikatleri (isim ve sıfatları) kısaca anlattık. İlerideki diğer kısım ve alt bölümlerde bunlarla ilgili olarak yerine göre biraz daha fazla bilgi verilecektir.

Geçtiğimiz bu aslı (kısmı) hülâsa edecek olursak, Hak Teâlâ hakkında külli ve icmali bir marifet ortaya konulmuştur. Buna göre, Allahü Teâlâ Vacibü'l-Vücuddur. Yani varlığı lazım ve zorunludur. Her varlığa, varlık bahşeden O'dur. Feyzi ve Cûdu ile bunu yapar. O bütün zati kemalatı bulunan sıfatların sahibidir. Zuhûra ve husûle gelen külliyat-ı kemalatı ile maruf ve meydandadır. Yani alemdeki her kemal O'nu göstermekte, O'nu tanıtmakta ve bildirmektedir. O'nun zatının künhünü kavramak veya gayb-ı hüviyyeti-

ne ermek. Beşer ilminin hakikati çerçevesine ve havsalasına sığmaz. Beşer idraki bunu ihata edemez. Çünkü, ihata olunan herşey, mahdud ve sınırlı demektir. Halbuki Gayb-ı hüviyet-i zati ihata olunamaz, gayrimütenahidir, sonsuzcasına sonsuzdur. Bir sınır ve hudud ile kuşatılamaz, kavranamaz. Bu cihetle ve bu itibarla, Hak Sübhanehu ve Teâlâ, alemden ve alemlerdeki varlıklarda zuhur ve tecelli eden isimlerden müstağnidir. O -sübhanehu ve Teala- zatı itibariyle alemlerden ve zatının hakayıkı ile mütehakkak olan vücudi isimlerden, ilmi ve şuhudi asli şu'ûnatından ganidir, müstağnidir. İsimleri ve sıfatları (alemde) tecelli etmezden önce, o kendi Zâtına, kendi Zâtında, Zâtı ile şahid idi. Gına-yi zati O'na mahsustur. "O'ndan başka hak ma'bud yoktur ve O Hakim'dir. Hikmet sahibidir." (Al-i İmran, 18). Fakat, herşeyin yüce yaratıcısı, mûcidi O olduğundan, her mahluku ile bağlantısı ve hepsinde kendinden (isim ve sıfatlarından) rekâik ile (zıl mertebesinde nümûneler, müştereklikler) mevcuttur. Zira bütün mevcudat, varlığını ve varlıkta durmasını her an (bu isim ve sıfatlara) borçludur. O ise, zati hakayıkının ilâhî vücubiyyeti sebebiyle alemi ve alemdeki varlikları ilelebed yaratır, vücuda getirir. Her varlığa ve her mümkine nisbetle O'nun isimlendirdiği bir ismi vardır. İlahiyyetin erkanı olan ilâhî, külli hakikatlar (isim ve sıfatlar) ve geriye kalan diğer isimler, hep bunun altında yeralır. İlahi isimlerle ilgili yaptığımız bu kısımlama böylece anlaşılmış oldu. Muvaffakiyet Allahü Teala'dandır.

Şu halde diyoruz ki: Allah'ın isimlerinin hepsi, üç kısımdır: Zati isimleri, sıfati isimleri ve fiili isimleri. Bunlardan yalnız ilahiyyette bulunan O'nda tahakkuk edip masivada bulunmayan zati isimlerdir. Sıfatlarını bildiren isimler, sıfatî isimlerdir. Alemin varlığına bağlı olanlar fiili isimlerdir. İlahiyyet ve Rububiyyetten kat'-ı nazarla zat'da sabit olan isimler; me'luh ve merhubu, yani ilgili mahlukatı bulunsun veya bulunmasın, mahza zati isimlerdir. Vücûd, Devam, Bekâ, Sermediyet gibi...

Hayat ve ilim sıfatları gibi, vücûb-i vücud ve vücub-i sübut ile

feyz ve cûd-i zati ve sıfati ifade eden sıfatlarla, halk ve icad, rızk ve işhad ve buna benzer fiili sıfatların arası cemolur. Buna kıyasla bütün ilâhî isimlerin itibarları (bağlantı ve ilgi yönleri) mevcuttur. Derinlemesine inceleyip içyüzüne ulaştığımızda bu üç kısım ilâhî isimlerin ekserisi arasında müştereklik buluruz. Mesela, ihata, cem' ve ilim gibi zati isim ve sıfatların ekserisi, selbi'dir. Yani O'na layık olmayan, O'nun tenzihini ve takdisini bildiren isimlerdir. Fiili isimlerin hepsi sübuti'dir. Bunu da iyi bilmek gerekir.

5. EHADİYYET VE KESRETİN ANLAMI

Hadis-i kudsî'de buyurulan şu ifade; "kânellahü velâ şey'e me'ahü" (Allahü Teâlâ (Hiçbir şey yaratılmazdan önce) hep var idi ve O'nunla beraber hiçbir mevcut yok idi) O'nun Ehadiyyet makamına işaret olup; kesret dediğimiz şu çokluk aleminin "mahlukatın" fenasını ve izmihlalini muciptir. Yine Hadis-i kudsî'de "bilinmeyi tanınmayı, arzu ettim, tercih ettim" buyuruldu ki bu ifade, muhib'i (seveni), mahbub'u (sevileni) ve arif'i (tanıyan ve tanınanı) ve ma'rufu muktezi olmuştur. Önceki hadis-i kudsi'deki "Onunla beraber başka hiçbir varlık yoktu" beyanı ayn-ı vahdetin sırrı olup isimlerin nisbetleri o makamda yok gibi idiler. Nur mertebelerinde zuhura gelmeye talib bulunuyorlardı. "Ahbebtü" (Sevdim, beğendim veya tercih eyledim) beyanı da, zati nisbetlerin teayyünatının ehadiyyet-i cem'inin ifadesidir ki, teayyünün gaybında (Gayb-ı teayyün'de) yok olmuş gibiydiler. Vâhid'in vahidiyyet mertebesinde, iki cihetinden bir ciheti sabit ve mütemeyyiz olarak ilim hazretinde idiler. Fakat, bu hakayıkın eserlerinin zuhuru, mezahir ve müteallekatları bulunmadan muhal olduğundan, "ahbebtü" (diledim, beğendim) sırrı, ilim ve malumat hazretinde sârî olunca, her gaybi ve ayni olan aşkî inbias ve her yerden ve mekandan şevk dolu bir incizab meydana geldi. Allah'ın iradi teveccühü hasebiyle hepsinin kemali zuhuru sıfatlarda nur oldu. İlah'ın hakikati me'lüh'e yüz gös-

terdi. Me'lûhun hakikati de ilah'a teveccüh eyledi. İşte böylece Rab ve merbûb, Halik ve mahluk, Razık ve merzuk, Muhdis ve muhdes meydana geldi. Rububiyyetin isimlerinin zuhuru, mezahir'in (mahlukatın meratib ve) merbûbiyyeti olmadan vücuden ve takdiren muhal olduğundan ve hakayıkın eserleri ortaya çıkmadıkça, dirilerden değil de ölülerden sayıldığından, sözü edilen meratib ve mezahir vücuda gelmiştir. Mezahirin (isim ve sıfatların tecellisine mazhar olan mahlukat) ve "ahbebtü" (dilerdim, beğendim) ilâhî hükmünün mahall-i zuhurunun ve rubûbiyyetin saltanatını izhar edebilecek bir ayn yok idi. (Eşya ve mahlukat) yokluğun en daracık yerlerinden varlık meydanına çıkabilmek için hazreti Allah ism-i şerifinden ictima taleb eylediler. Kur'an-ı Kerim'de "dönüş ve varış Allahü Teala'yadır" (Al-i İmran, 28) buyurulduğu üzere, zuhurun esası bu oldu. Çünkü Hazreti Allah (c.c.) onların aslıdır. Herşeyin kaynağı, sığınağı, dönüp varacağı O'dur.

Nihayet vücub mertebesinin bütün hakayıkı ve rubûbiyyet nisbetleri, kendi merâtib ve istidadları lisanıyla Hazret-i ilahiyyete iltica eylediler ve dediler ki: "Biz hepimiz senin ilahiyyetinin zati hakayık ve nisbetleriyiz. Senden, bizi yokluk çukurundan çıkarıp senin zati ehadiyyetinin kahrı altında dış alemde zuhur ferahlığı ve genişliğine ulaştırmanı diliyoruz. Senin ahlak, ef'al ve eserlerini ortaya çıkaralım. Eğer ilâhî sonsuz merhametin kabul buyurursa hepimiz kendi mezahirimizle zuhur edelim" dediler. Allahu Sübhanehu ve Teâlâ Hazretleri "Allamu'l-Guyûb" ve "Alimü'l-gaybi ve'ş-Şehadeti' isimlerine nazar buyurdu: (Alimülgayb) Buyurdu ki: "Hepsinin istekleri ve cümlesinin arzusu, sen gaybları bilenin önünde apaçık meydandadır." "Allam" buyurdu, eğer Cevâd, Rahman, Mürid ve Kadir isimlerim müsaade ederseler, (Mecmaü'l-bahreyn"de câmi bir mazhar vardır; O'nun gönlü ilahiyyet tahtgahının kendinde zuhuruna kemaliyle kabiliyetli ve müheyyadır. O varlığın kalbidir, ilâhî arş olmaya uygundur. Onun zuhur ve bütununun hakayıkı, bütün isimlerin menazir ve mezahiridir. Aynası ve

zuhurgahıdır). Bütün kemal sıfatları, ehadiyyet-i cem' üzere onda sûret bulmuştur .Herşeyin ehadiyyet-i cem'ine mazhardır. Dolayısıyla o bütün eserleri ve esrarın tamamen kıyamına ve izharına uygundur. Ayrıca o, imkânî hakikatler ve kevni nisbetler mertebesinin tafsili suretine de gizlenme yeri olmuştur. Mesela, vücub'un bütün hakayıkı, Rububiyyet ve Uluhiyyetin tüm rekaiki, tafsil üzere (ayrıntılarıyla beraber) alemlerde, mezahir, mecali ve menazır'da kendini izhar eyledi. "Allah" ism-i celili, esma-yı ilahiyyenin taleplerini yerine getirmeyi tensib buyurdu. Sonra, Allah'ın irade ve meşiyyeti "Alim" isminin işaretiyle ve "Allamü'l-Guyûb"un, tahsisi mucebince, alemin hakayık ve makduratına, mikdarları ve hususiyetleri ölçüsünde taalluk eyledi. Yaratılacak şeyleri (malumat) de Kadir ism-i celili fiili tesiriyle tecelli eyleyerek icad eyledi. "Cevâd" ismi "Vehhâb" isminin hazinelerinden icadi nurunu bahşeyledi.

Rahman ve Rahim ism-i şerifleri de ta'mim ve tahsis üzere (umumi ve hususi olarak) alemlere rahmet sundular. Hakem ve Muksıt olan Adl ism-i şerifleri, eşyanın mahiyetlerine istidad ve istihkakları miktarınca muhasses hazeratından vücudi tecellinin nurunu, tahsis eylediler. Sonunda alemin a'yanını ayan eylediler. (Yani eşyanın vücuda gelmesini sağladılar) Böylece imkanı mekanı Vücub-i vücud mekanetine kavuştu. Bu münasebetle de derdiler ki "Bize olan va'dinde sadakat buyuran ve Cennette dilediğimiz yere erişebilmemiz için yeryüzünün bize miras bırakan Allahü Teala'ya hamdolsun, güzel amel işleyenlerin ahiretteki mükafatı ne güzeldir." (Zümer, 74)

Demek ki, Allahü Teala'nın bütün isimleri Hazret-i Ehadiyyet-i Cem'i İlahi'de biribirine yardımcı ve destekçidir; Alemin aynını adem (yokluk) karanlığından Kıdem'in sırrı mucebince vücud (yani varlık) ve şuhud sahrasına çıkarırlar. Adem (yokluk) çukurlarından evvela zuhur ve vücuda gelen alem, Kuds ve Taharet'in nisbetlerinin mezahiri, tenzih, hayat ve vahdettir. Buna, nurani ruhlar, akıllar, nefisler ve ruhânî mücerredattan meydana gelen Emr ve İb-

da alemleri denir. Bu alem, arada hiçbir kevni vasıta olmadan sırf Allah'ın "kün" (ol) emr-i şerifi ile meydana gelmiştir. Hazret-i Şühûd'da meşhuddurlar. Bu nurani ilk mezahirin mûavenet ve yardımı ile, önce mezahir ve menazır-ı Arş ve kürsi, sonra Akl-ı Evvel ve Kalem-i A'la, Levh-i Mahfuz ve nihayet alemi ruhlar meydana gelmiştir. Müdebbir ve Mukaddir isimlerinin tamamına mazhar oldular. Böylece Arş-ı İlahi'de Akl-ı Evvel'in vücuda mazhariyyetini sağladılar, Levh-i Mahfuz'da zuhur eylediler. Rahman, Arş-ı Mecid'de, Rahim'de Kursi-yi Kerim'de tecelli ve istikrar kıldılar. O zaman "Rabb" ismi, yedinci kat gökte Zühal burcunda, "Allam" ismi altıncı gökte "Müşteri"de, "Kahhar" ismi beşinci gökte Mirih'in ruhunda, "Nur ve Muhyi" isimleri dördüncü gökte ilk cevherde, "Musavvir" ismi üçüncü gökte Zühre'nin ruhaniyyetinde, "Bari ve Katib" isimleri ikinci gökte Utarid'de, "Halik" ismi ve yardımcı isimleri birinci gökte Kamer'in yani ayın ruhaniyyetinde tecelli eylediler.

Alim, Hayy, Kadir ve Mürid isimleri ise unsurlarda zuhur ve tecelli eylediler. Allah'ın bütün isimleri bu son dört isimde toplanmıştır. Hepsinin aslı bu dördüdür. Mevalid-i selase-i külliye denilen madenler, nebatlar ve hayvanlar alemi de böylece vücuda gelmiştir. Rububiyyet ve Uluhiyyetin isimlerinin külliyat ve cüz'iyyatı ve vücud mertebelerinin meratibi, cinslere, nevilere ve şahıslara ayrılıp farklı suretlerde vücuda geldiler. Kendi eserlerini izhar durumuna yüceldiler. İlahiyyetin külli suretlerinin zuhur ve teayyünü, Kemal'in ehadiyyet-i cem'inde külliyetin tahakkuku için, cüz'ün suretinin küll'e takaddümü sebebiyle, isimlerin bütün füru' ve cüz'iyyatının zuhuruna bağlı olduğundan, sonunda bütün isimlerin tecellisine mazhar olabilecek, hepsini yansıtabilecek mükemmel ve şümullü bir ayna gibi olan insan nev'i yaratıldı. İnsanın kalbi, Allahü Teala'nın Arş-ı İlahisi gibi bütün mazharların ehadiyyet-i cem'ine kavuşmuştur. Allahü Teâlâ, buna işaretle bir Hadis-i kudsi'de sevgili peygamberimize (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Ben (isim ve

sıfatlarımın tüm tecellisi) yerlere ve göklere sığmam. Fakat, müttaki ve masivadan arınmış, pak olan mü'min kulumun kalbine sığarım". Demek ki; "Allah" ism-i şerifi, Hak Teala'nın halifesi olan İnsan-ı Kamil'de taayyün ve zuhur eder. Onun varlığı, alemin yaratılmasının illet-i gâiyesi, yani esas gayesidir. Çünkü İnsan-ı kamil, şahsiyyatta ve külli süretlerini cüzlerinde bulunan bütün hakikatların cüz'lerini kendinde toplamıştır. O, kulluk makamlarıyla ilgili bütün inceliklere, bütün ilâhî isimlerin mazhariyetine ve Rububiyyetin bütün nisbetlerine de kavuşmuştur. (Bütün bu tecellilerin cümle aleme ve alemdekilere yansıyıp ulaşmasına vasıta olmaktadır.) Ehadiyyet-i cem'-i külliye mazhar olan has kişiliği ile, Allah'ın zâti isimlerinin tecellisine en olgun ve yeterli bir biçimde kaim makamlık yapmaktadır.

Buradan anlaşılıyorki (kainatta) herşey herşeyle irtibatlıdır. Misl, misliyle mazbuttur. Fer' aslına bağlıdır. Fark ve fasl hakikati vasl rakikası mücebince inkılaba uğramıştır. Hamd, yalnız alemlerin Rabbi olan Allahü Teala'ya mahsustur. Allahü Teala'nın salat ve selamı Efendimiz Muhammed'e ve O'nun yolunu ihya eden ve bütün kamillere olsun.

İnsan-ı Kâmil'in Mahiyeti Hakkında

İnsan-ı Kâmil'in Muhammed (Aleyhisselâtü vesselâm) Olduğuna Dair

İyi bilmelidir ki, insan nev'i, bütün mevcudatın zübdesi, özü, hulâsasıdır. Zira alemlerden hiçbir alem, cinslerden hiçbir cins ve nev'ilerden hiçbir nevi yoktur ki, onun bir misali ve nümûnesi insanın kamil neş'etinde bulunmasın! Demek ki, alemlerden her alemin, her cins ve nev'inin tam bir numûnesi insan varlığında zuhûr etmiş mübeyyen, muharrer ve muayyen kılınmıştır. Bu hususu bilen ilmiyle bildi. Bunun cahili olan da cahil olduğu için bilemedi. Eğer biz, İnsan-ı kâmil'in ayrıntılı olarak beyanına girişecek olursak, eserimiz uzayıp gidecek. İnşaallahü Teâlâ, imkânımız ölçüsünde hâtime-i vasl kısmında yeterince açıklama yapacağız.

1. İNSAN'IN İKİ ANA CEVHERDEN MEYDANA GELMESİ; RUH VE BEDEN'İN MAHİYETİ

Allahü Teâlâ, seni saadetlere kavuştursun ve kendinden bir ruh ile

güçlendirsin. İyi bilmeli ki, Allahü Teâlâ, kudretinin ve hikmetinin kemaliyle, insan varlığını iki ayrı cevherden telif eyledi. Bu hüsn-i telifi ve güçlü tesisi ile farklı hakikatleri muhkem bir sûrette biribiriyle kaynaştırdı. Bu hakikatlerin ittifak edip son derece muhkem olmalarını sağladı. Kur'an-ı Kerim'de: "Eğer yeryüzünde olan bütün sermayeleri sarfetsen, onların kalblerini telif edemezsin. Fakat Allahü Teâlâ, onların aralarını barıştırır. Şüphesiz O, sonsuz hikmetler sahibidir ve herşeyi en iyi bilendir." (Enfal, 63) buyuruyor. Öyleki, bu iki cevherden herbiri, beraber bulunmak sayesinde, mizac itibariyle itidale kavuşup manevî imtizac sağlamışlardır. İki cevherden herbiri kendilerinden beklenen olgunluk ile bu imtizac ve izdivaca ulaşmışlardır. Bunları telif eyleyen, aralarındaki ülfeti sağlayan Allahü Teâlâ'nın muradı tahakkuk eyledi.

Bu iki cevherden birisi Ruhtur. Bu, basit (insan varlığının her yerine sirayet etmiş) nûranî bir cevherdir, zatı itibariyle vahdânî latif ve şerifdir. Hayatın, hareket ve faaliyetin, saflığın, yüceliğin, canlılık ve temizliğin kaynağıdır. Bu tek rûhani cevher, zatidir. Ruh, cismani bir maddenin varlığına muhtaç, onda yer tutmuş veya onunla kıvam bulmuş değildir. Ruh ile Hak Teâlâ arasında vasıta yoktur. Zira ruh, Alem-i emr'den, Melekût alemindendir. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: "Herşeyin melekutu O'nun elindedir." (Mü'minun, 88). Herşeyin melekutu, o şeyin ruhaniyyetidir. Alem-i emr'in ve oradaki varlıkların yaratılması, arada başka bir madde veya vasıta bulunmaksızın sırf Allah'ın emri iledir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "Biz, birşeyin vücuda gelmesini dilediğimizde ona sadece ol, deriz o da vücuda gelir." (Nahl, 4) buyuruluyor.

İnsanı meydana getiren iki asıldan ikinci cevher -ki insan bu ikisinin ehadiyyet-i cem'inin hakikatidir- cisimdir. Yani bedendir. Hayat, bedende ruhânî cevherdir. Kesâfet, kesret, terkib, kedûret (bulanıklık) ölüm, donukluk, uyuşukluk bu ikinci cevherin özelliklerindendir. Bunlar bu cevherden hiç ayrılmaz. Bu cevherin icadına vasıta olan birinci cevher-i ruhanidir. Fakat, nefsanî ve insanî ru-

hun meydana gelmesi bu ikinci cevher vasıtasıyladır. Ama, ikinci cevherin varlığı, birincinin varlığı vasıtasıyladır. Her ne kadar bedenin meydana gelmesinde ruhun vasıta olmasının tesiri yok ise de, varlık feyzinin ve cûd-i ilahinin nurunun mecrası birinci cevherdir. Yani ruh cevheridir. Mesela bedenin kuvvet ve bekâsı, hayatiyeti, beslenme, gıda alma ve içme ile olduğu ve ilaçlar, macunlar ve tiryaklar bedene yararlı olduğu gibi; ruhun gıdası, hayatı ve kuvveti de ilim ve marifet edinmekledir. Salih ameller işlemektir. Güzel ahlak sahibi olmak ve şerefli melekelerle bezenmektir. Bedenin gıda ve içecekleri muhtelif ve zaten herkesçe malumdur. Bu konuda eserler telif edilmiştir. Ruhun da böyle muhtelif gıdaları, içecekleri, ilaçları, tiryakları vardır. Bunlar da bedeninkinde olduğu gibi muhteliftir.

İnsandaki cismani (beden) alimen hastalıkları, arızaları, elem ve rahatsızlıkları olduğu gibi, ruhun da (nefse bağlanmış, bedene tutulmuş olan ruhun da) rahatsızlıkları, elemleri, acıları, hastalıkları ve arazları vardır. Tabibler, hekimler ve nefislerin, ervah ve akılların mütehassısı olan alimler de bu nefsânî/manevî hastalıkları tedavi ederler. Bunların mütehassısı, evvelâ peygamberlerdir (a.s.) evliya, meşayih, ilâhî hikmet erbabı da Hak yolunda ilerlemenin hastalıklarını giderirler, tedavi eylerler. İnsanların nefislerini, ruhlarını ve akıllarını tedavi etmek, cismani ve bedeni hastalıkları tedavi etmekten çok daha zordur. Çünkü, insanın ruhi ve akli kuvvetleri, nefsânî arzularla boyanmış bulanmıştır. Şehvetlerine kapılmak, gazablanmak ve şeytana uymak, nefsin başlıca meşgalesidir. Daima bedenin hizmetiyle meşguldür. Bu sebeple insan, kuds ve taharet aleminden yüz çevirmiş olduğundan ve nefsânî arzularına dalmış bulunduğundan, nefsânî ve ruhânî hastalıklara yakalanır. Mesela, iç sıkıntısı (bugün buna stres diyoruz), kasavet, atılganlık, küfre kayma, inadcılık, şirke sapma, şüphelere, vesveselere kapılma, perdelenme, gaflet ve tembellik, korkaklık ve tereddüd, ümidsizlik, cimrilik, hırs, ibtila, yalancılık, şehvet düşkünlüğü, gıybet, iftiracı-

lık, ikiyüzlülük, mücadelecilik, inkarcılık, kibirlenme ve daha nicesi, ki adeta hayvanlaşmış olan insanların çoğunda şehvani ve gadabi kuvvetlerin semeresi olarak meydana gelir. Ahlaki rezaletlerin ve kötü huyların hepsi ruh ve beden arasındaki su-i imtizacdan meydana gelir. Bunlar hep ruh hastalığıdır. Tedavi edilmeleri de bedendeki hastalıkların tedavisinden çok daha zordur. Çünkü, bedendeki hastalıklar hemen herkeste görülebilir, müşahade edilebilir ve teşhis olunabilir. Ruh hastalıkları ise çoğunlukla örtülüdür, derindir. Teşhisleri zordur. Herkes bunları tam teşhis edemez. Allahü Teala'nın dilemesiyle yalnız peygamberler (a.s.), büyük evliya ve halifeleri ve muhakkik sufiler tarafından teşhis ve tedavi edilebilirler. Nebiler ve Resuller (a.s.) bu ruh hastalıkları için, kesin deva olacak şekilde çeşitli zikir, taat ve ibadetleri, fikir ve ahlak ölçülerini adeta birer gıda, deva, şurup ve macun gibi tesbit, tayin ve tarif buyurmuşlardır. Tedavi edici inanç, düşünce ve ahlak esaslarını açıklamışlardır.

İnsanoğlunun başına gelebilecek her türlü nefsânî, ruhânî, akli ve daha başka bütün manevî hastalıkların teşhis ve tedavilerini açıklamışlardır. Bu konunun ayrıntılarına girersek bu eser çok uzun uzadıya gider. Burada maksadımız, temel ilimlere ve faydalı marifetlere özlü olarak bir imâ ve işarette bulunmaktır. Böylece insan, kendi zatının cevherlerinin ve hakikatlerinin asıllarını tanımış olur. Kendisindeki iyilik ve hayır cevherlerini iyi değerlendirir. Onları, kötü yönlerine tercih eder. Bu iyi cevherlere devamlı değer ve ağırlık vermek suretiyle ruhânî ve ilâhî olgunluklara ve faziletlere kavuşur. Ebedi ve baki olan, kalıcı olan değerleri, esasları, nimetleri, fanî ve geçici olanlara tercih eder. Bunlara iyice sarılarak can ve tem bağlarından kurtulup nurani, mukaddes ve fani olmayan yüce şeylerle ünsiyet tesis eder. Melekût alemiyle tanışır. Muvaffak eyleyen Allahü Teala'dır.

2. ALEM-İ EMR VE ALEM-İ HALK'IN HAK TEALA'NIN İSİM VE SIFATLARININ MEZAHİRİ OLMASI

Allah seni muvaffak eylesin, bilmelisin ki, akıllar, nefisler ve ruhlardan meydana gelen Alem-i emr ile semavi ulvi cisimlerden ve yerkürede bulunan süflî maddelerden müteşekkil bulunan Alem-i halkın cümlesi, Allahü Teala'nın zatının, sıfatlarının, isimlerinin ve nisbetlerinin mezahiri, menazırı, mecalisi, mahall-i zuhuru ve Vücud mertebesinin hakikatlerinin müteallekatı ve müzafâtıdır. Bunlar olmadan bu kemalatın zuhuru olmazdı. Al-i İmran suresinin 18. ayetinde buyurulduğu üzere "Kendinden başka hak mabud bulunmadığına Allahü Teâlâ bizzat şahiddir." beyanının sırrının kemaliyle zuhuru ve parlaması ise İnsan-ı Kâmil'de olmuştur. Celal ve Cemal-i İlahi'nin topyekün hazerâtının ehadiyyetinin şuhûdunun mûcebi ve kemal meşrebinin muktezası da yine İnsan-ı Kâmildir. En olgun mazhar ve en üstün manzar, ehadiyyet-i cem'i zati'yi en şümullü ve toplayıcı olarak gösteren, kendinde yansıtan tam ayna odur.

Allahü Teala'nın isim ve sıfatlarının kemalatı insanda tam olarak zuhur etmiştir. Fakat, insanın bu şuhûdda iki sûreti vardır.

Bunlardan birisi, tafsil-i Furkânî suretidir. Bu kitab-ı ilahi'nin surelerinin, ayetlerinin, kelimelerinin ve harflerinin tecelli ettiği, alemlerin mecmûu, toplamı olup bu alemlerin herbirine yayılmış serpiştirilmiştir.

İkincisi ise, ehadiyyet-i cem'i Kur'anî sureti olup harfler, kelimeler, sureler ile ayetler ve Nefes-i rahmani'nin ayet ve surelerinin tek bir varlıkta toplanmasıdır. Bu da insan varlığının suretinin her unsurda bulunmasıdır. Nitekim bu konuda "her asırda ekmel bir şahıs mevcuttur. Onun nefesiyle devirler akıp gider" buyurulmuştur. Allahü Teala'nın kıraat buyurduğu Kur'an-ı Hakiki O'dur, Cenab-ı Hak, zatının hakayıkını onda kıraat eyler. Nitekim Arapça bir beyitte

"Ene'l-Kur'an ve's-seb'ul mesânî
ve Rûhu'r-ruh lâ-rûhe illâ ve ennî"

"Ben Kur'an'ın ve seb'ül-Mesâni'yim,
Ruhun rûhuyum ve hiçbir rûh yoktur ki, ben onun aslı olmayayım."

Tafsilî surette azamet ve büyüklük dış alemdedir. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de; "Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından çok daha büyüktür." (A'raf, 187) buyuruyor. Yani, unsurî sureti ve maddesi itibariyle yerlerin ve göklerin yapısı, yaradılışı, insana nisbetle çok çok büyüktür. Fakat insanların çoğu, hayvanlar gibi olduğundan bu sırrı anlayamazlar. Alemin sûreti büyük olmakla birlikte, bütün alemi kendinde toplayıcılık (Ehadiyyet-i cem') mertebesi insana verilmiştir. Bu sebeple insan dış alemden daha değerli ve yücedir. Bunun delili de şudur: Eğer alem insansız bir surette olsaydı, pek olgun ve pek değerli olan bu parçadan mahrum kaldığı için gerçekte kalim ve tamam olmayacaktı.

Fakat alem olmadan sadece İnsan-ı kamil mevcud olsaydı, alemin bütününün ve zat-ı ilahi'nin isimlerinin ve Rabbani sıfatlarının hepsinin sırrına tam anlamıyla mazhar olarak kıyamını sağlayabilirdi.

Farsça beyit:

Her çe gûyend der vücûd-i menest
Her çe cuyend der şuhûd-i menest

Her sözü edilen nesne benim varlığımda mevcud;
Her aranan yine benim şuhûdumdadır.

Şu kainatta bizden gayrı kimse yoktur! Allah'ın izni ile bu sırrı iyi anlamak lazımdır.

İyi bilmelidir ki bütün alem akli ve örfi olarak üç kısma ayrılır;

Birincisi, cisimler alemi. Bunlar yönlerle sınırlandırılmıştır. Felekler feleği, bu cümleden olup Rahman'ın arşı bunun içindedir. Alemin bu kısmındaki varlıklar yer kaplayan maddeler ile bunlarda bulunan sıfatlardan ibarettir. Bu maddeler uzunluk, genişlik, derinlik vesair boyutlara sahiptirler.

Alemin ikinci kısmı, nefisler alemi olup, bunlar da külli ve cüz'î olurlar. Nefisler, yer kaplayan maddelere ne bitişiktir, ne de onlardan ayrıdır. Fakat, ilgili oldukları varlıkların idaresi, kontrolü, olgunlaştırılması ve gayelerine ulaştırılması için onlarla bağlantılıdır; onlarla ilgi ve ilişkisi vardır.

Alemin üçüncü kısmı, akıllar ve ruhlar alemidir. Burada bulunan şeyler, akli nurani cevherler olup bir makam ve mahalle bağlı değildirler. (Maddi varlıklara nisbetle lâmekânîdirler). Maddi varlıklara veya makam tutan nesnelere muhtaç veya bağımlı değildirler. Ayrıca, nefislerde olduğu gibi, maddi ve mütehayyiz (yer kaplayan) nesnelerin idare ve teşhiri ile de yükümlü değildirler. Demekki, ruhların ve akılların hakâyıkı, nurani suretlerde nefholunmuş Rahmani nefeslerdir. Nefislerin hakikatleri de nefholunmuş nefeslerdir veya külli-i tabii suretlere -ki feleklerin, ve buradaki varlıklar ile yıldızların nefisleri böyledir- nefholunmuşlardır. Yahut külli unsurlara nefholunmuşlardır. Yedi kat göğün ve meleklerin ve buralardaki yıldızların nefisleri gibi. Bize göre bütün bunlar unsurîdirler. İnsanlardan Enbiya (a.s.) ve Evliya gibi kamillerin nefisleri böyledir. Ayrıca cüz'î unsurî suretlere nefholunmuş Rahmani nefesler vardır. Cinlerin ve ateşten yaratılmış olan şeytanların ve muhtelif tabakalardaki insan ve hayvanların ruhları böyledir. Bunu da iyi anlamalıdır.

Bunlar böylece anlaşıldıktan sonra, demek oluyor ki, insan, bu üç alemdeki varlıkların (hususiyetlerini kendinde toplayan) ehadiyyet-i cem'îdir. Ayrıca insan, zat, sıfat, fiiller ve ahlak olarak ilâhî suretin en şümullü, toplu ve kamil bir vecihle ehadiyyet-i cem'ine de mazhardır. (Yani zat-ı ilahi'nin sıfatlarının, fiillerinin ve ahlak-ı

ilahiyyenin tecelliyat ve nümûnelerine de mazhardır) Şu anlamda ki, insan (vücub ve imkan) taraf (ve mertebelerinin nümunelerini) kendinde toplayan, iki derya arasında berzahiyyet (yani geçitlik) özelliğine sahiptir. Hatta insanın bu cemiyyeti tecemmü kaydından mutlaktır. Nitekim Hatime vaslında inşaallahü Teâlâ bunun izahı verilecektir. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır.

3. İNSANIN DERECELERİ

Allahü Teâlâ, seni kendi ruhu ile teyid buyursun! İyi bilmelisin ki, insanların çoğunluğu görünüşte İnsan-ı kamil iseler de, hakikatte insan değildirler. Belki insan görünümünde şeytan ve vahşî hayvanlar gibidirler. Zira, insanın kemali ile ilgili olarak onlarda sadece boy ve pos ile laklakadan ibaret olan konuşma özelliği mevcuttur.

Bunun dışında hiçbir olgunluğa sahip değillerdir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "Onların kalbleri vardır güya amma hiç anlayışları yoktur. Kulakları da vardır, fakat hakikatleri duymazlar. Gözleri vardır da gerçekleri göremezler." (A'raf, 179) buyuruluyor. Bu ayet-i kerimede şuna işaret buyuruluyor. İşitme, görme ve kalbden maksat (illet-i gâiyyeye) Hak Tealanın şuhududur. Mademki hak olan sözü duymazlar, kalbleri tecelliyat-ı ilahiyyeyi kabullenmez, dilleri Hakkı zikretmez ve gözlerinde Hakk'ın nûrani sureti tecelli etmez, basiret sahibi değildirler. Onların kalbleri, anlayışları, gözleri, kulakları ve diğer idrak hassaları mahlukata bağlanıp perdelenmiştir. Halbuki insanoğluna verilen bütün idrak hassa ve kuvvetlerinden murad bu mahlukata bağlanıp perdelenmek değildir. Şu halde onlar vech-i Hakkın şuhuduna eremezler, mevcudun nurunun varlığını idrak edemezler ve ayrıca derunî anlayışa, akıl gücüne ve imana kavuşamazlar. Onların, cem'i vücud erbabının ve keşif ve şuhud ashabının (Evliyanın) yüce hallerinden hiç haberleri yoktur. Evliyanın bu yüce hallerine de inanmazlar. Halbuki bu yüce zatlara göre gerçekte, mevcud, meşhûd, mesmû (işitilen) görülen ve idrak olunan herşey Hak Teâlâ(nun tecelliyatından) başka

birşey değildir. Bu sebepledir ki, Allahü Teâlâ bu inançsız ve hayvanlar gibi olan insanlar hakkında Kur'an-ı Kerim'de, "Onlar şüphesiz ki, ahirette hüsrana uğrayanların en kötüleridir." (Hud, 22) buyuruyor. Çünkü, gözlerden, kulaklardan ve kalblerden asıl ve nihai maksat ne ise, onlar burdan mahrum ve pek uzaktırlar. Onlar böyle olmalarına rağmen, kendi bozuk zanlarınca ve akıllarının o düşük seviyesine göre sadece göz, kulak ve kalbin suretine görünüşüne sahiptirler. Görünüşte işitirler, görürler ve akıllarını kullanırlar. (Fakat, ihsan ve şuhud saadetine kavuşmamışlardır). Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de onlarda bu hakikatlere mazhariyetin bulunmadığını bildirmiştir. Basiret ve ilim sahiplerince açıkça anlaşılmıştır ki, görmekten murad vech-i Hakk'ı görmektir, işitmekten murad Hakk'ın kelamını duymaktır ve kalbin varlığından maksat da Hak Teala'yı tanımak, ona tam iman etmek, Hakk'ı idrak etmektir. Halbuki, sözü edilen o düşük seviyesiz insanlar böyle değildir. Onlar Hak'tan ve bütün bu diğer yüce idraklerden mahrum ve perdelidirler. Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğu üzere de "Onlar adeta hayvanlar gibidir. Hatta çok daha aşağıdırlar." (A'raf, 179).

Zira, insanlar ve cinler hariç, bütün canlılarda Hakk'ın şuhud ve keşfi ve zahiriyyeti mevcuttur. Fakat insanların çoğu, bunu bilmezler. Nitekim sünnet (İslamiyet) bunu bildirmektedir. Bu inançsız düşük seviyelilerde ise bu mevcut olmadığından; haklarında, "Onların vaziyet ve gidişatı çok düşük, sapık ve aşağı seviyededir." (Furkan, 34, 42, 44) buyuruldu. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde "Necaset böceği, sizin cahiliyye döneminde olan ecdadınızdan daha değerlidir. Zira o, olgunlaşıp kıçgeri giden böceği haline dönüşür, bir ilerleme kaydeder." buyurdu.

Demek ki, bu hayvanda bile kendinden daha iyi mertebedeki bir sureti kabule istidad mevcuttur. Halbuki cahiliyyet devrinde olan, müşrik ataları, görünüşte insan suretinde iseler de, (insaniyyet) derecesine yükselememişlerdir. Dolayısıyla değerleri bu âdi hayvandan daha düşük olmuştur. Çünkü bu hayvanda mevcut ha-

linin üstünde bir sûreti kabule istidad mevcuttur. Allah'ın salat ve selamı sevgili peygamberimize, âl ve ashâbına olsun! Ne kadar doğru ve güzel beyan buyurmuşlardır.

Hayvanlaşmış olan insanın İnsan-ı kamilden farklı ve kusurlu olmasının ana sebebi, insanın zatının en şerefli kısmı olan ruh, akıl, sırr ve kalbinin yine insanın edna ve alçak yönü olan bedenine mağlub ve onda kendini adeta kaybetmesidir. Nefsânî ve akli olan ruhunu da kendi tabii ve hayvani ruhunun idare ve tekmilinin hizmetine vermesidir. Bu sebeple ulvi insaniyyetin mertebesinden hayvaniyyetin en alçak derekesine yuvarlanmıştır. Kısacası, kendine verilen manevî ruhânî kuvvetleri, nefsin ve bedenin isteklerine tabi kılıp adeta nefsinde ve bedeninde fani olması süflileşmesidir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğu üzere, "Onlar işledikleri ameller itibariyle son derece hüsrana uğramış, alçaklaşmışlardır. Onların dünya hayatındaki çalışma ve faaliyetleri de sapıklık olmuştur. Halbuki onlar yaptıkları işlerin pek güzel ve yerinde olduğunu sanıyorlardı." (Kehf, 103) Allahü Teâlâ, bizleri ve sizleri böyle olmaktan muhafaza buyursun! Muvaffak eyleyen O'dur.

Şehevî kuvvetlerin ve rezilliklerin anası mesabesindeki tabii kuvvetler -hırs, hayasızlık, cimrilik, hasedçilik, tamahkarlık, ağcılık, acz, korkaklık, cevr, inleyip sızlanma ve benzeri kötü huylar ve hayvani ruhun kuvvetleri olup, ayrıca gadabî kuvvetten kaynaklanan, saldırganlık, kahır, hıkd, istilacılık, yükseklik duygusu, tehevvür, vurucu-kırıcılık, katl, zulümkarlık, cevr ve bunlardan kaynaklanan diğer kötü huylar ile bu şehevi ve gadabi kuvvetlerden doğan şeytani rezaletler hep nefsânî ruha tabiiyyetten güç almaktadır. Mesela, kibir, ucub, ümidsizlik, hilekarlık, entrikacılık, gadır, eziyet verip üzme, korku salma, engelleme, ibadetlere mani olup fısk ü fücura sürükleme, fuhuş, küfür, şirk, inad, şüphecilik, yersiz acelecilik ve yersiz gevşeklik ve bunların emsali kötü huylar hep şehevî kuvvetler ile gadabi kuvvetlerin imtizacından, beslenip kaynaşmasından meydana gelmektedir. İşte Allahü Teala'nın tevfiki, yardımı ve ezeli

inayeti ile nefsânî ruhun bu kötü sıfatları, akli ve fikri kuvvetlerin yani Ruhi kuvvetlerin mağlubu olup, faziletlere dönüşürler. İyi huylar haline gelirler. Bu huylar artık, yerli yerinde hep iyi iş icra ederler. O zaman insan (Bedeliyyet) in bazı sırlarına mazhar olur. Yani Ebdal denilen evliya tabakasına katılır. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de buna işaretle "O kimseler, Allah'ın kötülüklerini, kötü huylarını, iyi huylara, hasenata tebdil eylediği kimselerdir." (Furkan, 70) buyuruyor. Cenabı Hak, bizi ve sizleri keremiyle, buna muvaffak eylesin. Amin! Çünkü O buna kadirdir.

4. İNSANLARDAN BİR KISMININ VAHŞİ HAYVANLAR GİBİ OLMASI

İnsan görünüşünde olmakla beraber, vahşi hayvanların ve şeytanların ahlak ve efal, ahval ve evsafıyla bezenmiş olan bu tür insanlar güruhu, eziyet veren haşerat gibidirler. Dünyayı tamir ve teşhir sevdasındadırlar. Bunlar İnsan-ı kamil'e nisbetle müsahhar hayvanlar ve muhtelif işlere alet ve vesiledirler. Nitekim bunun sırrını bu vasılda bildirmiştik.

Hak sübhanehu ve Teâlâ bedenin yönetimi için nefse iki kuvvet bahşetmiştir; birisi, idrak olunacak şeylerin idrakine yarayan ilmi kuvvettir. İkinci kuvvet ise, ameli kuvvet olup insan bu kuvveti ile tabii ve sunî maddelerden muhtelif şeyleri imal eyler, ortaya çıkarır ve yapar. Nefsin bu ameli kuvveti, insanın ruhunda ve bedeninde mevcuddur. Birisi tabii ruh olup bunun sureti kandır. İkincisi hayvani ruhtur. Bu, kalbin sol boşluğunda ruh-i tabiiden süzülerek hasıl olan latif bir buhardır. Bunun ilmi kuvveti, Allahü Teala'nın beden memleketinde ruha tevdi eylediği halifelik ile bedeni yönetir. Beden vasıtasıyla ruh görev yerini bulmuş oluyor. Bu üç ruh olmadan bedenin tamiri ve tedbiri yani geliştirilip yönetilmesi mümkün olmaz: Bunlardan birincisi, birkaç kuvveti bulunan Tabii Ruhtur. Bu kuvvetler cazibe kuvveti, masike kuvveti, ve hazım kuvveti, müdafaa kuvveti, gıdalanma kuvveti, doyurucu kuvvet, suret verici

kuvvet ve yardımcılarıdır. Bunlar külli kuvvetlerdir ve bunların alt kuvvetleri yardımcıları bir haylidir. Bu kuvvetler ve yaptıkları işler, bedenin zahirinde, suretinde yerleştirilmiştir. Nefis bu kuvvetlerin ahkamıyla boyanmış olduğundan emmare gibi olmuştur ve bazı kötü huylar edinmiştir. Bu kötü huyların ayrıntıları saymakla bitmez. Mesela, bunlardan şereh, (tamahkarlık) hırs, cimrilik, bencillik ve benzerleri yukarıda zikredilmişti.

İnsandaki bu manevî hastalıkların tedavileri iki vecihle olur: Birinci vecih veya metod, yukarda sözü edilen kötü huyların zıddı olan iyi huylarla iş görmek, zor ile de olsa buna kendini alıştırmaktır. İkinci vecih ise şudur: Kendimizde mevcud bu kötü huyları nefsânî arzulara uygun olan yerlerde değil de münasip ve uygun olan yerlerinde kullanmaktır. Mesela şereh (tamahkarlık), kötü huyunu ilme düşkünlük haline getirebiliriz. Hırslı olmayı da faziletler edinmeye yöneltebiliriz. Kibrimizi de hevayı nefsimize, şeytana ve din düşmanlarına karşı değerlendirebilir, kullanabiliriz. Diğer kötü huylar için de yukarıdakilere benzer uygun mecralar bulup kullanabilir ve onları faydalı hale getirebilir. Sonunda bunların olgunluk ve faziletlere dönüştüğü görülür. Fakat bunları yapabilmek için evvela (din bilginleriyle aydınlanmış) akla uymak, hevayı nefse köle olmaktan kurtulmak lazımdır. Gadabi kuvvetin kaynağı olan Hayvani Ruh ile ilgili kötü huylar için de aynı uygulamayı yaparız. Mesela hoşumuza gitmeyen şeyle karşılaşınca, hiddetleniriz, kanımız beynimize sıçrar. Bunun da dereceleri vardır. İnsan bazan bu sebeple vahşi hayvanlardan daha kötü bir duruma düşer. Zulüm, çevr, katil, inadçılık, tuğyan ve isyan duyguları için de uygun mecralar bulunabilir ve yukarıda sözü edilen iki metodla kontrol altına alınıp iyiye ve hayra yönlendirilebilir. Tabiidir ki bunları iyi tanımak ve gereğince amel etmek lazımdır. Kötü huyların üçüncü kısmı -ki şehevi ve gadabi kuvvetlerden doğan huyların karışımından, imtizacından veya zıtlaşmasından doğmaktadır- insana galib gelirse, insan adeta vahşileşir, azıtarak kontrolü imkansız hale gelir.

Mesela şereh (tamahkârlık) hırs ve cimrilik, istilacılık, kahır ve zulüm, tagallüb gibi kötü huylar kökleşir. Bu şekilde diğer kötü huylar da iyice kabarınca insan adeta vahşi bir hayvana dönüşür. Bu durumda insana ya şehevi kuvvetleri baskın çıkar, ya da gadabi kuvvetleri. Esasında gabadi kuvvetler, şehevi kuvvetlere tabidir. Bundan, daha başka birçok kötü huylar doğar. Mesela, himmetin düşüklüğü, şerefsizlik, hamiyetsizlik, zillet, acizlik, fikirde ve muamelede gevşeklik, gammazlık, karalamacılık, feryad ve figan etmek, sızıldamak gibi. Bu kötü huylara şeytani sıfatlardan olan bazı kötü huylar da eklenir. Mesela, İslamiyetin emir ve yasaklarına uyulmasına aldırış etmemek veya uymamakla bizzat gevşek davranmak. Günahlara dalmak, taat ve ibadetten uzak durmak, hatta taat ve ibadet yapanlara mani olmak gibi. Ayrıca hakka hukuka riayet etmemek, küfrü emretmek, şirk ve şüpheye sürüklemek, fısk ve fücur işlemek. Hak Teala'ya suizan etmek ve O'nun emirlerini yerine getirmekten yüz çevirmek böyledir. Faziletleri elde etmekten çekinip reziletlere dalmak. İnsanlar arasına düşmanlık ve fitne sokmak. Hak yolunda onları korkutmak, fakirlikten, hastalık ve ölümden korkmak ve korkutmak, fuhuş olan şeyleri teşvik edip yaptırmak... ilh. ve daha birçok benzeri huylar vardır. Bunlar yukarıda sözü edildiği üzere gadabi ve şehevi kuvvetlerin imtizacından doğmaktadır. Bunların da tedavisi, yine yukarıda sözü edilen iki vecih (metod) ile yapılabilir. Şu halde çok iyi düşünmeli ve anlamalıdır.

Üçüncü kısım, Nefsânî Ruh olup bunun kuvvetlerinin kaynağı dimağdır. Mesela zahiri beş duyumuz ki işitme, görme, koku alma, tad alma, ve dokunma duyumuz ile batini beş duyumuz; yani, hayalgücü, fikir gücü, akıl gücü, hafıza gücü ve hatırlama gücü, buradan kaynaklanıyor. Ayrıca, hayal gücümüzün (mütehayyile) altında bir de musavvire, yani tasvir etme gücü vardır. Hayal gücü ile fikir gücü (müfekkire) arasında da vehim gücü bulunmaktadır. Bu iki gücün yani insandaki Ruh-i nefsaniye ait zahiri ve batını

güçlerin her iki kısmının altında yahut zımmında ilgi alanlarına ve bağlantılarına göre daha birçok güç ve kuvvetler mevcuttur. Nefsânî Ruh, Hayvani Ruh'un hülasası ve kaynağıdır. Nitekim Hayvani Ruh'un da arşı yani hakim olduğu yer Tabii Ruhdur. Nefsânî Ruh'un mahalli ve arşı da Hayvani Ruh'dur. Nitekim Nefsânî Ruh, İnsani Ruh'un da mahall-i istivâsıdır. (tasarruf sahasıdır). İnsanın salah ve kemali, olgunlaşması ise, Tabii ve hayvani ruhlara ait kuvvetlerin ve bunlardan doğan güzel huy, fiil ve ahlakın nefsânî Ruhu şekillendirmesi tam yoğurup kendi rengine boyamasıyla olur.

Akıle, yani akıl gücü, hernekadar nefs-i nâtıka'nın zati bir kuvveti ise de, esasında Nefsânî Ruh'un kuvvetlerinden biridir ve bu kuvvetin hükmünün ve eserinin zuhuru Nefsânî Ruh'daki siyaset gücüyledir. Nefsânî Ruh'un kendine mahsus evsaf ve sıfatlarının başlıcası, hakikatleri idrak etmek, bilgi edinmektir. Hak ile batılın arasını ayırdetmek, her ikisini iyi anlamaktır. Kötü şeylerle iyi şeyleri kavramaktır. Şüpheleri delil ve bürhanlar getirerek izale etmektir. Şekk ve zanları savuşturmaktır. Sezgi gücüyle, tahmin kuvvetiyle hak ve kesin olanı bulmaktır. Diğer idrak kuvvetleri, mesela derin anlayış (kıyaset), fetânet, uyanıklık, cömertlik, hakka dönüş ve yöneliş, kemalat ve faziletlerle ünsiyet kurmak, kötü iş ve huylardan kendini arındırıp manevî yüceliklere ulaşmak ve diğer benzeri hayırlara kavuşmaktır. İnsan, dünyaya geldiğinde yaratılış itibariyle şehevi ve gadabi kuvvetleri evvela maişeti için gereken iyilikleri, faydalı şeyleri celb ve kötülükleri ve zararlı nesneleri defetmekle meşgul olur ve bu tutum insanda kökleşir. Nefsânî Ruh'un bütün kuvvetleri nefsânî arzulara tabi olunca, şeytanın da bu konuda tahrik ve yardımı zuhur edip nihayet bu kötü temayül ve huylar insanın başlıca hususiyetleri haline gelir. Böylece de bütün düşünceleri, idrakleri, ilim öğrenmesi, kemalat kesbetmesi, faziletlerle bezenmesi ve Nefsânî Ruh'un kuvvetleri, hep gadabi ve şehevi kuvvetlerin ahlak ve ahkamıyla yoğrulur. Yani hayırlı şeyler bile şerir ve kötü olurlar. Kötüye kullanılır hale gelirler. Hepsi nefs-i Em-

mâre'nin ve Nefs-i Levvame'nin kontrolü altına girer. Bütün bu kötü huyların, kusurlar ve noksanlıkları insanoğlunun ahlakının mertebelerini ortaya çıkarır. Nefiste yüzbin türlü manevî hastalık ve aksaklık -Ruhanî, Tabii ve Akli olmak üzere- zuhur eder, başgösterir. Bu kötü huylar ve temayüllerin kaynağı olan, Tabii ve Hayvani Ruh, Nefsânî Ruh'u asıl mukaddes maksadından döndürerek saptırırlar. Böylece de beşeriyyet mertebelerinde ilerlemesi, hayvani yönde olur. Eğer sonunda Allahü Teala'nın ezeli inayeti insanın imdadına yetişip, bu kötü gidişattan dönmesine yardımcı olur da insan kayıplarını telafiye gayret edip çalışırsa, Tabii ve Hayvani Ruh'u Nefsânî Ruh'un emrine ve kontrolüne girer. Zamanla bütün kuvvetleri yetenek ve kabiliyetleri, işleri, düşünceleri ve halleri, ahlakı ve sıfatları Akli Ruhun özellikleriyle bezenir, hikmetleriyle yoğrulup müsbet yönde ilerleme kaydeder. Nefs-i nâtıka'nın idaresi ve siyasetiyle insanın bütün ahvali, sözleri ve işleri ölçülü ve akli muvazeneye tabi olur. Şeriatın kanunlarına, tahkiki keşfi ve şuhudi bilgilerin ölçülerine uygun hale gelir. Zaten bütün kötü huylar ve işler, ilâhî kemalata, ruhânî ve Rahmani kemalata aykırıdır. İnsan bunlardan sıyrılmış ve temizlenmiş olur. İlahi, ruhânî ve rahmani kemalata yönelmiş ve sonunda bunlarla bezenmiş olur. Gadabın ve saldırganlığın ağır bastığı Hayvani Ruhta, önce vakar, hilim, yani yumuşak huyluluk, sükûnet, tumanihet, huşu, nezaket ile İslam'a ve imana inkıyad ve teslimiyet hasıl olur. İslami ahlak, tefviz ve O'na tevekkül ele geçer. Rehbet, ta'zim ve emsali duygular hasıl olur. Önceden bu güzel huyların zıddı olan ve Nefs-i Emmare hükmünde olan aşağı ve kötü huylarla sıfatlanmış olup, Hayvani Ruh'un hususiyetleriyle gadab ve vahşilikle mevsuf iken bu hale gelmiştir. Bunun gibi, Tabii Ruh'ta da saflık, nûrlanma, sağlamlık, incelik, yumuşaklık, lütufkarlık, cömerdlik, haya, iffet, kanaat, sebat, şecaat, önderlik, emanet, nezafet, temizlik, dinini gözetip kayırma gibi güzel huylar meydana gelir ki, esasında Tabii Ruh'un ve şehevi arzuların zıddıdırlar. Bunları tedavi ederken ya (kötü

huyların) zıddı olan işleri yapmaya kendimizi zorlayarak yol tutarız. Yahud da bu kötü huyları yerinde kullanarak onların birer fazilet haline dönüşmesini sağlarız. Nitekim bu hususa işaret olunmuştu. Az önce sözünü ettiğimiz uygulama kötü huyların ıslahı ameliyesidir. Onların zıddını yaparak tedavi etme yolu değildir. Bunları iyi anlamalı, hakikatlerini iyi ayırdetmeli ki inşaallahü Teâlâ tahkik mertebesine ulaşılabilsin. Tabii Ruh'un ve Hayvani Ruh'un kuvvetlerinin Nefsânî Ruh'un ahlakıyla ahlaklanmasının bir gereği, sonucu olarak insandaki ilâhî olgunluk mertebeleri teşekkül eder. Mesela, iman, islam, ihsan, ilim, keşf, şühûd, tecelli, vahy, ilham, ilkâ, tenezzülat, münazelât, vâridat, vilâyet, nübüvvet, risâlet, hilafet, istihlaf, hıllet, kemal, ekmeliyyet gibi. Bu ana hakikatler ,insandaki ilâhî kemalatın mertebeleridir. Herbirinin ayrıntıları, alt makamları mevcuttur. Herbirinin yörüngesi altında birçok hakikatler, sayısız makamlar vardır. Bu makamların herbirinin ehli, erbabı olarak Ricalullah, yani Allah'ın adamları, Kutublar, Evtat ve feleğin medarı durumunda olan erkânı mevcuttur. Kutub, merkez mesabesindedir.

Birkaç bin miktarındaki evliya, o Kutbun feleğin dairesinde bulunurlar. Evliyadan herbirinin makamına göre halleri vardır. Mesela, intibah, yakaza, tevbe, inâbe, irâde, muhabbet, şevk inziac, zehâb, firar ve benzeri birçok ahval ve makamât gibi.

Ilahi kemalat ve makamatın küllî olanları binbirdir. Bunları erbabı bilir, kavuşanlar anlar. Sırlarıyla beraber hepsini ihâta eden ise Kutub'tur.

Bütün bu kemalata, bu yolu iyi bilen, tahkik sahibi olan, mürşid elinde yetişmiş, terbiye görmüş olan pirin irşadıyla kavuşulur. Mesela, insandaki Tabii ve Hayvani Ruh, Akli Nefsânî Ruh'un ahlakıyla ahlaklanınca, önce akıl ve fikir gücünü nefse tanıtırlar. Böylece nefs kötülüklerini, ahlakı fiillerini sözlerini iyice tanır. Bunların kötü akıbetlerini anlar. Hevayı nefse ve şeytana uymanın zararlarını anlar. O zaman nefse güzel huyları tanıtırlar, faziletleri

öğretirler. Nefis akla uyarak bunlardan uzak durmak gerektiğini görür ve anlar. Nefis akla kötülüklerini öğrenip anlayınca bu defa kendini kötülemeye başlar. Kusurları sebebiyle kemalata ulaşamadığını görür. O zaman Nefs-i Emmare Nefs-i Levvame haline gelir. Levvame kötüleyici demektir. Nefis kendini kötülediğinden bu ad verilmiştir. Levvame ile emmare bir mertebedirler. Fakat iyice incelenince, böyle olmadığı görülüyor. Çünkü nefsin bu dünyada üç hali vardır: Birincisi, cismani hayatın ve ihtiyaçların temin ve tanziminę teveccüh ve ikbal eylemek, bunlarla ilgili gerekli şeylerle meşgul olmak. Nefis bu haliyle kötülükleri emredici bir vaziyettedir. Günah ve kusurlardan sakınmaz. Nefsi bu konuda uyaracak akli bir uyarı veya ona mani olacak ilmi bir mani de mevcut değildir.

Nefsin ikinci hali, kendi kusurlarına, kötülüklerine, kötü işlerine, hevayı nefse uymaktan kaynaklanan bozuk işlerine muttali olması ve ilâhî, ruhânî kemalat ve faziletlere yönelmesidir.

Bu ilâhî ve ruhânî kemalata kavuşmak da zaten akla ve şeriata, yani İslâm ahkamına uymakla mümkündür. Nefsin bunu anlaması, kendini kötü şeylerden günahlardan uzaklaştırmaya mecbur kılar. Faziletlerle meşgul olacak yerde ne kadar adi şeylerle, muzır işlerle meşgul olduğunu düşünerek pişmanlık duymaya başlar.

Nefsin üçüncü hali, ilâhî kemalata kavuşması, hakikatlerine ermesi halidir. Güzel huylarla bezenip kötü huyları, günahları terketmesidir. Akla ve şeriata uyup sükunete kavuşması, huzura ermesidir.

Buna göre nefis birinci haldeyken, Nefs-i Emmare'dir. İkinci halde iken Nefs-i Levvâme'dir; kötü vaziyeti ve ahvali dolayısıyla kendini kötülemekte levmetmektedir. Üçüncü halde ise Nefs-i Mutmainne haline gelmiştir. Nefs-i nâtıka'nın üç halinde, nice mertebeler ve kemalat makamları vardır. İnsan, bu makamlarda ilerleyince cismaniyyeti ruhaniyyetine tabii olmaya başlar. Hevası, yani kötü arzuları aklın kontrolü altına girer. Akıl ise imana ve

şeriata boyun eğmiş haldedir. O zaman "kötülükleri, günahları isteyen ve emreden nefis, Allahü Teala'nın emir ve yasaklarına uymak suretiyle mutmainne (yani huzura sükuna kavuşmuş) olur. Eski durumunun aksine, Allah'ın razı olduğu hayırları sevab olan şeyleri arzulayıcı, emredici bir hale gelir. Mü'min cesedi ve cismi o zaman ruh haline gelir. Ruh mahza nurdur. Nefsânî, şehvani ve hayvani karanlıklar aydınlanır. Halkıyyet, yani yaradılmışlık hali, hakkıyete, Hak Teala'nın razı olduğu hale dönüşür. İlahi tecellilerin nuru onun gönül arşından kendi ruhaniyyet göklerine ve süfli cismaniyetine, yani bedenine yayılır. "Allah yerlerin ve göklerin nurudur." (Nur, 35) ayet-i kerimesinin sırrı zuhur eder. Bu sırrın nuru, o kimsenin bütün mazhariyyetinin arşını istila etmiş, kuşatmıştır. Adeta, Hak Teala'nın ahlakıyla boyanmıştır. (Onun dinine uymak suretiyle isim ve sıfatlarının kemallerine ve nuraniyetine kavuşur. Onun ahlakıyla ahlaklanır anlamına, çev.) Allahü Teala'nın sırrı olan insan ruhu, Hakk'ın rengine boyanır. Tabii ruh, letafeti ve suretiyle Hayvani ruh gibi olur. Bütün arzu ve istekler Hakk'ın iradesine tabi olur. Gadab kuvveti, "Rahmetim gadabımı aşmıştır" buyurulduğu üzere, bu rahmetin nuruyla mahvolur. O zaman, Hayvani Ruh'un misali - Nur ayetinde buyurulduğu üzere- ışık veren bir lamba gibi olur ki bu nûrani, pak bir cevherdir. Nefsânî Ruh, Hayvani Ruh lambasında ışık saçan bir aydınlık kaynağı olur.

Bu mukayyed bir nurdur. Mizacın kuvvetlerine bağlıdır. Bu da ruhun mutlak nurundan güç almaktadır, buna bağlıdır. Sonra İnsani Ruh, mukayyed nurdan bir (mişkat) yani lamba gibidir. İçinde Hakk'ın nurunun ışığı parlamaktadır. Bu nur, kalbi istila etmiş, kuşatmıştır. Demekki Hak Teala'nın mukayyed nururun meseli, içinde ışık yanan bir lamba gibidir. Işık da bir cam fanus ile çevrilidir. Bu cam fanus, sanki parıldayan bir yıldız gibidir ve mutlak nurdan ışığını almaktadır. O da Allahü Teala'dır. Dayanak ve sığınak yalnız O'dur. Herşeyi kuşatan, istiva eden Mutlak'tır. Bu

Allahü Teala'nın nuru olup mukayyed nuru istila etmiştir. Allah'ın bir sırrıdır. Nur üzerinde nurdur. Allahü Teâlâ, bu mukayyed nuru ile dilediğini kendi mutlak nuruna ulaştırır, kavuşturur. "Allah herşeyi en iyi bilendir". (Ankebut, 62) Bu makamın sırları *"İksir-i Kemalat-ı İlahi"* (İlahi kemalatın iksiri) adlı eserimizde doyurucu bir şekilde izah edilmiştir. Bu makam hakkında oraya başvurarak bilgi sahibi olunabilir. Muvaffak eyleyen Allahü Tealadır.

5. KUTUBLAR VE SINIFLARI

Allahü Teâlâ, seni yüceltsin, saadetlere kavuştursun! Doğru yolda yardımcın olsun! İyi bilmelidir ki evliyadan makamların kamil erleri ve kutublar her zaman iki sınıftır. Bir sınıfına "Ricâlü'l-Aded" (Sayılı kişiler) denilir. Alem hiçbir zaman bu evliyadan hali kalmaz. Alemin kıyamı bu şahısların varlığı iledir. Her asırda üçyüzaltmış kişidirler. Bunların en yücesi ve kamil olanı tek kişidir. Ona Kutbu'l Aktab (Kutubların kutbu) denir. O, asrın kamili, yaktinin adamı ve Hak Teala'nın tam mazharıdır. Ondan sonra iki İmam'ın mertebeleri mevcuttur. Birisi Gayb aleminin kutbu, ikincisi de Şehadet alemi'nin kutbudur. Allahü Teâlâ, aleme onlar ile nazar eder, rahmet eyler. Kutbu'l-Aktab'ın adı Abdullah'tır. Gayb aleminin imamının adı Abdurrabbih'dir. Şehadet aleminin kutbunun adı ise Abdulmelik'tir.

Bu üç büyük veliden sonra Dört İmam'ın mertebeleri vardır. Bunlar "Evtad-ı Erba'a" denir. Ayrıca, altı yön ricali vardır. Yedi Ebdal mevcuddur. Sekiz Nucebâ vardır. Oniki Nükaba mevcuttur. Bunlardan sonra Kırklar gelir. Daha sonra üçyüz altmış mertebenin erbabı vardır.

Kutbu'l-Aktab vefat ederse, Abdulmelik onun yerine geçer ve kutub olur. O bulunmazsa, bir başkasını onun yerine tayin ederler. Ebdalin ve diğer evliyanın durumu da böyledir. Bu nizama göre tayin olunurlar.

Evliyanın ikinci sınıfı Efrad'dır. Sayıları belli ve muayyen değil-

dir. Kutbu'l-Aktab'ın onlar üzerinde hükmü yoktur. Bil ki onlar kemalde tek tek kutba müsavi bir haldedirler. Fakat tek başınadırlar. Kutub, hepsinin emiri ve amiridir. Hak Teala'dan gelen ilim, lütuf vb. gibi her tecelli, evvela kutba gelir. Kutubdan diğerlerine yayılır. Efrad denilen evliya tabakası Hak Teâlâ ile öylesine meşguldürler ki, amirlikten, velayetten, emirlikten, kutubluktan haberleri yoktur. Böyle bir sorumlulukları da bulunmaz. Herbirinin havassı yani hususiyetleri, sırları, ilimleri ve hususi makamları vardır. Fakat her asırda Muhammedi makamların ekmeline kavuşan bir şahıs bulunur. O, asrın kamilidir. Ondan başka böylesi aynı devirde bulunmaz. Allahü Teâlâ bizleri ve seni bu kamil zatlara varis eylesin! Elhamdülillahi Rabbi'lalemin ve sallallahu alâ Muhammedin hâtemilmürselîn ve veresetihi'l-kamilin.

İKİNCİ KISIM

Tarikat erbabının amelleri ve tahkik ashabının ahvaline dair

Allahü Teâlâ seni kendi yed-i kudreti ile teyid eylesin ve ind-i ilâhîsinden bir ordu ile sana imdad eylesin! Eserin bu kısmı iki asla ayrılıyor. Her asıl da vasılları (irtibat sağlayıcı alt bölümler) ve hatime ve tetimmeleri ihtiva ediyor. Herbirinin sonunda da tamamlayıcı mahiyette bilgiler ihtiva eden tetimme bulunuyor.

BİRİNCİ ASIL

Amellerin İncelenmesi

Bu asılda, eserin ikinci kısmının dayanağı olan ve külli faydaları ihtiva eden külli mukaddime ve ana kaide beyan olunacaktır. Diyorum ki, amellerin derinlemesine incelenmesi, ilk merhalede iki kısma ayrılıyor. Şöyleki; ameller mahiyetleri, özleri itibariyle onunla amel edecek olanlar, nazarı itibara alınmaksızın incelenecek olursa, bunlara ancak cevaz ve ıtlak yoluyla amel denilebilir. Burada bundan bahsetmenin anlamı yoktur.

İkinci inceleme yolu, amellerin onlarla amel edecek olanlar nazarı itibara alınarak incelenmesidir. Bu bakımdan ameller, Şeriatte beş kısma ayrılır: Haramlar, helâller, mübahlar, mekruhlar ve mendûblar. Bu beş kısım amelin aslı üçtür: Helal, haram ve mübah. Mendub ve Mergub (tavsiye olunan şeyler) helal kısmına girer. Mahzurlu, mekruh ve şüpheli şeyler ise haram kısmına girer. Mubahlarda ise mekruha düşme tehlikesi mevcuttur. Şeriatta helal, Kur'an-ı Kerim'in nassı (hükmü) veya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rızası yani hadis-i şerifi ile helal olduğu bildirilen şeylerdir. Mesela, Kur'an-ı Kerim'de "Size (Mâide suresinde) bildirilenler müstesna

olmak üzere bütün hayvanlar helal kılındı." (Hac, 30) ve "Her türlü yiyecek nesne Beni İsrail'e helal kılınmıştı." (Al-i İmran, 93). "Ramazan gecelerinde hanımlarınızla buluşmanız size helal kılındı." (Bakara, 187) ve ayrıca "Sizin yiyecekleriniz onlara helaldir." (Maide, 5) ve "De ki Ya Muhammed (s.a.v.) bana vahyolunanlar içinde yiyecekler arasında haram kılınmış birşey bulamıyorum; sadece ölü eti veya akıtılan kan yahut domuz eti hariç, zira domuz eti pistir." (En'am, 145) ayetlerinde buyurulduğu gibi.

Haram, şeriatta yani İslâm dininde Kur'an-ı Kerim'in nassı (açık hükmü) veya Hz. Peygamberin Hadis-i Şerifi ile haram olduğu bildirilen şeylerdir. Mesela Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de: "Size haram kılınan şeyler şunlardır; ölü eti (leş), kan, domuz eti ve helal kılınan hayvanlardan besmele ile kesilmeyenlerin etidir." (Bakara, 173) ve ayrıca: "Size analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, teyzeleriniz ve halalarınız... haram kılındı." (Nisa, 23) buyuruyor.

Mübahlara gelince, Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde haram olduğu bildirilmeyen şeylerdir. Mesela Resulullah (s.a.v.) Efendimiz "Allahü Teâlâ'nın emrettiklerini öğreniniz ve yapınız, yasakladığı şeyleri de tanıyıp onlardan sakınınız." buyuruyor. Hakkında hüküm bildirilemeyen şeyler affolunur. Şer'i kitaplar, fıkıh ve usûl-ü fıkıh kitapları, bu zikrolunan hususları ilgilendiren ana esasları ve ayrıntılarını bildirirler. Öyleki, (o devirlerde) helalin nevilerini, başlıca haramları, alimlerden yahut ana-babasından öğrenmemiş kimse pek az bulunurdu. Bizim bunları ayrıntılarıyla anlatmamız bu özlü esere sığmaz. Bunları biliniyor diye düşündüğümüzde vakit kaybetmek olur. Meşhur olmayan, pek bilinmeyen veya şüpheli olan şeyler de zaten belirtilmiştir.

Mendub olan şeylere gelince, yapılması hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) veya Ashab-ı kiramdan birinin tensibi ve teşviki olan şeylerdir. Mekruh ise, yapılması hoş görülmeyen şeylerdir. İşte bu zikrolunan beş asıl İslâm dininde riayeti, gözetilmesi vacib olan şeylerdir. Her müslümanın bunlara riayet etmekte itina ve dikkat

göstermesi lazımdır. Asla gevşekliğe meydan vermemelidir, ihmal etmemelidir. Taat, yukarıda bildirilen şeyleri kabullenmektir. Bir kimse bunlarda şüphe etse veya gevşeklik gösterse, bu tavır onun dinine ve inancına zarar verir. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: "Hayır! hayır, Rabbin hakkı için yemin ederim ki, onlar aralarında çekiştikleri şeyden dolayı seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükümde kendileri için hiçbir darlık duymadan boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar." (Nisa, 65). Bu bildirilen esaslar İslâm dininde herkes için uyulması gereken şeylerdir. Havas, yani seçkinler için ve tarikat ehli için çok daha dikkat ve itina edilmesi gereken şeylerdir. Şu halde, tarikat ehli olanlar, haram ve mekruhları tamamiyle terk etmiş olmalıdırlar ve nefislerine bu hususta hiç fırsat vermemelidirler. Ruhsat yoluna kaçmamalı, zayıf fetvalara itibar etmemelidirler. Helal olan şeylerle de ihtiyaç miktarı meşgul olmalı, ileri geçmemelidir. Bu konuda bu kadar açıklama yeterlidir. Biz tarikat yolunda helal olan şeylerde hep ihtisar yolunu tuttuk ve mübahların çoğundan uzak durduk. Bunun üzerine çıkmak, taşkınlık olur ve insanın dinine zarar verir ki bu da haram olur. Yani mübahların fazlası insanı haramlara sürükler. Muhammed aleyhisselamın dininde zarar vermek ve kendini zarara uğratmak yoktur. Allahü Teâlâ, buyuruyor ki: "Allah size dininizde yapamayacağınız şeyleri yüklemedi." (Hacc, 78) Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "İslâm dininde zarar vermek ve zarara zararla mukabele etmek yoktur" buyurdular.

Bu izahattan sonra bilmelidir ki, hayır olsun şer olsun, işlenmesi bakımından ameller insanın sekiz uzvundan zuhur ediyor. Birisi gözdür, ikincisi kulak, üçüncüsü dil, dördüncüsü el, beşincisi ayak, altıncısı ferc yani edep yerleri, yedincisi mide, sekizincisi de kalbdir. Bu uzuvlar adeta iyi ve kötü işlerin zuhuru için konulmuş kapılar gibidir. Bunları eğer hayır, hasenat ve iyilik yönüne açar, çevirirsek, yani İslamiyete uygun kullanırsak, şer ve kötülük tarafını tıkamış, kapatmış oluruz. Eğer maazallah, şer tarafına yöneltir; şer

işlerin mecrası haline getirirsek, artık, her türlü hayır kapıları bize kapanır, hep günah kazanmış oluruz. Akıl sahibi her mü'mine gereken bu kapıları iyi gözetmek ve muhafaza etmektir.

Hak sübhanehu ve Teâlâ, bu sekiz uzva cennet kapıları olma selahiyetini vermiştir. (Cennetin kapıları da sekizdir) İnsan bu kapıları hayır, hasenata, helal ve menduplara ve müstehablara açarsa, mahzurlu, günah ve haram olan şeyler, mekruh ve şüphelilere yol vermemiş olur. Allah korusun bunun aksine bir tutum içine girilip de şeriata aykırı şeylere bu kapılardan yol verilirse, günahlara haram ve mekruhlara yönelinirse, cehennem kapıları açılır. Mütedeyyin olan her mü'min ve müslüman gece ve ündüz bu uzuvlarını her an kontrol altında tutmalıdır. Bir kimse, vakitlerinin çoğunda bu uzuvlarını hep hayır ve hasenata sarfedip, meşru ve makul bir yol tutturmuşsa, ona müjdeler olsun ki cennetin sekiz kapısı da onun için açılmış durumdadır. Eğer gayrimeşru, yani İslamiyete aykırı ve Allahü Teâlâ'nın razı olmadığı bir gidişat içinde ise, o kimseye yazıklar olsun ki, Cehennemin yedi kapısı ona açılmış durumdadır. Cennette bulunan sekizinci kapı da artık bütünüyle kapanmıştır. Çünkü, kalb bu türden kapıların aslı, anası mesabesindedir. Hayır ve şer için, iyilik ve kötülük için yaratılmış olan yedi uzuv, cehennemin yolunu tutarsa bu kapıların arkasında bulunup rahmete yönelik olan kalb kapısı elbetteki tıkanır ve kapanır. Kısacası, bu kapıları hangi tarafa açarsak, diğer tarafa kapanır. Bu kapılardan herbirisinde birbirine zıd iki müvekkil mevcuttur. Birisi Rahmanîdir ki bu melektir. Diğeri ise nefsani arzular ve şeytandır. Bu iki müvekkil arasında devamlı muharebe vardır. Husumet, mekr ve hile mevcuttur. Kul eğer (Allah'ın) muvaffakiyetine mazhar olmuş ise, ezeli inayetin mazharı olmuştur ve has kullar zümresine girmiştir. Onun hakkındaki ilâhî hüküm ise Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğu üzere "Benim öyle kullarım vardır ki, sen ey şeytan-ı lâîn, onlara asla güç yetiremez, azdırıp saptıramazsın." (Hicr, 42) mealindedir. Bu kapılarda müvekkil yani görevli olan melekler nefse ve arzularının kuv-

vetlerine, dürtülerine galib gelmişlerdir. Artık bu uzuvların kapıları Allahü Teâlâ'nın ism-i şerifi ile hep hayır yönüne, amel-i salih cihetine açılmıştır. Orada bulunan şeytanlar üzerine kapılar kapanmıştır. Hiçbir etki ve güçleri kalmamıştır. Fakat bu kapıların arkasında dikkatle durup bekçilik yapmalıdır. Açık ve gizli vesveselere fırsat vermemelidir. Çünkü "şeytanlar sizi görmekte ve fakat siz onları görememektesiniz." (A'raf, 27) Allahü Teâlâ bizi ve sizi onların şerlerinden, hilelerinden, aldatmalarından ve istidraca uğratmalarından korusun. Şüphesiz o buna kadirdir, duaları da kabul edicidir.

1. HAYIR VE ŞER AMELLER VE BUNLARIN YARDIMCILARI

Allahü Teâlâ seni yardımı ile güçlendirsin! Hayırlı işleri yapmanı nasip ve müyesser eylesin! Seni ve bizleri istidracından ve mekrinden muhafaza buyursun! İyi bilmelisin ki, insanın kalbi hayır ve şer işlerin bir nev'i meydanı ve aleti gibidir. Orada devamlı bir hayır ve şer muharebesi mevcuttur. İnsan bir nefes bundan kurtulamaz. Tasavvuf yoluna giren bir mü'min, işlerini, hallerini, kalbine gelen-giden düşünceleri (havatır) murakabe edip kontrol altına almadıkça, bu sırrı kavrayamaz. İleride inşaallahü Teâlâ murakabe ve muhasebe konuları üzerinde kısaca ama yeterli derecede durulacaktır.

Bilmelisin ki, insanın kalbine gelen düşünce ve fikirler (Havatır ve Hatarat'da denir), dört kısımdır: Hiçbir kimse bunlardan asla hali kalmaz. Bir kimsenin kalbi sözü edilen o dört nevi havatırdan tam anlamıyla kurtulur ise, artık herşeye bir nevi gibi ayna olur. Yahut tecelli şühud ve keşf sahibi olur. Veya onun ruhu, bir nevi bedeninden sıyrılmıştır. Manevî mirac ve urûca mazhar olmuştur. Nefsani alakalardan tamamen sıyrılmıştır. Veya adeta bir nevi şaşkın ve mecnun gibi olur. Çünkü Allahü Teâlâ, insanın suretini (yani bedenini) dört karışımdan (kan, balgam, safra ve sevda) terkib eylemiştir. Bunların dış dünyadaki emsali de dörttür: Hava, su, ateş (enerji) ve toprak. Yani insandaki dört karışım, (Ahlat-ı erbaa) dış alemdeki dört unsurun emsalidir. Hiçbir canlı varlık bu dört er-

kandan hali değildir. bunun gibi insanın rûhânî sureti de sözü edilen o dört nevi havatırdan hali kalmaz. Bu havatırın birincisi Rahmani, ikincisi rûhânî, üçüncüsü, nefsani, dördüncüsü de şeytanidir.

İnsanoğlunun alıp verdiği her nefeste, sözü edilen bu dört nevi hatıra ve düşünceden biri mutlaka kalbini meşgul eder ve nefis, bu hatırayı (akla, kalbe gelen düşünceyi) nakşeder. Bunun sabebi şudur: İnsan ilâhî ve kevnî alemlerin toplamının bir ehadiyyet-i cem'idir. Yani nümûnesidir. O Alemlerdeki herşeyin bir nümûnesi, insanda mevcuttur. Nefs, heva yani arzular ve şeytanlık insanda zatidir. Keşif ve şuhud ehlinin tesbit ettiği kaideye göre kalb alemi, bu alemlerin hakayıkını ve hususiyetlerini kendinde toplamıştır. İnsan kalbinin hamurunda, yapısında bütün bu özellikler kökleşmiş, yerleşmiştir. İnsanın hiçbir anı yoktur ki, bu alemlerden birinin rengiyle kalbi boyanmamış olsun. Buna göre de insan, bir an ve zamanda hangi alemin rengine boyanmışsa, o esnada bütün ahlakı yaptığı işler ve sözleri hep o alemin renginde ve özelliğindedir. Mesela, bir iş yapsa, bir söz söylese, o esnada hangi alemin haline boyanmışsa, işi ve sözü de o renk ve özelliktedir. Ademoğullarının müvekkil melekleri, ayet-i kerimede buyurulduğu üzere : "Ağzından bir söz çıkmaz ki yanında hazır bir gözcü bulunmasın." (Kaf, 18) işlenen o amelin heyet ve suretini kaydederler ve amellerin geçidlerinin mertebelerinin derecelerine (yüksekliklerine) veya o ameli işleyenin amelinin hüküm ve vasfına göre, sahibini aşağı mertebelere indirirler. Eğer ikinci nefeste işlenen amel, birinci nefeste işlenene uygun ise, birinci nefestekinin sureti mahfuz ve baki kalır. Eğer aykırı ise, birinci sureti yok ederler, silerler. Nitekim alemlerin Efendisi (s.a.v.) "Bir kusur, günah işlediğin zaman peşisıra bir hayır, bir hasene işle ki öncekini yoketsin" buyurmuşlardır. Zira, insanoğlunun bütün amelleri, sözleri ve ahvali, iki kısımdır: Ya iyidir, ya da kötü. Yani ya hayırdır ya da şerdir. Şer'an iyi olanlara "hasene", kötü olanlara da "seyyie" diyoruz. Herkesin işlediği

amel ya "hasene" suretindedir, yahut "seyyie" suretindedir. Rahmet ve azab melekleri, bu ameli suretleri Allah'ın emri ile kayd ve muhafaza ederler. Veya duruma göre siler, yok ederler. O kulun amellerinin berzahlarında durumu ilk nefesindeki vaziyete göre tayin ederler.

Eğer ikinci nefesteki amel kuvvetli ise, birinci nefesteki silinir ve ikinci nefesteki derece baki kalır. Eğer ikinci nefesteki amel çok daha kuvvetli ise, birinci nefestekini mahveder ve insan daha yüksek mertebeye çıkar. Amelin kuvvet veya zaafı, birinci nefestekinden daha az ise ve birinci nefestekinin seviyesine çıkamıyorsa, bu amellerin misalleri istikrar bulur ve üçüncü, dördüncü nefeslerde işlenen amellere kuvvet verir, onları yönlendirir. Eğer uygun ise, evvelkini mahveder, siler veya zayıflatır ve yokeder. İşte ayet-i kerimede buyurulduğu üzere: "Allahü Teâlâ, dilediğini siler, yok eder; dilediğini sabit kılar. Ümmü'l Kitab, O'nun ind-i ilâhîsindedir." (Ra'd, 39), amellerin suretleri (görüntü ve emsalleri) Allahü Teâlâ tarafından var veya yok edilmektedir. Suri mekaşefe sahipleri bunları müşahedeleriyle görürler. Manevî mükaşefelere mazhar olanlar ise, hem görürler, hem de bilirler. Geriye kalan diğer insanlar, ya hayvanlar gibidirler. İnsan suretinde olan haşarat, vahşi hayvanlar ve şeytanlar ise bu sırrı müşahade edemezler. Nitekim ayet-i kerimede: "Aksine, onların kalbleri bu hakikatleri ve ahvali anlamaktan gafildir. Hem onların bu işlediklerinden başka, diğer bazı amelleri de vardır." (Mü'minun, 63) buyuruluyor. Allahü Teâlâ bizi ve sizi şuhud ve hudûr ehlinden eylesin! Nefs muhasebesinde, her nefeste her hayırlı işimizde muvaffak eylesih. Murakabenin faydalarını ve semerelerini anlamamızı nasip eylesin. Nür ve surur bundadır. Allahü Teâlâ'nın gücü herşeye yeter.

2. HUZUR VE MURAKABE

Allahü Teâlâ seni razı olduğu şeyleri yapmaya muvaffak eylesin! Günahlardan da el çektirip alıkoysun! Bilmelisin ki murakabe teri-

kat erbabının en yüce makamlarından ve tahkik ehlinin en şerefli prensiplerindendir. Vilayet ve nübüvvetin her makam ve kemalinde tam olgunluk, huzur ve murakabe ile elde edilir. Allah adamları her neye kavuşmuşlarsa, murakabe ve muhasebe vasıtasıyla kavuşmuşlardır.

Murakabe şöyle yapılır: Uzlet veya halvet hanesinde, halvete çekilen sofi, bütün uzuvlarını bütün günahlardan, mekruhlardan ve şüpheli şeylerden tamamiyle koparıp uzaklaştırır. Sülukunun başında, ortasında veya sonunda da olsa, buna riayet eder. Kalbini daima kontrol altına alır. Oraya hangi düşünce ve vesveselerin geldiğini gözler. Nefsani veya şeytani ise def ve meneder. O fikir ve düşünceyi kalbinden kovup uzaklaştırır. Bunu vacip ve kaçınılmaz olarak görür. Eğer meleki ve rûhânî ise onunla amel eder. Rahmani ise şükreder. Bu mana üzerinde dikkat ve cehd sarfeder, murakabe eyler. Sonradan kalbine gelen düşüncelere ise fırsat vermez. Böylece manevî varidat saflaşır. Tecelliler daha açık ve aydınlık olur. Zikirler kuvvet kazanır.

Muhasebe, muhakkik ve müdakkik olanların (dinin inceliklerini bilip buna uyanların) her gece insanlar çekilip yabancılar uzaklaştığında o günkü amel defterini önüne koyup, uykudan uyandıktan ta o ana gelinceye kadar ne işler, ameller işlemiş olduğunu incelemesidir. Yukarıda sözü edilen sekiz uzvu ile ne yapmıştır? Mesela, o gün boyunca gözleri ne ile ve niçin meşgul olmuştur. Dili ile neyi, niçin söylemiştir. Ayakları ile nerelere ve niçin gitmiştir. Bunun gibi diğer uzuvlarının amellerini hep gözden geçirmektir. Eğer işlediği fiil ve ameller meşru ve Resulullah'ın sünnet-i seniyyesini esas almak üzere, selef-i salihinin ve tarikat büyüklerinin bildirdiklerine uygun ise, ne ala, şükür secdesi yapmalıdır. Allahü Teâlâ'ya dua edip, o'na sığınıp vakitlerini şeriat, tarikat ve hakikate aykırı geçirip zayi etmekten korumasını niyaz etmelidir. Huzurunu, muhasebe ve murakabasını olgunlaştırmasını yalvarmalıdır. Uzuvlardan biriyle, aykırı ve günah işler işlemişse, onun için tevbe ve istiğfar eylemeli-

dir. Pişmanlık duymalıdır. Allahü Teâlâya tazarru edip gönülden pişmanlık ve üzüntü ile sızlanmalı, bir daha öyle günahlardan koruması için dua etmelidir. İşte bu şekilde her gece muhasebesine devam etmeli ki sonunda manevî kapılar açılsın, keşf ve şühud ve hakikate ermek nimetleri ele geçsin. Bizim Şark diyarının sözde sûfileri ve görünüşte şeyhlik yapanları bunu bilmezler. Mağrib (Batı İslâm alemi) diyarının büyük şeyhleri ve muhakkik sofileri bunu bilir ve uygularlardı. Fakat onlar sadece yedi uzvun amellerini hesaba çekmeyi biliyor ve yapıyorlardı. Hatem-i Evliya Şeyh Muhyiddin İbn Arabi (k.s.) bu yolda yetişip nefs muhasebesinde diğer bir makamın bulunduğunu ortaya koydu. Böylece muhasebe makamını da son noktasına, kemaline ulaştırmış oldu. Muhyiddin İbn Arabi (r.a.), kendi nefsini, kalbine gelen düşünceler de dahil olmak üzere hesaba çekerdi. Yani o kalbin amellerini de muhasebe usûlünü ortaya koymuş oldu. Tasavvuf yolunu tutan bir kimse, murakabe ve muhasebe usulüne tam uyunca, artık onun vakitleri zayi olmaktan kurtulmuş olur. Bütün uzuvları, şeriat ve tarikata aykırı işlerden korunmuş, nefsani fuzuliyatten sıyrılmış ve temizlenmiş olur. Böylece dış dünya ile ilgili bağlantılardan ve nefsani ilgilerden sıyrılıp mahlukatın hakikat sırlarına, ilâhî kemalata mazhar olmuş olur. Bundan sonra Hak Teâlâ, zatı, esmaı ve sıfatı tecelliyatının esrariyla, bu kimsenin vakitlerini ihya eder. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de: "Artık buna imrensin imrenenler" (Mutaffifin, 26) ve "Amel edenler de işte böylece amel eylesinler." (Saffat, 61) ayetlerinde bunlara işaret buyurulmuştur. Allahü Teâlâ, fazlı ve ihsanı ile bizleri bu amelin ehli olanlardan eylesin. O herşeye gücü yetendir.

3. KALBE GELEN VESVESE VE DÜŞÜNCELER (HAVATIR)

Allahü Teâlâ, seni manevî yüceliklere kavuştursun. Bunun için sana fırsatlar versin! Kendi kuvveti ile bu yolda seni güçlendirsin! Havatırın, yani kalbe gelen düşüncelerin ilâhî mi, meleki mi yoksa nefsani mi olduğunu anlamak, tarikat yolunda ilerlemenin ve tahkik er-

babının esrarının en gizli ve zor anlaşılır bilgilerindendir. Bunu tam anlamıyla anlayabilmek, sadece kamil ve mükemmil olan evliyaya nasip olur. Meşayihtan hakikate tam vasıl olanlar, ancak bunları bilebilir, aralarını ayartedebilirler. Biz burada konuyla ilgili bazı esaslar ortaya koyacağız. Böylece bu hataratın (düşüncelerin) hangi neviden olduğu anlaşılmış olacaktır, İnşaallahü Teâlâ. Öncelikle, ilâhî hataratın alameti, İslâm dininin bildirdiği bilgilere marifetlere ve şuhudi bilgilerin hakikatlerine uygun olması, bu neviden bulunmasıdır. Ayrıca masivadan hiçbir şeyin müdahalesi ya da bulaşması olmadan sırf gaybî ilâhî tecellilerin semeresi olmasıdır. Tamamen Allahü Teâlâ'nın tanıtması, tarifi, ilhamı, öğretmesi ve anlaştırması olmasıdır. Mesela, Allah'ın isimlerinin, sıfatlarının, nisbet ve izafetlerinin hakikatleriyle ve nübüvvet ve vilayetle ve benzeri konularla ilgili kalbe gelen keşifler, bilgiler, bu neviden; yani ilâhî kaynaklı düşünce ve fikirlerdendir.

Meleki ve rûhânî havatırın alameti ise, bunların; insana faziletleri elde etmeyi, manevî olgunlukları kazanmayı, güzel ahlaklı olmayı, günahlardan uzaklaşıp hayır hasenat ve sevab işlemeyi, taat ve ibadeti, letafet ve maddi-manevî temizliği, Hak Teâlâ'ya yakınlık kesbetmeyi, şeytanın müdahalelerine karşı sakınmayı, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapmayı, yani İslâm'ın ahkamını insanlara bildirmeyi; insafı, iffeti, kanaati, günahları terki, emirlere itaati, Hak Teâlâ'nın razı olduğu şeyleri aramayı ve diğer benzeri meşru ve mübarek işleri yapmayı telkin edici olmasıdır.

Şeytani havatırın (vesveseler) alameti, meleki havatırın zıddı ve muhalifi olmasıdır. Mesela, günah işlemeyi, günahlara alışmayı ve eğlenceyi telkini ve teşvik edici olmasıdır. Fuhuşa sevkedici olmasıdır. Dostlar ve kardeşler arasına düşmanlık sokma fikri, Müslümanlar arasında bölücülük yapma telkini, hep şeytani vesveselerdir. Ayrıca dünya için ve dünyalığı arttırmak için gamlanmak ve üzülmek de böyledir. Dünyalık ile büyüklük taslamak, dini bilgilerde, din işlerinde şek ve şüphe etmek de yine şeytani vesveselerden-

dir. Kibir, ucub, mekr yani entrika, gadr ve düşmanlık, din işlerinde gevşeklik ve benzeri kuruntu ve düşünceler, hep şeytani havatırdır.

Nefsani havatırın alameti, insanın hep tatlı, hoş şeylere, rahatlığa, refahlığa, yiyecek, giyecek, binecek ve evlenmeye süslenmeye, mal ve makama ve bunları artırıp övünmeye meyletmesidir. Kalbine bunları telkin eden fikirlerin gelmesidir. İnsanın bunlara uyup kapılması, faziletlerden uzaklaşıp, cehl yolunu tutmasından ve nefs-i emmarenin arzularının galib gelip hayırları faziletleri engellemesindendir. Bu sözü edilen kalbi temayüller, zaten şeytanın da istediği, beğendiği şeyler olduğundan insan, bu telkinlere uyunca şeytan da hemen işe karışır ve bunları destekler, teşvik eder. İşte şeytani ve nefsani arzuların böylesine ittifak edip faaliyete geçmesi sebebiyle, insanda öyle bir ahlaki çöküntü, vesveseler, sıkıntılar ve kötü sıfatlar oluşur ki, bunların ayrıntılarını ancak Allahü Teâlâ bilir. (Bugün buna stres deniliyor.)

Bütün bunlara ilave olarak, ilâhî ve rahmani havatır ile meleki ve rûhânî havatır bazan birbirine karışır, biribirinden ayırdedilemez olur. Allahü Teâlâ'nın peygamberleri ve evliyası hariç, hiç kimse bu havatır ve vesveselerden kurtulamaz.

Evliya'dan şuhud, huzur, murakabe ve müşahade sahiplerinde başkası da bu incelikleri anlayıp biribirinden ayırdedemez. Demekki, tasavvuf yolunun büyükleri ve tahkik ilmine ulaşmış olanları apaçık tecelliyata kavuşanları, din yolunun inceliklerine vakıf olanları ve hakikatleri olduğu gibi müşahade edenleri mevcuttur. Bir sofiye, tasavvuf yolcusuna Allah yolunun tam anlamıyla açılması, kalbinden, bütün hatıraların, düşüncelerin vesveselerin ve bunların izlerinin silinmesiyle mümkündür. Ancak bazı tarikat yolcularına ilâhî ve meleki havatır zarar vermez, ilerlemelerini engellemez. Buna tasavvuf büyüklerinden bazıları ruhsat vermiştir. Bu yolda bulunmanın ve ilerlemenin gereği, kendini, kalbini, zihnini, iç alemini evvela her türlü vesveselerden düşüncelerden arındırmaktır.

Böylece kalb, zihin, nefs ve akıl bir bütün halinde arınmış olur. Önceden edinilen bilgiler sebebiyle iç alemde meydana gelen görüntüler ve bağlantılar, tam anlamıyla silinir, uzaklaştırılır. İşte böylesine tam bir arınma ve sıyrılmadan sonra, tecelliler başlar. Allahü Teâlâ'nın emri ile tenezzülat, cezbeler, manevî yükselmeler zuhur eder. Bunların elde edilmesinin yolu, Allah adamlarının yoludur. Nefsin kötü huylardan temizlenip zikre devam, vesvese ve hatıralardan kurtulmak, şeyhin manevî tasarrufu ve iradesiyle olur. Bu şeyh, kamil ve mükemmil olmalıdır. Yani hem olgun, hem de olgunlaştırıcı olmalıdır. Bu yolda elde edilen sırlar, haller, akli kıyas ile veya ilim tahsili ile veya faziletleri edinmekle olmaz. Ancak mürşid-i kamil ve mükemmilin irşadı ile ele geçer. Burada bu mevzuya biraz daha açıklık getirecek bazı bilgiler, ek bir bölüm halinde inşaallahü Teâlâ sunulacaktır. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır.

4. UZUVLARI İSLAMİYETE UYDURMANIN LÜZUMU

Geçtiğimiz bölümde, uzuvlarımızın dinimizin yasak ettiği, beğenmediği şeylerden korunmasının gerektiğini kısaca anlatmış ve bunun gönlü ve kalbi murakaba ve kontrol altına almayı ve kalb huzurunu sağladığını bildirmiştik. Orada bunun sağlayacağı faydalardan da bir nebze sözetmeştik. Burada bu hususu iyice açıklayacağız. Bunun için de önce gözden başlayacağız. Çünkü gören odur. Oradan kalbe iz düşer. Zaten manevî kurtuluşun esası, kalbin selameti ve arınmasındadır. Aşağıda kalbden sözedilirken, göz yoluyla kalbe gelen şeylerin şaşılacak etkileri üzerinde de durulacaktır. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır.

Önce gözü ve görme olayını ele alalım. Allahü Teâlâ, seni kendi yardımı ile güçlendirsin ve seni muvaffak eylesin. Bilmelidir ki, göz, görülebilen şeyleri idrak etme aletidir. Görülebilen şeylerde ışıklar, nurlar, cisimlerin yüzeyleri, renkler, şahıslar, şekiller, biçimler ve suretler vb. dir. Allahü Sübhanehu ve Teâlâ, insan ruhunun bu nesneleri görmesine, bu uzvu vasıta kılmıştır. İnsanın nefsi, görme gü-

cüne bu nesneleri görmekte vekalet etmektedir. Allah'ın ve gözün bu nimetin şükrünü eda etmekteki hakkı, Hakkın kudreti ve göstermesi ile bu gözle görülen herşeyi hak görmektir. Hakdan gayrısını görmemektir. Zaten eşasında, Hak Teâlâ'dan başka hiçbir şey gerçek anlamda mevcut değildir ve meşhûd değildir. O'ndan başkası, vehim ve hayal mertebesinde (O'nun kudretiyle var görünmekte)dir. Herşeyde mevcut olan sadece O'dur. O'ndan başka varlıklar vehimde başka varlıklar gibi görünmektedir. Eğer böyle bir görme mertebesine ulaşmamışsan, bari şuna inan ve ikrar eyle de hayatının sermayesi olsun! Nice insanlar vardır, hakikate nâzırdırlar, görürler, fakat neyi gördüklerini bilmezler. Bu görüşün ehli değil isen, arasıra da olsa Allah için nazar eyle, görüver, bakıver. Allah için nazar eylemek, bakmak, şöyle olur; her neye bakarsan, herneyi görürsen, orada Allühü Teâlâ'nın ilâhî sun'unun eserlerinin letâfetinin kemalini müşahade eylemelisin. Bundan dolayı da Hak Teâlâ'ya hamd ve sena etmeli, gücün yettiği ölçüde bu nimetin şükrünü yerine getirmelisin. Her meşru görme olayı için bu temel esastır. Bu sebeple Allah yolunda olanların gözünü haramlardan ve anlamsız, faydasız şeylerden koruması lazımdır. Bu makamla ilgili, külli bir sır vardır. O da göz ile kalb arasında çok büyük, köklü ve esaslı bir bağlantının varlığıdır. Yani gözün gördüğü her nesne mutlaka kalbe yansır.

Görmenin sureti, ruhu ve hakikati vardır. Görmenin suretini biliyoruz. Yani sadece zahiri görme olayıdır. Görmenin ruhu ise kalb gözüdür. Buna basiret denir. Kalb gözü Hak Teâlâ'nın vech-i keriminden başkasını görmez. Hakkın Vechi yani yüzü, nurani makul ve ezeli ve ebedîdir. (Nasıl olduğu anlaşılamaz.)

Görmenin hakikati, görülebilen şeylerde Hak Teâlâ'nın zahiriyyetini idrak etmektir ve gözün yaradılış gayesi de budur. İnsanın kalb gözü Hak Teâlâ'dan başka şeylerden yüz çevirirse, göz de ona uyarak her nesnede Hakk'a nazar eyler, Hakk'ı görür. Hak Teâlâ'dan gayrısını göremez. Mevcud ve meşhûd gerçekte yalnız

Hak Teâlâ olunca göz Hakk'ın vechinden başkasını bulamaz. Sen kendini görmez, kendinden kurtulursan, Hak Teâlâ senin gözün olur. Yani gördüğünü O'nunla görürsün. O kendini seninle görür. Ya sen Hak ile Hakkı görürsün veya bu iki şuhudun arasını cem'edersin. Bu hâl senden değildir. Bu olgun nazar ve görme hâli, sadece evliyanın büyüklerinde bulunur. Allah, risaletini kime, nereye vereceğini iyi bilir." (En'am, 124) Bunu iyi anlamalıdır. Nitekim bu hususla ilgili olarak, Arapça bir beyitte şöyle demiştik:

"Masivayı incelemek gözlerime haramdır,
Gözlerime senden başkasını görmek helal ise, artık kanım da helal olur."

Bu görme ve müşahade haline erişemiyorsan, kısaca en azından Hak Teâlâ'nın sun'u ilâhîsinin letâifini düşün. Gözünü açıp baktığında, eşya ve hadiselerin hikmetini anlamak için bak. Nâmahremlere bakma. Yani İslamiyetin yasakladığı, hoş görmediği şeylere bakma. Daima gözün Kur'an-ı Kerim ile meşgul olsun. Onun kelimeleriyle, harfleriyle meşgul olsun. Dinî kitapları mütalaa eyle. Kendi helalinin yüzüne bak, kendi hocanın, evliyanın alimlerin ve salih kimselerin yüzüne bak. Gözünü bunlarla meşgul eyle. Eğer yaşlı, zayıf bir Müslümana bakarsan, bakışınla onu gücün yettiğince güçlendir. Eğer elde olmayarak namahreme veya uygunsuz bir şeyle karşılaşırsan, mümkün mertebe kendini sakındır. Keza, küçük ve zayıf bir çocuğu gördüğünde Allah için onu korumaya çalış. Meşru olarak her neye ilk bakışında eğer kalb huzuru ve itibarla bakar ve Allahü Teâlâ'nın âyâtını müşahade eylediğini düşünürsen, onun yaratıklarındaki ilâhî, eşsiz sanatı ve inceliği görürsün. Senin bu bakışın kurbet nazarı olur. Yani seni Allahü Teâlâ'ya yaklaştırır. Eğer gafletle namahreme, yahut haram olan birşeye baktıysan, ilk bakışın affolunur. İkinci ve sonraki bakışların için hesaba çekilirsin. Dolayısıyla hemen tevbe istiğfar etmelisin.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "İlk bakışın senin lehinedir, yani affolunur. İkinci bakışın senin aleyhinedir, hesap defterine yazılır." Çünkü herşeyin evveliyatı Hak Teâlâ'nın hakkıdır. İlk bakıştan sonra ikinci defa baktığında eğer nefsani bir gaye ile bakmışsan elbette kalbinde izi ve eseri, lekesi kalır. Sofi için en kıymetli şey olan vakit, hiç zayi edilir mi! İkinci bakış insanı haram işlemeye veya en azından mekruh işlemeye mahkum eder. Böylece farz ve vacib ve sevab olan şeylerle meşgul olmaktan kendini uzaklaştırmış, mahrum etmiş olur.

Şu halde, manevî olgunluklara, sevab kazanmaya ve Hak Teâlâ'ya kavuşmaya istekli olan kimse, gözünün hakkını edâ etmeye çalışmalıdır. Zira kasdi olarak nâmahreme bakmak gözün zinasıdır. Bu noktada izah edilmesi gereken ilâhî bir hüküm vardır. Allah yolunda bulunup çalışan kimse (mürîd veya sufi), evvela kendisi ile Allahü Teâlâ arasındaki hukuka riayet edeceğine dair kendi başına kesin karar vermelidir. Böylece görmesi ve müşahadesi Allahü Teâlâ'nın şaşılacak ayetleriyle meşgul olur. İbret nazarıyla eşya ve hadiseleri inceler. Görme nimetinin şükrünü eda etmeye çalışır. Allahü Teâlâ, kendisine bu şerefi bahşetmiştir. Kendi hususi sıfatlarından olan görmeyi, ihsan eylemiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de kendisi hakkında: "O, Semî'dir, herşeyi işitir ve Basîrdir, herşeyi görür." (Şûra, 11) buyuruyor. Yaratıkların herbirine Allah'ın yerleştirmiş olduğu ayetleri, delil ve beyanları mütalaa eylemelidir. Böylece "Afakta ve enfüsdeki ayetlerimizi onlara göstereriz." (Fussilet, 53) ayet-i kerimesinin esrarına mazhar olur. Mürîd bu hususu kendi iç aleminde iyice karara bağlamalı, gözünü haram ve günahlardan sakındırıp Hak Teâlâ'nın hıfz ve himayesine mazhar olmalıdır.

Büyüklerden birisi yirmi sene bir mescidde imamlık yapar. Birgün garib bir fıkıh alimi, o mescide, onu ziyarete gelir. Fıkıh alimi, mescidin içinde mihrabın kenarlarında bulunan Kabe ve Harem-i Şerifin resimlerini göstererek "bunlar dinimiz açısından mekr·h-

tur"der. O büyük zat da cevabında: "Yirmi senedir bu mescidde imamlık yapıyorum. Bir kere olsun o resimlere bakmadım. Bunlara bakmak zaten nefsani fuduldendir", dedi.

Diğer bir büyük zat, Şeyh Evhadüddin Kirmanî'ye (k.s.) itiraz edip dedi ki: "Siz sema yaparken, kadınlar da beraberinizde bulunuyormuş. Nâmahreme bakmak ise olacak şey değil, bu ne iştir?" Şeyh buna cevap olarak: "Biz Hak Teâlâ'dan başkasını göremeyiz. Bizimle bulunanların hepsi Müslümandır ve onlar bizim bacılarımız, evlatlarımız gibidirler. Hepsi Hak Teâlâ'nın kullarıdır. Amel-ler niyetlere göredir" der. Demekki insan bakarken ve görürken nefsani maksatlarla bakar ve görürse, kalbi de bu niyetine uygun olarak nefsani ve şehvani duygularla dolar. Mü'minin kalbi tâ başından itibaren bu niyet ve temayüllerden arınmış ve kurtulmuş ve gönül yüzünü ve gözünü Hak Teâlâ'ya çevirip bağlamışsa, diğer uzuvları da bu haline uygun olarak iş görür, amel eyler. Bu ahlak ve renge boyanır. Bunu iyi anlamalı, bilmeli ve uygulamalıdır.

5. GÖZ VE GÖRMENİN HÜKÜMLERİ VE KERAMETLERİ

Allahü Teâlâ seni yeryüzünde ve göklerde görünen ayetlerini görmek mertebesine yüceltsin! İyi bilmelisin ki Allah yolunda çalışan bir kul, gözünü haramlardan, mekruhlardan ve mübahlarının fazlasından Allah için sakındırıp korundurur, sevab olan meşru olan şeylerle ve İslamiyetin görmeyi, incelemeyi teşvik ettiği nesnelerle meşgul ederse, bu haslet onun gözünün ve gönlünün ahlakı ve şiarı haline gelir. Bu hâl onda meleke olur. Allahü Teâlâ, da bu kulunda bu güzel meleke ve hasleti kuvvetlendirip iyice yerleştirir. Fazlı ve keremi ile ona sebat, itminan ve yakîn verir. Ayrıca onun gözünde ve görmesinde nice harikulâde şeyler yaratır. Göze mahsus kerametlerine mazhar eyler. Mesela, arkasından gelenleri görür. Kendisine gelmekte olan kimseleri de ta uzaklardan ve önceden görür. Uzaklar ona çok yakın imiş gibi görünür. Mesela Hazreti Ömer (r.a.) ashabdan Sariye'yi bir aylık yaya yürüyüşüyle gidilebilecek

uzak bir yerde iken ordusuyla görmüş ve yönlendirmiştir. Zaten öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz "Bütün yeryüzü gözümün önüne getirildi de doğuda ve batıda olan herşeyi gördüm" buyurmuşlardır.

Ayrıca evlerde olan şeyleri görürsün. Yeraltında bulunanları da görürsün. Nitekim İsa (a.s.) buyurdular ki: "Size yediklerinizin ne olduğunu ve evlerinizde neleri biriktirdiğinizi haber veriyorum" (Âl-i İmran, 49). Bu makamda olan kimselere işte böyle kerametler bahşolunur. Mülk aleminin örtülü, gizli olan yönleri gösterilir. Peygamberlerden ve evliyadan birçoğuna ait böyle nice menkıbeler mevcuttur. Ancak burada dikkat edilmesi ve bilinmesi gereken bir husus vardır. Bu neviden harikulâde olaylar, peygamberlerden ve evliyadan başka, riyazetle meşgul olan sapık kimselerde de bir mekr ve istidrac olarak görülebilir. Çünkü böyle sûrî keşifler, çoğunlukla riyazet sahiplerinde de olur. Her din mensubunun riyazeti vardır. Bunlara uyunca böyle harika sanılan şeyler ele geçer. Mesela, Hindû fakirlerinde ve bazı keşişlerde bu haller görülmektedir. Fakat bunlar doğru yolda olmanın alametleri değildir. Bunlara keramet denmez. Bunlar harikulâde haller olmakla beraber, Allahü Teâlâ'nın mekridir, istidracıdır. Yani derece derece insanın sapıtmasına sebep olur. Kendisinde böyle haller zuhur eden kimse İslamiyete aykırı bir yaşayış içinde veya başka bir dinde ise, yaptığı riyazet ve mücahedeler sebebiyle o kimsenin uzuvlarında bu harikulade şeyleri Allahü Teâlâ yaratır. Böylece o kimsenin bu riyazete daha çok sarılmasını sağlar. Umulur ki Allahü Teâlâ, bu hallerden kendisine bir keramet yolu açar. Ancak bunlara güvenmemelidir. Allah yolunda olanlar, bunu incelerler. Eğer bu hallerin sahibi İslamiyete uygun yaşıyor ise ve bu kerametleri yalnız Allah'ın izni ile izhar ediyorsa, bu şahıs doğru yoldadır ve keramet sahibidir, derler. Aksi takdirde bunlar keramet değil istidrac olur. Hiçbir Müslüman ve hele özellikle hiçbir derin alim, İslamiyete uyma özelliği olmadan bu gibi şeylere itibar etmez ve keramet gözüyle bakmaz. Çünkü

iyi bilir ki, bu haller ve gidişâtın sonu felakettir. Çok kimse, bu yüzden helâk olmuştur. Allahü Teâlâ'nın mekrinden ve istidracından Allahü Teâlâ'ya sığınırız. Bu hallerin, yani istidrac sahibinin alâmeti, birgün bu halleri kaybedip perdelenmesidir. Bu gibi harikulâde şeyler, dininde kemâl ve ihlas sahibi olanlarda zuhur edip bu kimseler de İslamiyete uygun riyazat ve mücahedelere devam edip nefsani arzularını terkeder, uzuvlarını da günah ve mekruhlardan son derece sakındırırlarsa, bu haller böyle kimselerin dinini ve yakînini artırır. Bu halleri de Allahü Teâlâ'nın katında makbul olur. Dış alemde (afak) ve kendi iç aleminde (enfüs) öyle şaşılacak müşahedelere mazhar olurlar ki, anlatmakla bitmez. Onların halini kimse bilmez. Allahü Teâlâ, bu halleri o kimselere keramet olarak ihsan buyurmuştur. Bu kerametler devam edip gider. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır. Mesela, melekler gözlerine görünür, büyüklerin ruhları gelip görünürler. Allahü Teâlâ'nın isimlerinin tecelliyâtı görünür. Cebrail aleyhisselam insan suretinde zuhûr edip görünür. Allahü Teâlâ'nın mahşer gününde zuhur edecek olan muhtelif tecellileri zuhur eder. Seçilmiş kimselerin bu halleri dünya ve ahirette devamlıdır. Uykuda ve uyanık iken hep varid olur. İşte bunlara keramet denir. Halvete çekilen, murakabe ile meşgul olan tasavvuf yolcularında bunlar zuhur eder. Münkirlerin bunları inkar etmesinin bir kıymeti yoktur. Sözlerine itibar olunmaz. Cahil ve inatçı kimselerin sözüne kıymet verilmez. Bizim bu konuda akli delillerimiz mevcuttur. Vicdanımızla da zaten hep şahid oluyoruz. Cahil ve inatçıların bunları inkar etmelerinin hiçbir değeri yoktur. Çünkü varlığı olan şeylerin sübutunda şüphe olunamaz. Vicdani olarak birşeyin varlığını müşahade etmek akli olarak da delildir ve bu kesindir. Münkir olanların bunu müşahade etmemeleri onların cahilliklerinin alametidir. Onların bu nimete kavuşamamaları, inkarları için bir delil ve dayanak olabilir mi? Olsa bile geçerliliği olur mu? Sübuti olan şeyleri, yani varlığı müşahade olunan şeyleri, olmayan şeylere tercih etmek, elbette apaçık meydanda olan bir delildir.

Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır. Bu müşahadeler ve tecelliler sahiplerinin derece ve vasıflarına göre farklılık arzeder. Aynı şeyde ayrı ayrı kimseler için farklı tecelli ve müşahadeler vaki olur.

Mesela, meleklerin insan suretinde görünmeleri, geçmişteki peygamberlerin ve evliyanın ruhlarının uykuda iken veya uyanıkken görünmeleri, bu kimselerin bu meleklerle veya peygamberlerin ve evliyanın ruhları ile olan münasebetinin bağlantısının durumuna ve sağlamlığına göredir. Bu ruhlardan istifade etmek, onlarla konuşmak, hep insanın kendi dini ihlası ve teveccühünün durumu ile ilgilidir. Vaziyet ne kadar iyiyse münasebet ve istifade de o kadar iyi ve çok olur. Şu halde evliyaya ve kerametlerine mutlaka inanmalıdır. Allahü Teâlâ'nın onlara olan ikramlarını ve verdiği kerametleri tasdik etmelidir. Çünkü bunlar eskiden beri meşhurdur ve mütevatirdir. Yani emin ve güvenilir mü'min toplulukları tarafından bildirilegelmiştir. Bunları inkar etmek olamaz.

Cinleri görürler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) "Cin gecesi"nde, cinleri gördü. Cinler Müslüman olup peygamberimize biat ettiler. Hz. Peygamber onlara İslamiyeti anlattı ve öğretti. Onlarla sözleşme yaptı. Ruhlar alemi ile münasebeti olan salih insanlar için bu gibi şeyler evinde olanı bilmek gibidir. İnsanlardan Hızır, İlyas, İdris ve İsa -aleyhimüsselam- ruhlar alemindedirler. Ebdali görmek de keza rûhânî münasebet yoluyla olmaktadır. Fakat, münasebet olmakla birlikte, her iki taraftan bu istek bulunmalıdır ki, görülsün ve görüşülsün. Eğer onları görmek istiyorsan veya görüşmek istiyorsan -mesela Hızır aleyhisselam ile- eğer Hızır isterse veya seninle görüşmeye Hak Teâlâ tarafından memur ise, zuhur eder ve görüşürsün.

Müterevhin demek, (ruhlar alemiyle münasebetli veya o aleme mensub olan), tahkik örfüne göre mücahedelere ve halvete, riyazete, taat ve ibadete devam etmek suretiyle bedeni adeta ruh haline gelmiş ve bu sebeple de, mesela bir yere girip çıkması için duvar ve benzeri şeylerin kendisine mani olmadığı, cismani perdelerden sıy-

rılmış kimselere denir. Bir kimse bu hale gelince, ruhlar aleminde bulunan kimselerle veya varlıklarla istediği zaman ve yerde buluşur ve görüşür. Sonunda bu hal ve özellik onda meleke haline gelir, yerleşir. Kendi rûhânî görüntüleri de olur. Mesela Kadîbülban ve başka sahabîler böyledir -radiyallah anhüm-. Bu konuda bu kadar açıklama yeterlidir. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır.

6. KULAK VE İŞİTMENİN SORUMLULUKLARI VE KERAMETLERİ

Allahü Teâlâ, seni razı olduğu şeylerde muvaffak eylesin ve günahlara bulaşmaktan korusun. Bilmelisin ki kulak ve işitme, insanın şerefli uzuvlarından biridir. Sem' yani işitme, Allahü Teâlâ'nın Alim ism-i şerifinin hakikatlerindendir. Sem', işitilecek şeyleri idrak etmekten ibarettir. Hak Sübhanehu ve Teâlâ, kulağı ve işitme sıfatını sana Hakkın kelamını işitmen, Hadis-i şerifleri dinleyip anlaman için vermiştir. Mesela kulağın dış görünüşü ve bünyesi, sözün zahirini ve dışını idrak ettiği gibi, kulağın batını da -ki buna can kulağı denir- gönlün, kalbin kulağıdır. Zahiri kulakla işittiğin şeylerin batınını işitir, Hakk'ın kelamını duyarsın.

Fakat sende bulunan bu "can kulağı" masivanın perdeleriyle perdelenmiştir. İnsanların sözlerine gönül bağlaman bu perdelerdendir. Eğer bu gafletten kendini kurtarıp can kulağını uyandırırsan, Hak Teâlâ'nın huzurunda murakabe halinde, O'nun kelamını ve melekut alemindeki sesleri ve sözleri duyarsın. Hadis-i kudside işaret buyurulan: "...kulakların duymadığı şeyleri" duyarsın. Büyüklerden birisi buyuruyor ki:

"Kulağından gaflet pamuğunu çıkarıp at ki,
O'nun kelamını gerçekten duyabilesin."

Ey değerli insan! Şu zahirdeki kulağınla hayvanlarla müşterek bir durumdasın. Eğer kulağını haramlarla, mekruhlarla, mahzurlu

şeylerle ve mübahların fazlasıyla meşgul olmaktan koruyup Allahü Teâlâ'nın kelamı olan Kur'an-ı Kerimi, Hz. Peygamberin Hadis-i şeriflerini, evliyanın sözlerini, hakiki din alimlerinin yazdığı eserleri, keşfi ve yakini sözleri, vaaz ve nasihatleri dinlemeye hasredersen, -göz ve görme ile ilgili geçen bölümde anlatıldığı üzere- nefsin ve aklın, sadece Hakk'ın davetine, doğru sözün çağrısına tabi olur. gaybî sesleri duyarsın, vacibleri, farzları, mendubları işlemekte kullanırsan. Birgün gelir can kulağın da açılır. Batınındaki mertebe ve haline göre, buradan feyizlenirsin. Zira senin bedeninin batını canın ve ruhundur. Canın batını da kalb alemidir. Kalbin batını ise ilâhî bir sırdır. Hakk'ın batınına oradan yol bulursun. Can kulağın açıldıktan sonra, yalnız iken ve insanlar arasında bulunurken, dini, bedeni ve dünyevi mühim işlerinde gaybdan sana yol gösteren bir ses duyarsın. "Bu işi şöyle yap, şunu da yapma" diye hitaplar gelir. Bu gaybî ses (hâtif), ya meleki bir sestir; yani meleklerden gelmektedir, yahut peygamberlerden veya evliyadan birinin ruhundan gelmektedir. Onlara olan inancın ne kadar saf ve güçlü ise, o derecede net hitaplara mazhar olursun. Veyahut bu hitaplar salih cinlerin ruhlarından yahut ebdal denilen şahısların ve diğer evliyanın ruhlarından gelmektedir. Nitekim yukarıda buna işaret olunmuştu. Eğer sen zahir ehlinden ve ebrar cümlesinden, ahrardan isen, yani salih Müslüman isen, buna müsâitsin demektir. Eğer mukarreblerden ve kâmil evliyadan isen Hak Teâlâ'nın leziz münacaatını duyarsın. Bu duyuşun, esma-yı ilahiyyenin külli veya cüz'i -istidadına göre- hazaratının tecelliyatıyla olur. Bu da senin O'na teveccühün ve yönelişin kuvvetine, meşgul olduğun şeylere göre farklılık arzeder. Mesela bütün günler boyu Hak Teâlâ'ya münacaat ile meşgul isen batın kulağın ile Hakk'ın kelamını dinliyor, gecelerini de bu şekilde ihya ediyorsan, Hakk'ın manevî ihsanlarını gözlüyor ve bunları yaşıyorsan, artık senin için bundan daha lezzetli birşey yok demektir. Hak Teâlâ ile müsâmereye (sohbet etmeye) mazhar olmak pek yüce bir nimettir. Allahü Teâlâ bizi ve seni fazlı ile, ihsanları ile, havl ve kuvveti ile buna ehil eylesin. Onun kudreti buna yeter.

7. LİSAN VE KONUŞMA İLE İLGİLİ SIRLAR

Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de, halili İbrahim aleyhisselam'ın yaptığı duayı bildiriyor: "Yarabbi! Ahirzaman peygamberinin ümmeti arasında benim güzel namımı devam ettir!" (Şuara, 84). İsmail aleyhisselam'ın fazileti hakkında da: "...Onların her dilde üstün şekilde anılmalarını sağladık." (Meryem, 50) buyuruyor.

Ey Aziz! Allahü Teâlâ senin lisanını sıdk üzere icra ettirsin, hep hakkı ve hakikati söylettirsin. Bilmelisin ki, lisan kalbin tercümanıdır. Zahiri kuvvetin eserlerinin zuhur mahallidir. İlâhî hakikatlerden olup kudret sırrına müsteniddir. Çünkü Allahü Teâlâ'nın kelamı, yani söylemesi de O'nun Kadir, gücü yetici olmasındandır. Dilin sureti, canı, hakikati ve sırrı mevcuttur. Dilin sureti, harflerin mahreçleri üzere, insan ruhunun harflerin hakikatlerini izhar etmesi, ortaya çıkarmasıdır. Mesela gök cisimlerinden ay, bütün diğer gezegenlerin ve sabit yıldızların nurlarını ve parıltılarını bizlere ulaştırıyor. İlâhî vahiy ve ilhamlar, bu nurlar vasıtasıyla Allah'ın izni ile şu oluş ve yokoluş alemine iniyor. Dilin ruhunun, şer'an "İsmail" adı verilen ayın ruhaniyyeti ile çok sıkı bir bağlantısı vardır. Dilin ruhu da zaten kalbin dilidir. Dilin sırrı, kalb aleminde Allah'ın gizlediği ilâhî bir sırdır. Dilin hakikati ise, senin hüviyetini, kişiliğini yaratıp tanzim eyleyen Hak Teâlâ'nın apaçık varlığının ifadesi olup, harflerin ve kelimelerin hakikatlerini ve manevî ilâhî ayetleri ortaya çıkarıcıdır. Ey aziz! Eğer Allah'ın yardımı sana yoldaş olur, ezeli inayeti ile seni hidayet yolunun tahkikine ulaştırırsa, artık dilini lüzumsuz, faydasız herşeyden sakındırırsın. Yapmacık sözlerden, şer'an ve aklen mahzurlu konuşmalardan uzak tutarsın, günah ve mekruh ifadelerden kendini son derece sakındırırsın. Ayrıca lisan ve söz ile ilgili mübahların çoğusundan da uzaklaşırsın. Mesela dini yönden önemi olmayan meseleleri, herkese açmazsın. Kötü niyetle sorulan bir suale cevap vermekten sakınırsın. Dini, ilmi olmayan veya bir mü'mine esaslı bir faydası olmayan konuşmalara karışmazsın. Özlü sözün yeterli olduğu yerde sözü uzatmazsın.

Zaten mahzurlu konularda konuşmamak dinimizde şer'an ve aklen vacibdir. Mesela bir Müslümanın arkasından, işitince üzülmesine sebep olacak bir kusurunu, bir günahını anmazsın. Buna gıybet denir, haramdır. Bu zikrettiğin şeyler o kimsede gerçekten var olsa bile durum böyledir. Eğer yok ise, bu zaten iftira olur ki, büyük günahtır. Ayrıca söz taşımak, bâtıl şeyi savunmak, haksız yere bir iddia ortaya atmak, küfür ifade eden kelimeleri kullanmak, dinde şüpheye sevkedici sözler sarfetmek, fuhuş sözler sarfetmek ve moral bozucu konuşmak, Kur'an-ı Kerim okunurken/dinlerken konuşmak, Cuma hutbesi esnasında konuşmak, Hak yolda olanların, peygamberlerin ve evliyanın sözlerine itiraz etmek, dini konularda bir mesele soran kimseye saptırıcı cevaplar vermek, puthanenin yolunu tarif etmek, kiliselerin, harabelerin ve zalimlerin mekanlarını tarif etmek, zalimin delillerini mazlumun aleyhinde, onun zararına kullanmak, hep dil ile ilgili günahlardır. Tasavvuf yolunda olanlar için bunların hepsi haramdır. Bunların hiçbirini hûsnü te'viline hiçbir şekilde yol ve rûhsat yoktur. Yani kesinlikle dili bunlardan korumak lazımdır. Dili günah sözlerden, mekruhlardan ve haramlardan ve ayrıca mübahların fazlasından nasıl korumak gerekiyorsa, bunların yerine; farz, vacip, sünnet, mendub ve mergûb olan şeylerle meşgul etmek, müstehablara sarfetmek lazımdır. Mesela Allahü Teâlâ'nın zikriyle, Kur'an-ı Kerim'i okumakla, tesbihler ve tehlillerle, tekbirlerle meşgul etmek, mescidlerin yolunu göstermekle, aksırana rahmet duası okumakla, selamı ifşa ile ve selama cevap vermekle, Hak ve hakikat yolunda faydalı söz sarfetmekle, ilim öğretmekle, insanları Allah'ın dinine davet yolunda, Tefsir ve Hadis ilimlerini öğrenmek ve öğretmekle meşgul etmelidir. Halvete çekilmiş olan sofi için bunlarla fazla meşgul olmak zararlıdır. Nitekim yerinde izah edilmişti.

Hak Teâlâ'ya tâlib olan tasavvuf yolcusu, yukarıda sözü edilen hususlara riayete devam edip kendini murakabe ve muhasebe eyler, alışmış olduğu adet ve meşgaleleri terkeylerse, Hak Sübhanehü ve

Teâlâ, ona öyle kerametler ihsan eyler ki, ancak bunlara kavuşanlar bilebilir. Onun kalbinin dili artık hep Allah'ın zikriyle, Kur'an-ı Kerim tilavetiyle, esrar bilgileri ve ledünni ilimlerle dolar, bunları söyleyici olur. Nefsinin hilelerini, kötülüklerini iyice anlar. Sır diliyle söyleyici olur. Nefsinin hilelerini, kötülüklerini iyice anlar. Sır diliyle hep nasihat ve vaaz eyler. Nefsani arzuların ve şeytanın aldatmalarının inceliklerini gizli noktalarını anlar. İşte ondan sonra hakikat dili Allah'ın isimlerinin ve tecellilerinin sırlarını söylemeye başlar. İlâhî ve Rabbanî hükümleri keşfedir.

Bu esnada öylesine yüce bir manevî lezzet duyulur ki, insanın bütün ifade gücü, lisanı tutulur. Bu manevî hazzın karşısında kendini kaybeder. Bu defa kalbin dili, sırrın ve Hakkın lisanı, söyleyici olur. Nitekim bu hal ile ilgili olarak büyüklerden birisi buyuruyor ki: "Gönül İsa gibi söylemede, dil ise Meryem gibi suskun". Namazda Kur'an-ı Kerim okurken ve zikir esnasında diline gelen kelimeyi o anda kalbinde bulur ve ne okuduğunu, neyi söylediğini anlarsın. Gönlünün huzuru, tilavetin ruhuyla ve zikrin sırrıyla dolmuştur. Tilavet ve zikir esnasında dünya düşünceleriyle uğraşmaktan sıyrılırsın. Dış dünya ile ilgili hiçbir bağlantın kalmaz. O manevî haz deryasına garkolup gidersin. Allahü Teâlâ, bizleri ve sizi böylesine olgun kalb huzuruna kavuşmaya muvaffak eylesin ve her işimizde sıdk nurunu dillerimizde bulundursun!

8. EL VE KULLANILMASININ SORUMLULUKLARI VE SIRLARI

İnsanın eli, alma ve verme, ihsan etme ve menetme aletidir. İlahiyet hakikatlerinden (yani ilâhî sıfatlardan) Kudret sıfatına dayanır. Fiili isimlerden de "fe'âlun limâ yürîd" (Dilediğini yapan) (Hud, 107 ve Bürûc, 16)'dan neş'et etmektedir. El; avuç, parmaklar, kol ve pazuların toplamına denir. İlâhî kudretin ve fiilin eserlerinden Allah'ın kalbe ilka eylediği şeylerden, ruha bir istek ve arzu gönderilir. Bu da insanın ya elinden ya da dilinden zuhur eder. El, ruhun fiili

tercümanıdır, ifadesidir. Dil ise ruhun sözlü tercümanı ve ifadesidir. İnsan, elini haram ve günah olan şeyleri alıp vermekten meneder, alıkoyarsa, hayırlı, sevab olan işleri yapmaya muvaffak olur. Mesela dünya adamlarına para sarfetmekten, fısk ve fücur için cömertlik yapmaktan, haksız alıp vermekten, nâmahreme el uzatmaktan ve benzeri şeylerden alıkoyarsa, zıddı olan hayırlara muvaffak olur. Farz olan zekatını verir. Sadaka verir, Kur'an-ı Kerim'i yazar. Kitap yazar. Tefsir, hadis ilimleriyle, evliyanın keşifleriyle ilgili şeyler yazar. Eliyle kelime-i tevhid ve tesbihâtı çeker. Vermeye niyet ettiğinde, hep Allah'ın razı olduğu yerlere sarfiyat yapar. Allah rızası için mal ve para verir. Menettiğinde de, haramlara, günahlara mani olmak için meneder. Malını parasını bu yollara sarfetmez, sarfettirmez. Eziyet ve kötülükleri bu yolla da önlemeye çalışır. Daima hayır ve hasenatın yanında olur. Hak ve hakikati destekler. İşlerinde, muamelatında iyi huyluluğu ve yumuşaklığı esas alır. Salihlerle beraber olmayı hep niyetinde bulundurur. Hakkı hukuku muhafaza eder. İslâm Dini'nin ahkamına her halükarda sığınır. Tırnaklarını keserken, şeytanın ve nefsinin arzularına galebe çalmayı düşünür. Elinde, zalimlerin zulmünü menetme niyetini taşır. Her düşüncesinde hakka riayet eyler. Niyeti Allah için vermek, Allah için mani olmaktır. Hayırdan başka birşey düşünemez. Sağ tarafta ruh ve ruhaniyyet, sol tarafta da tabiat düşünülmesi münasip olur. Çünkü, rıfk, yumuşaklık, kolaylık gösterme, tabiata yani nefse yapılır. Hadis-i şerifte "Nefsin senin binek hayvanındır, ona rıfk ile muamele eyle" buyurulmuştur ki, mendubdur. Sağ el hep hayırlı işlerde, temiz, mübarek işlerde kullanılmalıdır. Mesela, zikir için, tesbih çekmek, mushaf-ı şerifi tutmak, helal lokmayı yemek, sağ eli ile yapılmalıdır. Sağ el asla kötü ve pis işte kullanılmamalıdır. Mesela taharette ve istincada kullanılmamalıdır. El ile ilgili sırların ve sair uzuvların sırlarının ayrıntılarına girecek olursak bu eser çok uzayacak. Yukarıda anlatılanlar yeterlidir. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâdır.

9. MİDE VE YEMEK İLE İLGİLİ İNCELİKLER

İnsanın midesi, batının sureti olup bedenin hayatiyetinin kıvamını temin eder. Başlıca bütün uzuvlar üzerinde derin etkileri vardır. İnsanın batını da o uzuvların sureti olan, ana uzuvlarını müştemildir. Tasavvuf yolunda çalışıp ilerlemek isteyen kimse, midesini mahzurlu, mekruh, haram ve şüpheli olan şeylerden koruyup mübahların fazlasını terkederse, -ki bunlar füdûl yani gereksiz fazlalık kabilinden şeylerdir- helal olan şeyleri de ihtiyaç miktarı kullanırsa, kalbinin batın kapıları ve ufukları açılır. Bu batını vasıtasıyla gayb-ı ilâhînin batınını müşahade eyler. Gaybî sırlar ile zati tecellilere mazhar olur. Helal yemekte ve helal olan şeyleri kullanmakta takip edilecek yol ikidir.

Birincisi, çalışarak helal kazanıp yemek. Bunun için de evvela sermayesinin mutlaka helal olduğunu kesin olarak bilmeli, tesbit etmeli ve şartlarına riayet ederek alışveriş yoluyla helal rızık kazanmalıdır.

İkinci yol, dervişlik yoludur. Rızkını ve geçimini, Allah'ın vergisi, ihsanı olarak düşünür. Endişe çekmez ve sebeplerine yapışmaz. Geçimliğini tam bir tevekkülle Allahü Teâlâ'ya havale eyler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "Maşrık ve Mağribin Rabbi Allahü Teâlâ'dır. O'ndan başka ilah, hak mabud yoktur. O halde O'nu vekil edin, işlerini O'na havale eyle." (Müzemmil, 9) buyuruluyor. Dervişlik yaparken de gayesi, Allah için hâlisane zikr yapmak, ibadetlerini tam yerine getirmek, uzuvlarını günahlardan korumak, kalbini kontrol altında tutup haram ve mekruhlara, mahzurlu şeylere yönelmesini önlemek ve kendini tam anlamıyla ve her şeyiyle Allahü Teâlâ'ya sipariş ve havale etmek olmalıdır. Eğer Hak Teâlâyı hakkı ile tanımışsa ve O'na âşinâ olmuşsa, Hakkı müşahade eyler. Halisâne zikreder. Kalbinin ve iç aleminin halini ıslah için murakabe ve muhasebeyle meşgul olur. Rızkı ve geçimi hususunda bilinen âdetlerden ve herkesçe tanınan sebeplerden tam anlamı ile kendini çeker. Yalnız iken ya da insanlar arasında iken -eğer kemâl ehlin-

den ise- kendini tefrikaya ve gönül dağınıklığına düşürmez. Herşeyi bilen ve her mahlukun rızkını veren Hak Teâlâ, zahmetsiz ve sıkıntısız olarak dervişlere, kendilerini ihlasla Allah yoluna adayanlara rızıkların en helalini gönderir. Kendileri hiç arada olmadan, helal rızık ellerine geçer. İşte bu yoldan rızık ve geçim sağlamak büyüklerin yoludur. Daha önce zikredilen birinci yol ise, tasavvuf yolunun başında ve ortasında bulunanlara uygundur.

Bayezid-i Bistamî (r.a.) bu konu ile ilgili olarak buyuruyorlar ki:

"Eğer, yer demir, gök bakır olsa, topraklar hiçbir şey bitirmese, gökten de birşey yağmasa ve bütün dünya haramlardan kana boyansa, Allahü Teâlâ, sadık olan dervişin rızkını helal yoldan yine gönderir." Tasavvuf yolcusu Hak Teâlâ'nın herşeyi bilici ve görücü olduğu hususunda yakin derecesine ulaşmamışsa, bir şeyh-i kamil'e kendini tam teslim etmek suretiyle Hakkın iradesine salmalıdır ki, Hak Teâlâ'yı tanısın, bilsin. Şeyhi ve mürşidi ne buyurursa onu yapmalıdır. Meselâ, çalışıp da kazanmayı emrederse, öyle yapmalıdır. Eğer halvet yolunu gösterirse, ona zikri telkin eder. Hocası ne verirse onu yer. Asla kendi geçim işlerini -yiyecek, içecek ve giyecek gibi- hiç düşünmez. Talebe bu şekilde çalışırsa veya birinci şekildekine uyarsa, mutlaka helal rızık yer. Bir süre böylece yer içer. Kendini haram lokmadan korur. Diğer uzuvlarını günahlardan sakındırır. Allahü Teâlâ'nın kendisine helal rızık yedirdiğine inanır. Ve ondan hep helal rızık umar. Artık Allahü Teâlâ, tecelliyat ve keşiflerle ilhamlarla onun ilmini, edindiği bilgileri tam anlamı ile aydınlatır ve sağlamlaştırır. Sûrî ve manevî keşiflere kavuşturur. Melekutun ve batın-ı Hüviyetin esrarı ona açılır. Nice sırlara mazhar olur. Yeterli derecede alması gereken gıda, mürşidin ona gösterdiği kadardır. Eğer bir mürşide bağlı ve teslim olmamış ise, peygamberlerin ve evliyaların şeyhi olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadis-i şerifine uymalıdır: "Ademoğluna namaz kılmasına, taat ve ibadet yapmasına ve cihad etmesine yetecek birkaç lokma kâfidir." Allahü

Teâlâ, hak olanı, hakikati bildirir ve dilediği kimseleri dosdoğru yoluna kavuşturur.

10. EVLENMENİN ESASI VE İLGİLİ İNCELİKLER

Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de buyuruyorki: "Ferclerini haramlardan koruyan erkekler ve ferclerini muhafaza eden kadınlar" (Ahzab, 35)

Bu ayet-i kerimede geçen "fürûc" (fercler, yani tenasül uzuvları) lafzı "ehl-i husûs" ıstılahında sadece o bilinen uzvun muhafazası anlamına değildir. İnsan vücudunda kulaklar, gözler, ağız gibi yaradılışta bulunan mahrem veya açık uzuvların hepsi (nin günahlardan muhafazası) için kullanılagelmiştir. Hepsinin günahlardan korunması da vacibdir. Yani haramlardan, mekruhlardan, şüpheli şeylerden korunması gerekir. Bu uzuvlar, sırf Allah rızası için, O'nun emrine uyularak ve yasaklarından sakınmak, haramlara ve menhiyata kaymamak için farzların, vaciblerin, müstehab veya mendubların işlenmesi için kullanılmalıdır. "Recüliyyet" yani erkeklik, adamlık makamı ve hakiki ismet, işte böyle yaşandığı zaman insanda tahakkuk eder. İşte o zaman Hak Teâlâ'nın gaybî ve rûhânî, akli ve ilâhî esrarına mahrem olunur. Rahmani tecellilere ve zati müşahadelere kavuşulur. Hakikatlerin tahtlarındaki pek dakik ve nefis mazhariyetlere, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı manevî ve pek yüce şuhudi manalara kavuşulur. Halvette iken bu manevî ve rûhânî nimetlerle lezzetlenilir. Salih amellerin semeresi olan manevî kazançlar ve batın sırların nimetleri ve melekutu artık o kimsenin malı ve kazancı olur.

İşte evlenme konusunda uyulagelen, faydalı, İslamiyete uygun olan usul şudur: Öncelikle kendisiyle Allahü Teâlâ arasındaki hukuka riayetle tam anlamıyla dürüst bir karar vermelidir. Evlenirken, nikah yaparken, bu işin İslamiyete uygun olmasına son derece dikkat edilecektir ve ömrünün sonuna kadar evlilik hayatında hep meşru yolda gidilecektir. Derviş olan, Allah yolunda bulunmaya

karar veren kimse bekar ise, kendisi makamların sonuna ulaşıp manevî fütuhata kavuşmadıkça asla evlenmemelidir. Manevî fütuhata kavuştuktan sonra da Şeyhinin izin vermesini beklemelidir. Evli ise, hanımı müsaade etmedikçe ve şeyhi izin vermedikçe de eşini boşamamalıdır. Şeyhinin emriyle evlendiği zaman da niyeti dinini koruyup iyi muhafaza etmek, Resul-i Ekrem'in (s.a.v.) sünnetine ve sahabe'nin (r.a.) tabiinin ve selef-i salihinin yoluna uymak olmalıdır. Kocalık haklarını iyi bilip gözetmelidir. Evliliğin hukukuna tam riayet etmelidir. Zevcesiyle iyi geçinmelidir. Onun yüküne, sıkıntılarına güzelce katlanmalıdır. Zevcesini öyle yaşatmalıdır ki, hiçbir zaman aklı fikri, gözü dışarda olmasın. Evinin ailesinin işlerini gereği gibi yerine getirmeyi vacib bilmelidir. Bütün bunları yaparken de Allahü Teâlâ'nın emirlerine uymaya ve yalnız O'nun rızası için yapmaya niyetlenmelidir. Bunlara gereği gibi uyarsa zevcesi ile olan her muamelesi, onunla ilgili yaptığı her iş kendisini Hak Teâlâ'ya yaklaştırıcı ve sevab kazandırıcı, Hakkın rızasına kavuşturucu olur. Nikah ile ilgili daha nice sırlar, ince bilgiler vardır. Fakat burası bunların ayrıntılarını ortaya koyma yeri değildir. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâdır.

11. AYAK VE BUNUNLA İLGİLİ SIRLAR

Ayak, insanın yürüme ve çalışma vasıtasıdır ve pek şerefli bir uzvudur. İnsanın geçimini sürdürmesi, büyük ölçüde ona bağlıdır. Ayağın sureti, ruhu, hakikati ve sırrı vardır. Sureti, görünen işleridir. Mesela ayak ile yürünür. Hacca gidilir. Enbiyanın, evliyanın kabirleri ziyaret edilir. Ayrıca ayaklar ile büyük zatların, salihlerin ziyaretine gidilir. Ayağın ruhu, mü'minin ruhunun, adeta bedenden sıyrılıp manevî makamların mukaddes meydanlarında ilerlemesi, mi'rac ve isra yapması demektir. Ayağın sırrı ise sülûk bilgilerinin tecelli eylemisidir. Seyr-i ilallah'dan başlayarak sonsuzcasına manevî makamlarda ilerlemektir.

Ayağın, adım atmanın hakikati ise, Allahü Teâlâ'nın emir ve

nehiylerini tam bir kabul ve iyi bir hazırlıkla yerine getirmektir. Onun razı olduğu yolda, tam onun razı olduğu şekilde yürümektir. Mesela, namaz için mescidlere, ilmi tahsil için ilim meclislerine, çok ve sık sık gidilir. Allah yolunda bulunanların işlerini halletmek için koşuşturulur. Mü'minlerin arasını bulmak, barıştırmak için oraya buraya gidilir. Ana-babanın hizmeti görülür. Hocaya, şeyhe, çoluk çocuğa hizmet edilir. Ka'be'ye gitmek için de yine ayaklara muhtacız. Mescidlere hizmet edilir. Cuma ve cenaze namazına gidilir. Hastalar ziyaret edilir. Zayıfların yardımına koşulur. Eğer Mekke'de oturuluyorsa, Mescid-i Haram'a hizmet edilir. Kûfe'de olanlar yahut Kudüs'te oturanlar, Şam'da bulunanlar, Mescid-i Aksa'ya, Kûfe Camisine ve adı geçen yerlerdeki mescidlerde hizmete giderler. Medine-i münevvere'de bulunanlar Resulullah (s.a.v.) mescid-i şerifini ziyaret ederler. Mekke'de bulunanlar ise çok tavaf yaparlar. Eli ayağı tutmayanları görünce, onları mescide veya evlerine ulaştırır, âmâlara yardım edilir. Bütün bunların hepsi sevab ve değerli hizmetler cümlesindendir. Bazısı farzdır, bazısı mendubdur. Şeriat ve tarikatın yapılmasını istediği, beğendiği şeylerdir ki, hepsinde ayak büyük rol oynamakta, hepsine vasıta olmaktadır.

Yukarıda sözü edilen şeylere aykırı olan, onların dışında kalan şeylerde ayağını kullanmak, koşuşturmak ise, haramlar, mekruhlar, mahzurlu ve İslamiyetin menettiği şeylerden olur, günah işlemek olur. Mesela, bölücülük, fesad, fitne, şaşkınlık çıkarmak için koşuşturmak böyledir. Zalimlerin nezdine gidip gelmek, onlara yardımcı olmak, onların işlerine koşuşturmak da böyledir. Yani masiyet günah olan şeylerdendir. Allahü Teâlâ, bizi ve sizi böyle şeylere mübtela olmaktan korusun. Fazlı ve ihsanı ile kendi yolunda rızası uğrunda çalışıp koşuşturmamızı nasib eylesin!

Allah yolunda olan bir sâlik, yani salih Müslüman, vacibleri, mendubları, müstehabları, sünnetleri ve diğer ibadetleri ihlasla yapmaya devam edip bunlar kendisinde bir meleke ve tabiat haline gelirse, ayrıca haramlardan, mekruh ve mahzurlu olan şeylerden de

ayaklarını çekerse, ve menhiyyata asla adım atmaz bir olgunluğa ulaşırsa, İslamiyetin emirlerini yerine getirmekte asla gevşeklik göstermezse, Allahü Teâlâ hazretleri, ona kendisine bahşedilen yukarıdaki güzel yaşayış (ve istikamet) kerametine ilave olarak uzakları yakınlaştırır, tayy-ı mekân kerâmetini ihsan eder. Nitekim büyük şeyhimiz Hatemü'l-Evliya Muhyiddin İbn Arabî (k.s.) Efendimiz, birgün Şam-ı Şerif'te şehrin kapısına çıkmıştı. Gönlüne Kâ'be-i Muazzama'yı tavaf etmek arzusu düştü. O anda kendini Mekke-i Mükerreme'nin kalesi kapısında buldu. Hemen gidip tavaf eyledi. Orada namaz kıldı ve bir dostunun evine gitti. O esnada Şam'da bulunan dostları, talebeleri ve ailesinin görülecek işleri aklına gelmişti. O anda kendini Şam Kalesi'nin kapısında buldu. Evine gittiğinde şeyhimiz hakikatlerin üstadı, tarikatın bürhanı, Sadreddin Muhammed b. İshak b. Yusuf el-Konevî (r.a.) orada bulunuyordu. Ona dedi ki: "Efendim, ayakkabılarınız nerede? niçin ayağınızda yok?" Muhyiddin İbn. Arabî hazretleri dediler ki: "Yok, Mekke'de filan zatın evinde kaldı" Sadreddin Konevî de bunun üzerine, "Efendim, sizin buradan ayrıldığınız üç saat bile olmadı, bu süre içinde nasıl oluyor da Mekke'ye gidip geldiniz?" diye sorunca cevabında: "Evet gittim ve geldim" diye cevap verdi ve bu manevî hâli başka bir yerde ona izah etti.

Sadreddin Konevî hazretleri, bu hadiseyi günü ve saatiyle bir yere kaydetti. Vaktini beklemeye başladı. Bir müddet sonra Mekke'ye gitti. Kendisine orada Muhyiddin İbn. Arabî'nin ayakkabılarını getirdiler. Oradakiler de ayakkabılarını orada unuttuğu gün ve saati kaydetmişlerdi. Şeyh İbn Arabî falan günde şu saatte Mekke'de göründüler. Kaylûle uykusunu yaptıktan sonra yalınayak olarak bize teşrif eylediler. Tavafı yalınayak yapmak adetleri idi. Tavafı bitirdikten sonra Harem-i Şerif'ten çıktılar. Harem-i Şerif'te bulunanlar bunu duyunca peşinden koşuşturdular. Fakat ortadan kaybolmuştu. Ayakkabıları da yanımızda kalmıştı. Şimdi yolluyoruz. Biz bu hadiseyi aynen kaydettik ki ileride sırrını anlıyalım" dediler.

Bu neviden olan Tayy-ı arz yani bir anda dünyanın bir yerinden diğer bir yerine geçmek, esasında tayy-ı mekân değildir. Muhyiddin İbn Arabî'ye mahsus bir kerâmettir. Allahü Teâlâ dilerse, başka evliyada da zuhur edebilir. Kur'an-ı Kerim'de: "Allahü Teâlâ'nın ilmi, bilmesi herşeyi kuşatmış, herşeye nüfuz etmiştir. O herşeyi en ince noktasına kadar bilir." (En'am, 80; A'raf, 89) buyuruluyor.

Tayy-ı arz, yani yeryüzünü tayyetmek, bir anda bir yerden diğer bir yere ulaşmak, şöyle olur: Veli attığı her adımda binlerce kilometre ve mesafeyi katedip kısa zamanda başka bir yere ulaşır. Bu neviden keramet, büyük evliyanın birçoğunda görülmüş ve menakıb kitaplarına kaydedilmiştir. Allahü Teâlâ, ruhlarını mukaddes eylesin. Ayrıca su üzerinde yürüyüp gitmeleri, havada yürümeleri de görülmüş kerametler cümlesinden olarak zikredilmiştir. Bunlar hep insan ayağına bahşedilen kerametlerdendir. Bu kadarı bu konuda inkarcıları ikna etmeye yeter. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ hazretleridir.

12. KALB ALEMİ VE SIRLARI

Allahü Teâlâ, senin kalbini tecellisinin nuruyla aydınlatsın ve seni inayetinin tavırları içinde dolaştırsın. Seni O'ndan yüz çevirip uzaklaşmaktan korusun. Ey aziz, iyi bilmelisin ki, önceleri gelen büyük alim ve mürşidler, kalb alemi hakkında çok şey söylemişlerdir. Herbirinin bu konudaki sözleri ise ulaştıkları bilgilere ve makamlara göredir. İmam-ı Gazalî (r.a.) ve büyük alimlerden birçoğu ile zahirde kalan hikmet sahipleri ve alimler demişlerdir ki: "Ruh, kalb, can, nefs-i nâtıka gibi lafızlar müteradif, yani eş anlamlı kelimeler olup hepsi bir şeye delalet etmektedir. Kemâl meşrebinin muktezası olarak Hatemü'l-Evliya Muhyiddin İbn Arabî'nin anladığı, tattığı manevî bilgilere göre ve açık doğru olan keşf, tahkik ve şuhud ile hasılı olan anlayışa göre kalb, nefs-i natıkadan ve candan başkadır. Arab dilinde can anlamına "ruh" lafzı kullanılır. Kalb dediğimiz, insanın başlıca uzuvlarından olup göğsümüzün sol tara-

fında bulunan çam kozalağı biçimindeki et parçasından da başkadır. (Yürek denilen bu etten yapılan uzuvda) yerleştirilmiş manevî bir kuvvet olup ilâhî tecelliyatın mahalli ve ilâhî istivânın arşıdır. Hak Teâlâ'nın tenezzül ve tedellîsinin makamıdır. Yani kalb, insan ruhunun bütün hususiyetlerinin ve cismani olan bedenin hakikatlarının (kendinde hülasa edildiği) ehadiyyet-i cem'idir. İnsani ruhun hakikatleri ile cismani bedenin bütün kuvvet ve hususiyetlerinin latifelerini kendinde toplayan yekpare bir topuluk "hey'et-i cem'iyye-i ehadiyye"dir. Ruh ve beden alemlerinin bütün nümûne ve özellikleri onda hulasa edilmiş, toplanmıştır. Kalb dediğimiz manevî kuvvet de işte budur. Yoksa bilinen et parçası değildir ki, buna yürek diyoruz.

Bu tarifin izahı ise söyledir: Hak Sübhanehu ve Teâlâ, kemâl-i kudretiyle, rahmani nefeslerden bir nefes, latif, basit, nurani, şerefli ve diri olan nefs-i natıka ile, kesif, alçak, topraktan yaratılmış olan zulmânî bedeni birleştirdi. Ruh ve bedene iki cevher dersek, bu her iki cevherin özellikleri insanın bütün varlığına sirayet etmiş yekpare olarak imtizac etmiştir. Bu manevî imtizac ve mizac, her iki cevherin hakikatlerinin hususiyetlerinde hasıl olmuştur. Bu sebepledir ki, kalbde bazan beşeriyyet ahvali galib gelir. Bedenin hususiyetleri ağır basar. O zaman "Şüphesiz bende sizin gibi bir beşerim" (İbrahim, 111) hitabı zahir olur. Bazan da kalbde rûhânîyet cephesi galib gelir; ilâhî tarafı zuhur eder. Bu defa da Hadis-i şerifte buyurulduğu üzere, "Rabbimin nezdinde gecelerim, o beni yedirir ve içirir" hitabı sadır olur. Demek oluyor ki kalbde hem cismaniyyet ve beşeriyyet yönü, hem de rûhânîyet cephesi ve temayülü vardır. Bu iki temayül ve hususiyet kalb aleminde eşsiz bir surette toplanmış ve imtizac sağlamıştır.

Bazan olur ki cismaniyyet ve beşeriyet, rûhânî bir surette zuhur eder. İşte "Şüphesiz ben de sizin gibi bir beşerim, bana vahyolunuyor." (Kehf, 11) mealindeki ayet-i kerîmede peygamberimize böyle söylemesi buyurulması buna işarettir. Bu ayet-i kerimede beşeriyet

söylemesi buyurulması buna işarettir. Bu ayet-i kerimede beşeriyet ve insanlara benzerlik isbat olunduktan sonra rûhânîyet -ki vahiy olayıdır- hususu zulur etmektedir. Bazan öylesine mahza hak haline gelir ki, unsurların sultanı Ruhu'l-Emin Cebrail (a.s.) ve yerler ile göklerdeki ruhlar onun saltanatı hükmü altına girerler. Önüne geçilemez olur. Şunu iyice anlamak lazımdır ki (Hadis-i Şerif'de buyurulduğu üzere, Mirac gecesi Cebrail aleyhisselamın söylediği) "Eğer biraz daha ilerlersem yanar yokolurum" sırrını kavramalıdır. Peygamberimiz (s.a.v.) bununla ilgili olarak ümmetine şöyle haber veriyordu. " Benim Allahü Teâlâ ile öyle vakitlerim oluyor ki, o esnada aramıza ne mukarreb melekler, ne de bir nebiyy-i mürsel giremiyor." Bu hadis-i şerif, Hz. Peygamber'in Allahü Teâlâ ile olan maiyyetini (beraberlik halini) ve ikiliğin isbatı makâmını bildirmektedir. İkiliğin izmihlali, yani yokolması hâlinde vahdet ve ayn-ı hakikate işaretle, ayet-i kerimede buyuruluduğu üzere "Attığın zaman sen atmadın, ya Muhammed." (Enfal, 17) şeklinde işaret olunmuştur. Burada Hz. Peygamberin varlığı nefyedilmiş ve ayet-i kerimenin devamında: "Fakat onu Allahü Teâlâ attı." (Enfal, 17) buyurularak vahdete işaret buyurulmuştur. Bu makam, fenâ makamıdır. Zahirde mazharın fenâsıdır ve cem'i ilahiyyet-i zati'nin ehadiyyetinin bekasıdır. Kısacası, tevhid ve vahdetin beyanıdır. Nitekim Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de "Ondan hoşnut olmaya Allahü Teâlâ ve Rasulü daha evladır." (Tevbe, 62) buyurularak Allah'ın Resul'den ayrı olmasını kat'iyyetle mümkün olmayacağına ve Resul'ün tasavvur bile olunamayacağına işaret olunmaktadır ki, bu "Hillet-i hakiki" (hakiki dostluk)'un sırrıdır. Yani bunlardan her birisi herbirindendir. Bu ehadiyyet-i cem'i, cem'-i hakiki (makamı)dır. Gramer yönünden incelendiğinde, bu ayet-i kerime bizi bu hakikate ulaştırıyor.

Resulün hüviyetinin Allahü Teâlâ'nın hüviyetiyle beraberliği bildirilerek ehadiyyet-i cem sırrı tasrih olunmuştur. Bu noktayı iyi anlamalıdır. Sanıyorum ki, bu ince marifet ancak herşeyi bilen,

sonsuz hikmetler sahibi Allahü Teâlâ'nın dilemesiyle, O'nun ihsanıyla anlaşılabilir. Oradaki "hu" zamirini yerine irca ettiğimizde hem Allahü Teâlâ'ya hem de Rasulüne (s.a.v.) raci olduğu görülüyor. Bazan ilâhîyet, kul hey'etinde bir mazhar ile zuhur ediyor ki "Bu yedullahdır" (Maide, 70) mealindeki ayette "hazihi" (işte şu) zamiri, Hz. Peygamberimiz'in (s.a.v.) şerefli eline işarettir. Bazan da Hak Teâlâ'nın rububiyyetine işaret olunmaktadır. Mesela "deki ey Habibim! Muhakkak ki benim namazım, haccım, yaşamam ve ölmem ancak ve ancak alemlerin Rabbi olan Allahü Teâlâ'nın rızası içindir." (En'am, 162) mealindeki ayet-i kerimede durum böyledir.

İnsan-ı kamilin kalbinin hakikati -ki bu onun kalbidir- Hak Teâlâ'nın dilemesiyle, O'nda, O'nunla, ve O'nun için daima takallub eder. Hâlden hâle döner. Bu sebeple de daima genişler. Yerlerin ve göklerin ve bunlarda bulunan ruhlar ve cisimler alemindeki hiçbir varlığın güç yetiremediği hakkın kemâl-i tecellisine de işte bu sebeple mazhar olan bu kalbdir.

Demekki, kalbin hakikati, ne sadece ruh, ne de yalnız nefistir ve ne de bilinen şu et parçası olan yürek. Aksine kalb denilen (bu manevî kuvvet) rûhânî, cismani, ilâhî ve zati bütün kabiliyet ve hususiyetlerin ehadiyet-i cem'i cem'idir. Bu sırrı iyi anla! Sende eğer kalb var ise yahut sana manevî işitme ilka olunmuş ise, Allahü Teâlâ, seni iman ile, ihsan ile ve şuhud ile rızıklandırır. Sen de bunu müşahade edersin.

İmdi, kalbin hakikatini böylece anlayınca, bilmelisin ki bu hakikat sonradan Teayyün-i evvel'in mazharıdır. Taayyün-i evvel'de evvelen hakikatlerin hakikatidir. Harflerin harfidir, hatlar dairesinin noktasıdır. Muhit-i hakikinin merkezidir. Kalbin ruhu, kemâl-i kabiliyetdir. Hüsn-i kabuldür. Kalbin sırrı Hak'tır ki gönül arşını istila etmiştir. Kalbin sureti herkesçe bilinen çam kozalağı biçimindeki et parçasıdır. Bu da kalbin cismaniyetidir. Kalbin sureti keşif ve tahkik yoluyla anlaşılmıştır ki, İnsan-ı kamilin şahsıdır. Bu et parçası olan yüreğin bir boşluğunda çıkan Tabiî Ruh, onun bütün da-

marlarında cereyan edip durur. Diğer boşluğunda ise Hayvani Ruh bulunur ve diğer bütün damarlarında aşağı ve yukarı akıp durur. İnsan vücudunun salahı ve ıslahı bunun vasıtasıyladır. Fesat ve ifsadı da tamamen buna bağlıdır.

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz: "Muhakkak ki insan cesedinde bir et parçası vardır. O iyi ve salah olursa, bütün beden iyi ve salah üzere olur. O fesada uğrayıp bozulunca, bütün insan vücudu ve bünyesi fesada uğrar. Dikkatli olun ve iyi anlayın ki bu et parçası kalbdır." buyurmuşlardır. İnsanın bütün uzuvlarına taksim ve tevzi olunan amellerin sihhati veya bozukluğu da hep kalbin durumundan kaynaklanmaktadır. Eğer kalb salih olursa, Hak Teâlâ'nın hakiki evi temiz ve pak olur. Allahü Teâlâ, Davud aleyhisselam'a hitaben: "Ey Davud! Benim için hâneyi boşalt da orada oturayım, yani tecelli edeyim." buyurmuştur ki "Ey halife! benim için gönül haneni hazırla, temizle, perdelerini kaldır. O zaman kalb perde olmaktan çıkar, Hakk'ın mazharı olur, Hakk'a inkılab eder, demektir.

Farsça beyit tercümesi:

Kalbimi hakikî Kâbe olarak bil,
Kâbenin sureti taş üzerine taştan ibaret.

Allahü Teâlâ'nın Resulü (s.a.v.) Allahü Teâlâ'dan nakil ile bildirerek buyuruyor ki: Hak Teâlâ buyurdu ki: Ben yere ve göklere sığmam, fakat mü'min kulumun kalbine sığarım." Kalbin temizliği, Hakk'tan başka hiçbir şeyin onda yer tutmaması, masivadan sıyrılıp kurtulması demektir. Nitekim arapça bir beyitte:

Kalbimden masiva sevgisini çıkardım ve onu parlattım.
O böyle temiz bir kalbe rastlayınca, ikisi kaynaştı.

denilmiştir. Dış alemdeki çokluğun (kesret) görüntüleri ve izle-

ri batın haline gelirse ve batında yok olup giderse, batının vahdeti zuhur eder. Demekki zaten gerçek anlamda var olmayan fani oldu gitti ve hakiki varolan, ezeli ve ebedî olan Hak Teâlâ bakî kaldı. Bir arapça şiirimizde de şöyle demiştik:

Masivadan kalb tam arınıp sıyrılınca,
ilâhî tecelliler onu her yönden kaplayıverdi.

Kalbin ameli, bütün uzuvların ameline göre çok daha fazladır. Niyet, bu amellerin başında, en önemli olanıdır. Zira niyet olmadan hiçbir amelin değeri ve sevabı olmaz. Nitekim peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz "Ameller niyetlere göre değerlendirilir" buyurmuşlardır. Şu halde insan uzuvlarınca işlenen amelin kökünde bir niyet mevcuttur. Yani amellerin ortaya çıkmasında niyetin rolü pek mühimdir. Demekki kalbin ameli niyettir. Niyet amellere yoldaşlık eder. Mesela, hayırlı bir amel işlenirken, eğer içinde ihlaslı bir niyet yoksa, hiçbir değeri yoktur. Allahü Teâlâ hazretleri: "Biz o kafirlerin bütün amellerini boşa çıkardık, yok ettik. Bütün yaptıkları heba olup gitti. Hiçbir sevab kazanamadılar." (Furkan, 23) buyuruyor. Şu halde her amelde esas iş kalbe düşmektedir. Her uzvun bir görevi, bir ameli olduğu gibi, insandaki bütün ruhani ve cismani kuvvetlerin de kendilerine mahsus belli amelleri vardır. Ayrıca insanın da olanca varlığıyla yapacağı bir ameli vardır. Bu ameli, bütün amellerin üstünde külli bir ameldir. İşte namaz kılmak da böyle külli bir ameldir. Namaza başladıktan sonra artık onun dışında birşeyle meşgul olmak, asla yerinde ve câiz olmaz. Bunun gibi, insan ruhunun da böyle külli bir ameli vardır ki, onun namazı mesabesindedir. Ruhun bu külli ameli, kendi aslına yönelip ona kavuşma talebi içinde olmasıdır. Keza, insanda bulunan sır (latifesinin de) kendine mahsus bir namazı vardır. O da devamlı olarak Hak Teâlâ'nın müşahadesiyle meşgul ve bu taleb içinde olmasıdır. Çünkü aslı O'dur. Kendi hakikatinin ayn-ı hakikati Hakk-ı mutlaktır.

Aklın da külli bir teveccühü, yönelişi vardır. Kabul yönünde, kudsi feyzin teakkulünde. Nefsi tecelliyi kuşatan ünsi tecelliye yönelmiştir. Kalbin de kendine has külli ameli vardır. Bu da onun namazıdır. Bu amel O'nun ehadiyyet-i cem'i ilâhî'ye toplu olarak teveccüh etmesidir. Kalbin bu teveccühünde bütün ameller ve amel edenler adeta yok gibi olur. Kalbin hakikati Hak Teâlâ'nın hakikati mucebince takallüb eyler, halden hale döner. Bu tekallüb onun zatı, esmai ve sıfatı tecellileri kabulünden doğmaktadır. O gayb-ı zatın künhünü, mutlak hakikatinin külli kabiliyeti ile itlak eyler ve böylece Hak Teâlâ'nın dilediği, bildiği ve talim buyurduğu bir surette Hakk'ın tecelliyatına mazhar olur. İşte yukarıdan beri sözü edilen bu beş teveccüh, külli insanı meydana getiren beş hakikatin ehadiyyet-i cem'inin beş namazıdır. Altıncısı gaybi ibda olur. Bu namaz da insaniyyetin hakikatidir. İnsan bu namaz ile ferdiyyet ve vitriyyet sırrı ile Hakka vasıl olur. Bu beş teveccüh ile beş vakit namaz arasındaki münasebet hakkında zevk, keşf ve şuhud muktezasınca, fıkıh kitabının namaz kısmında malumat verilecektir. İnşaallahü Teâlâ, Allahü Teâlâ bizi buna muvaffak eyler ve yardımı ile bizi güçlendirir. O her şeyi iyi bilendir, sonsuz hikmetler sahibidir.

13. UZUVLARIN AHVALİ VE KONTROLÜ

İnsanın kalbi, aslında ehadiyyet-i cem'i cem' özelliğine (yani topluluk, herşeyin numunesini kendinde toplayıcılık hususiyetine) sahip olduğundan, dış alemle olan ilişkiler sebebiyle tefrika ve kesretin hükmü ve tesiri onda devam ettiği sürece, ona kalb adı verilemez. Buna kalb denemez. Çünkü aslına, Ehadiyyete olan bağlılık ve yöneliş özelliğini kaybetmiştir. Yaradılış gayesinden uzaklaşmıştır.

İnsan bütün kalb dağınıklıklarından ve tefrikalardan kurtulup kendini toparlarsa, onun bu toparlanması cem'i ehadi olur. Yani bütün halinde olanca bünyesi ve varlığıyla toparlanmak olur. Bu sebeple Allahü Teâlâ'nın zatı, ilâhî ve esmai tecellilerinin hepsine olanca topluluğu ve bünyesiyle mazhar olur. O zaman kalbi hakiki

olur, külli ve lâhut aleminin arşı haline gelir. Bunun hakikatine kavuşabilmenin yolu da, bütün diğer endişelerini, mühim işlerini biricik ve pek ehemmiyetli olan gayesi için terketmek, herşeyden yüz çevirip tam bir kesin kararla ve sadık bir niyetle, kendini olanca varlığı ve benliği ile Hak sübhanehu ve Teâlâya yöneltmektir. Umulur ki, kısa zamanda Allahü Teâlâ'nın öncelerdeki cûd ve keremine daha nice cûd ve keremi eklenir. İşte bu niyetle Hak yolunda olanların terki birkaç kısım ve mertebe üzere olur.

Birinci kısım terkin sebebi Allahü Teâlâ'nın sevip beğendiği şeylere ihlasla sarılmaktır.

İkinci kısım terkin sebebi, Allahü Teâlâ'nın nehyettiği, beğenmediği şeyleri ihlasla terketmektir.

Üçüncü kısım terkin sebebi ise, sırf Allah'a olan muhabbet ve aşktır. Halisâne olarak onunla münasebet ve ünsiyet kurmaktır. Sözü edilen bu üç kısım terkin de bir takım sınıfları mevcuttur.

Rağbet ehline ait olan birinci terk sahiplerinin terkdeki niyetleri tam anlamıyla Hak Teâlâ'ya yönelerek masivayı terketmektir. Bunun da sebebi ya Allahü Teâlâ katında vaadolunan sevablar ve nimetlerdir, ya da herhangi bir nefsani maksad veya haz sözkonusu olmadan Allahü Teâlâ'ya O'nunla O'nun için yönelmektir. Eğer niyeti Allah'ın katındaki nimetlere kavuşmak ise, onların Allahü Teâlâ'dan olan muradlarının miktarı bu kadardır. Eğer sırf niyetleri Allah ise, muradları da Allahü Teâlâ olur. Şu halde Hak Teâlâ'ya talib olan Allah adamları, bu sınıfa mensubdurlar, her ne kadar hepsi ehlullah ise de... Fakat Ehlullah denilen Allah adamları, Hak ehlinden cem' ve vücud ehadiyyeti ashabıdır.

Rehber ehli olanlar, yani ikinci grupta olanlar, masivayı ya Allah'tan korktukları için terkederler, ya da onun azabından kurtulmak için veyahut da perdelerden sıyrılmak, O'nun celalini tazim için terkederler.

Allah'ın azabından korkarak terk yolunu tutan ehl-i rehbet'in gayesi, azabdan kurtulmaktır. Perdelerden korkanların gayesi de

perdelerden sıyrılmaktır. Ehl-i rehbet-i iclal denilen ve Hakk'ın celalini tazimle masivayı terkedenler, ehlullah ve kamiller zümresindendir. Onlar İlahiyyetin kemâl-i azamet ve celalinin hakikatine ermişlerdir. Zaten bu makam tam anlamıyla iclâl ve tazimin bir sonucudur.

Allah adamlarından üçüncü olanlara masivayı terkettiren ama âmil saf muhabbetullah, hâlis Allah aşkıdır. Bunlar da iki kısımdırlar. Üçüncüler bu iki gruptakilerin ehadiyyet-i cem'idir. Yani bunların husûsiyetlerini kendilerinde toplamışlardır. Bir kısmında âmil muhabbetullahdır, dedik. Onlarda, evvelâ Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğu üzere "Allahü Teâlâ onları sever..." (Maide, 54) sırrı tecellî etmiştir. Allahü Teâlâ tarafından sevilmişlerdir. Hadis-i Kudsî'de yükseltir, kavuşturur. Yahut da muhabbet kuldan Allahü Teâlâ'ya yükseltir, kavuşturur. Yahut da muhabbet kuldan Allahü Teâlâ'ya olur. Yani kul Allahü Teâlâ'yı sever, bu da ya O'nun -sübhanehu ve Teâlâ- sevilmeye, gönül verilmeye olan kemâl-i istihkakını bilmekle, anlamakla kulda hasıl olur. Yahut da kulda sebebi bilinmeyen gizli bir muhabbetullahdan kaynaklanır. Çünkü muhabbetin burada nefsani veya Hak Teâlâ'dan başka belli bir etkeni ve amili sözkonusu değildir. İşte bu makam, muhabbet makamlarının en seçkin ve halis olanıdır. Çünkü Hak Teâlâ'nın sevilmeye olan istihkakının bilinmesiyle hasıl olan muhabbette kul her türlü masiva kaydından kurtulmuştur. Onun gayesi, muhabbetindeki hedefi sırf Allahü Teâlâ'dır. Bu da Allahü Teâlâ'nın onu öncelikle sevmiş olmasının alâmetidir. Allahü Teâlâ, fazlı ile bizleri bu zümreden eylesin.

Şu Arapça beyitte birinci sınıftakilere işaret olunmuştur:

"Seni iki muhabbetle seviyorum, birincisi sırf sana aşık olduğum için,
İkinci olarak da kesinlikle sen bu muhabbete layık olduğun için."

Bu hususu da iyi anlamalıdır.

Hak Teâlâ'ya yönelen bu Allah adamları, Hak Teâlâ'ya kavuşturan yoldan gayri herşeyden yüz çevirmişlerdir. Kendilerine telkin olunan zikre devam ederler, murakabe içindedirler. İşledikleri amelleri muhasebe ederler. Kalblerine gelen düşünceleri, vesveseleri kontrol altına alırlar. Gaybî cezbelere kavuşurlar. Bu iki gruptan herbirisi ya talib (istekli) durumda veya vâsıl, yani kavuşmuştur veya kavuşmayıp henüz yolda ilerleme hâlindedir. Yolda olanların nihayet varacağı mahal, kendi istikrarını bulacağı herhangi bir makamdır. Cezbe yoluyla, 'yani manevî ve ilâhî çekilme yoluyla kavuşanlar) eğer önceleri seyr ve sülûk yapmamış iseler ve böyle önceden bilgi ve hazırlıkları yok ise, kimseye rabi değildirler. Onları ilâhî cezbe alıp götürmüş ve kavuşturmuştur. Fakat bunlar yolu bilmezler ve görmezler. Fakat onları bir yerden kaldırıp götürmüşler ve birden bire kavuşturmuşlardır. Makamları, menzilleri ve buralardaki engel ve tehlikeleri bilmezler. Böyle olanların yolunda şeyh ve mürşid lâzım değildir. Cezbe yoluyla Hakk'a vasıl olanlar (meczûb-i vâsıl) cezbeye kavuştuktan sonra ayrıca yeniden makamlar ve menzillerde, seyr ve sülûk yaparlarsa, yoldaki geçitleri tehlikeleri görürler. Münâzelatın sırrını bilir ve geçerler. Tâ uzaklardan dolaşıp yeniden kavuşurlar ki, bu durumda bu iki kavuşma yolunu geçenler az bulunur. Artık bunların tâliblere rehberlik etmeleri uygun ve lazım olur. Bir tasavvuf yolcusu, hakikat sırrına kavuşup şeriat ve tarikat yollarından geçip vasıl olmuş ve kemale gelmiş ise, onu insanları kemale ulaştırmakla görevlendirirler. Artık onun mürşidlik yapması vacibdir. Onların bu mecburî irşad görevi, peygamberlerin (a.s.) peygamberlik dönemlerindeki ve kamiller ile vâsılların vilayet zamanlarındaki irşada mecburiyetleri gibidir. Eğer sülûk esnasında vasıl olmak için ilâhî cezbeye kavuşursa, tekrar geri dönerler ve bu cezbeyle beraber kalan yolları geçip tamamlarlar. O zaman insanları kemale erdirmekle yani irşad ile vazifelendirirler. Böyle olan kamil veliler, zamanının bir dânesi olurlar. Bunlar akranları içinde pek talihli olan velilerdir. Bu kamiller grubunda

bulunanların birçok çeşitleri vardır. Bazısı cezbe ve seyr-u sülûk ile vasıl olmuşlardır. Bunların cezbeleri, kavuşmaları, urûcları ve dönüşleri ve dereceleri farklıdır. Kemiyet ve keyfiyetleri değişiktir. Allahü Teâlâ, herşeye kadirdir.

Bu üç sınıf Evliyanın Hak Teâlâ'ya talib olan tasavvuf yolcularına rehberlik etmesi vacibdir. Evliyadan bazısı vasıl olup bu hal kendilerini öylesine kaplar ki, eğer Hakkın emriyle geri döndürülürlerse, uzaklaşmanın dehşetinden kendilerini kaybederler. Tahkik ehlinin örfünde, böyle olan evliyaya "vâsıl-ı vâkıf" (Kavuşup kalan, vukuf kesbeden) adını verirler. Bu makama kavuşan kamillerden birisi Şeyh Ebu Yezid Bistami (k.s.) idi. Hak Teâlâ'ya vasıl olduktan sonra (irşad için) geri gönderildi. Bistamî hazretleri bu uzak düşme korkusundan dolayı kendinden geçti, şuurunu kaybetti. O esnada kendisine "Habibimi, sevdiğimi bana geri gönderin. Çünkü o bensiz olamaz, buna sabredemez" hitabına mazhar oldu.

Fakat kemâl ehli, ekmel olmayı (en olgun derecede olmayı) kendinden geçmek (bî-hodî) ve hakiki fenaya kavuşma olarak bilirler, son derece rüsûh ve temekkün sahibi olduklarından dolayı. Fakat bu, Hakk'ın emriyle geri döndürülmüş olduklarını kabul etmemek veya bilmemek, beğenmemek değildir.

14. ŞER'İ HÜKÜMLERİN YERİNE GÖRE KULLANILMASI

Allahü Teâlâ, nefsine karşı sana yardım etsin! Mukaddes yolunu sana apaçık göstersin ve ünsiyetinin nurlarıyla seni rızıklandırsın! İyi bilmelisin ki, buraya kadar bildirdiğimiz şeylerden şunu anlamış olduk; amellerin hangisi insanın bütün zatını ilgilendiriyor ve hangileri belli uzuvlara mahsustur. Yine şunu da anlamış olduk ki, insanda sorumluluğu olan uzuvlar sekiz tanedir ve bunlardan herbiri şer'i hükümlerden belli, kendilerine mahsus şeylerden sorumludurlar. Bilmelidir ki, bu şer'i hükümlerin kullanılmaları iki mahalde olur. Bunlardan birincisi insanın kendi zatı kişiliği ile il-

gilidir. Bunlarla ilgili övgüler ile yergiler hep kendine aittir. Sevabları ve günahları da Allah indinde yine insanın, her ferdin kendine râcidir.

Şer'i hükümlerin uygulanması veya cârî olması ikinci olarak her insanın dışındaki şeylerle ilgilidir. Bunlar da sekiz sınıftır: Oğul, baba, anne, hanım, köle ve hizmetçi, talebe, dört ayaklı hayvanlardan at ve katır ile diğer hayvanlar, komşular, din ve vatan kardeşleri. Dinî fâideli ilimler ya haberîdir, yani naklî ilimdir veya nazari ve tecrübi (akli) ilimlerdir. Bu üç kısım ilimlerin herbiri etrafında birçok alt ilimler yeralır. Tasavvuf yoluna giren kimsenin muhtaç olduğu ilimler iki asıldan meydana geliyor. Bunlardan birisi haberi yani nakli ilimler kısmındadır, diğeri de nazari yani akli ilimler kısımındandır. Bütün bu ilimlerden zaruri bilinmesi gereken ilimler sekiz asıldır. Birincisi vacib, ikincisi câiz, üçüncüsü muhâl-i mümtenî; dördüncüsü zat, beşincisi sıfat, altıncısı fiiller, yedincisi şekâvet ve nihayet sekizincisi saadet bilgileridir.

Birinci ilim vacibü'l-vücud, yani varlığı lazım ve zaruri olan (Allahü Teâlâ) ile ilgilidir. Câiz olan ise şu mümkinat alemidir, muhal-i mümtenî olan yani varlığı asla mümkün olmayan mahza yokluktur. Vacib Teâlâ'nın zatı, sıfatları, fiilleri gerçekten mevcut var olan şeylerdir. Câiz, yani mümkün olan varlıklar (yani cümle kainat) ise mecazi manada mevcutturlar. Saadet ve şekavet ile ilgili bilgiler, vacibe yakın ve uzak olan bilgilerdir. Bunlar ise sekiz şeyin bilinmesine bağlıdır: Bu sekiz şeyden beş hüküm çıkar: Vacibler, mahzurlu şeyler, mendublar, mekruhlar ve mübahlar. Bu beş şeyin aslı ise üç şeydir: Kitab, sünnet ve icmâ-i ümmet. Bu sekiz aslı; her mükellef olan, saadet ve kurtuluşa talib olan mutlaka bilmelidir. Her mükellefin bunları bilmesi farzdır. Ancak böylelikle bu bilgilere uygun olarak sekiz uzvuyla amel etmesi mümkün olabilir. Bu bilgiler edinildikten sonra bu uzuvları bu bilgilere göre amel ettirmek farz olur. Muvaffak eyleyen Allahü Teâlâ'dır.

Yukarılarda anlatıldığı üzere, uzuvlar ile bu bilgilere göre iş

yaptırılır. Böylece doğru amel etmenin alametleri insanda görülür, bunların manevî semereleri zuhur eder. Ele geçen manevî kazançlar da buna göre iyi ve olgun olur. Bu sekiz asıllı ilimlerin semere olarak sekiz nevi nuru vardır. Kur'an-ı Kerim'de bunlara şöylece işaret olunmuştur: "...Onların nurları, önlerinden ve arkalarından kendilerini takib eder..." (Tahrim, 8). Bu nurların mertebeleri, vardır. Her nurun ehli olan kimseler mevcuttur.

Birincisi, bedr, dolunay nurudur. İkincisi, kamerin nurudur. Üçüncüsü hilalin nurudur. Dördüncüsü güneşin nurudur. Beşincisi yıldızın nurudur. Altıncısı, meşalenin nuru gibidir. Yedincisi ateşin nuru gibidir. Sekizincisi de şimşek nuru gibidir. Bu nurlar; vacibleri, mendubları ve dince beğenilen şeyleri yapan amel erbabının nurlarıdır. Zaten bu şeyler Kitab ve Sünnet'te tevatür yoluyla yapılması bildirilen, beğenilen amellerdir. Ayrıca bu kimseler, mahzurlu ve mekruh olan şeylerden yani bütün günahlardan sakınırlar. Mübahların çoğunu da terkederler.

İşte onların kavuştuğu nurların miktarı, yaptıkları amellere göre takdir olunur. Bu nurlar saadet ehlinin nurlarıdır. Bu nurlara mukabil olarak şakîlerin (yani inançsızların veya günahlarda aşırı gidenlerin) sekiz nev'i zulmeti vardır. Hicab zulmeti, Ekinne, yani perdeler zulmeti, Gışa ve (körlük) zulmeti, Reyn (kaplama) zulmeti, Tab' (mühürlenme) zulmeti, Gılaf (kılıflanma) zulmeti, Kufl (kilitlenme) zulmeti, ve nihayet Hatm (dönüşsüz mühürlenme) zulmetidir. Nitekim Allahü Teâlâ, bunları Kur'an-ı Kerim'de beyan buyurmuş ve mesela; "Allahü Teâlâ onların nurlarını gidermiş ve zulmetler içinde bırakmıştır. Asla hakiki göremezler." (Bakara, 17) ve yine "....Öyle zulmetler ki bazısı bazısı üzerine binmiştir..." (Nur, 40) ayetlerinde işaret eylemiştir.

Sözü edilen nurların sekiz feleği, yörüngesi vardır. Bu yörüngeler bu nurların cinsindendirler. Sekizi Şarkta, sekizi Garbda, sekizi Evc'de (zirvede), sekizi de altta diptedir. Birincisi güneşin nurudur ki marifet ehline aittir. Hilal nuru murakabe ehline aittir.

Kamer nuru itibar ehline, ilim erbabına aittir. Bedr nuru müsâmere erbabına aittir. Yıldızların nurları, dinin esaslarına uyan ve bunları gözetenlere aittir. Meşale ve mum nuru, halvet ehlinde bulunur. Ateş nuru müşahade sahiplerine aittir. Şimşek nuru ise ilim ve keşifte kemale ermiş din mütehassıslarında bulunur.

Güneşin nuru, nefsin zulmetini giderir. Hilalin nuru şüphe zulmetini giderir. Kamerin nuru da gaflet zulmetini giderir. Bedrin nuru cinayet zulmetini giderir. Yıldızın nuru cehl ve tereddüt zulmetini yok eder. Meşale ve mumun nuru ise vesvese zulmetini yokeder. Ateşin nuru da ahmaklık ve kevn zulmetini siler. Şimşeğin nuru akli ve örfî tenzihin zulmetlerini yokeder ve insanı basîrete garkeder. Berkî nur, sahibini hayret deryalarında acz içinde akıl bağından kurtarıp asla onu bir daha akli, hadsî, vehmi kıyaslara muhtaç etmez. Hayali temsillere düşürmez. Bunun ele geçmesi ise zati tecelliye kavuşup sülûk-i tarikat yapmadan mümkün değildir. Allahü Teâlâ'nın tecellisi fazl-ı ilahisi ve ezeli ve asli inayeti, ayni ve gaybî sıdk kademi olmadan bu çezbe ele geçmez. Nitekim Arapça bir beyitte bununla ilgili olarak:

"Ey benim can dostum, çorak ve susuz çöllerde suya ulaşmak için yol alanlar çoktur,
Fakat ona kavuşanlar pek azdır." denilmiştir.

Burada eğer bu nurların feleklerinin meşrik ve mağriblerinin beyanına girişecek olursak, kitabımız çok uzayacak. Zaten bunları anlamak ve kavramak, işiten ve dinleyenlerin işitme ve anlama gücünün pek ötesindedir. Bir kimse, bunları ayrıntılı olarak öğrenmek ve görmek istiyorsa, Hatem-i Evliya'nın ve onun varislerinin yoluna sâlik olsun. Elini bu büyüklere teslim etsin. Muhyiddin İbn Arabî'nin (k.s.) *"Mevakiu'n-Nücûm"* adlı eserine Bağdat'ta yazdığım şerhi bulup okusun. Ayrıntılı bilgileri biz bu şerhde ortaya koyduk. Muvaffak eyleyen ve hidayete kavuşturan Allahü Tealadır.

15. TARİKATE SÜLÛKDE HAKK TEÂLÂ'NIN İNAYETİNİN ESAS OLMASI

Allahü Teâlâ seni inayetine kavuşturduğu kimselere verdiği muvaffakiyet ile başarılı eylesin ve seni hidayetinin sırrına mazhar eylesin. İyi bilmelisin ki tarikat yoluna sülûk etmek ve vasıl olup cezbeye mazhar olmak sırf Allah 'ın inayetiyle olur. O'nun inayetinin ve tevfi.'nin alameti de -ki bunlar sâlihlerin yol arkadaşıdır- Allahü Teâlâ'nın herşeyden önce salikin nefsinde bir uyanma bahşetmesidir. Bu intibah, yani gafletten uyanmak öyle bir haldir ki, nefs kendiliğinden nefs-i levvame mertebesinin derecelerinin sonuna ulaşır. Böylece emmârelik ve levvâmelik gafletlerinin uykusundan uyanır. İnsan nefsinin temayüllerindeki muzır isteklere ve arzulara karşı uyanıklık elde eder. Bunlara galip gelip sıyrılır. Bu uyanıklığı ve direnişi ile nefis, ruha, akla ve şeriate tabi olmaya başlar ve artık bu tabiiyetin dışına çıkmaz. İşte intibah dediğimiz bu hâlet-i ruhiyeyi, tarikat ehli makamların ilki olarak sayarlar. Bu, yakaza, uyanıklık) halidir. Bu yakaza hali, nefsin bir daha gaflete düşmemek üzere kalb ile beraber uyanmasıdır. Bu hal, tahakkuk edince, insan nefsinin eğilim ve kötülüklerine muttali olur. Onun kötü istek ve arzularına uymayı terk hususunda kesin karar verir. Niyetini Hakka, Hakkın sevdiği şeylere uymaya, bunları istemeye yöneltir. Bu da yukarıda bildirilen rağbet, rehbet ve muhabbet nurundan kaynaklanır. Gönülden, Hak Teâlâ'ya bağlanır, inabe eyler. İnabe, tâlibin (kulun) içinden ve kalbinden gelen bir kuvvetle İslamiyete aykırı herşeyden, günahlardan el çekip Hak Teâlâ'ya yönelmesidir. Kalbin ve ruhun, kendinden ve kendi dışında Allah'dan başka herşeyden yüz çevirmesidir. Kul böylece batın yoluyla Hakk'ın gayrından yüz çevirip Hakk'a yönelince, inabesinin gerçekliğinin alameti, tevbe etmesi olmaktadır.

Tevbe, kulun zahiriyle İslamiyete aykırı herşeyden el çekmesi, kendini sıyırması ve bütün münkerât ve günahları o haliyle terketmesidir. Geçmişte kendinden sadır olan günahlara, elinden kaçırdığı fırsatlara karşı nedâmet duymasıdır.

Tevbe ve pişmanlığın gerçekliğinin alameti, günah ve kusurları için hüzünlenmek ve üzülmektir. Zayi etmiş olduğu nefesler, kaybettiği zamanlar için, farz olan taatleri ibadetleri gücü yettiği halde kaçırdığı için ve nefeslerini ve vakitlerini İslamiyete aykırı geçirdiği için gönülden ızdırap duymaktır.

Hüzün öyle bir hâlet-i ruhiyedir ki, tasavvuf yolcusunu kapladığı zaman, onu Hak'dan başka herşeyden uzaklaştırır ve baki olan ile meşgul eyler. Bunun neticesi ise işfak yani derin bir korkunun hasıl olmasıdır. Buna havf da denir. Bu da öyle bir ruhi hâlettir ki, önceleri elden kaçırmış olduğu manevî kazançlar sebebiyle hasıl olur. Çünkü hüzünlenme ve üzülme, geçmiş zamanlarda ömrünü İslâm ahkâmına aykırı geçirdiği için olur. Böylece, gelecek zamanlarını da yazi etmekten korkar. İnsan geleceğinden korkuya kapılırsa, günahlardan ve masivadan ürküp kaçar, Allahü Teâlâ'ya yönelir.

Ürküp kaçmak, Allah'tan ve onun razı olduğu şeylerden başka herşeye karşı soğukluk ve korku duymak, onlara karşı içinde hoşnutsuzluk ve bulanıklık duymaktır. Hak Teâlâ'dan başka şeylerle meşgul olmaktan sakınmaktır. Bunun semeresi olarak insanda pek güzel haller peyda olur. Mesela, zühd bunlardan biridir. Zühd, masivaya karşı hiç ilgi ve alaka duymamaktır. Masivaya hiç itibar etmemektir. Hak'tan ve onun razı olduğu şeylerden başka herşeyden firar etmektir. Bu firarın devam etmesidir. Masivadan sıkılmak hali de firarı güçlendirir. Bu manevî haller ve benzerleri hep iyi yönde güç verirler. İnsan mahlukattan soğukluk duyunca, Hakk'a yönelir, Hakk'a yönelince de halveti, yalnızlığı ister.

Halvet hali, Hakk'a ve onun rızasına kavuşmayı düşündürür. Bu fikirden de zikir doğar. Zikir ise, zikrolunan ile huzura kavuşmayı sağlar. Zikre devam da zikrolunan ile devamlı huzur halinde olmayı yani Hak Teâlâ ile olmayı devamlı hale getirir. Murakabenin devamını sağlar. Huzur ve murakabe devamlı olunca, insanda İslamiyete aykırı iş yapmamak ve günah işlememek ve

nefse muhalefet etmek gibi Hak Teâlâ'dan gerçek anlamda haya duymanın semeresi olan güzel hâller zuhur eder. Gerçek haya, ruha yerleşince de Allahü Teâlâ ile olmanın gerçek edeblerine kavuşulur. Bu edebler ise insanı şeriatın hudutlarını, ahkamını iyice gözetmeye ve onlara tam riayet etmeye sevkeder. Emirlere tam anlamıyla uyulur ve bütün günahlar da -büyük olsun küçük olsun- böylece terkedilir.

Hudutları gözetmek, insanı Allahü Teâlâ'ya yaklaştırır (kurb). Bu kurbun sonucu ve semeresi visaldir, kavuşmadır. Kavuşma ise Hak ile ünsiyet kurmaya yolaçan, ünsiyetin semeresi, kendini zelil, hakir ve son derece muhtaç bilmektir. Bu ise Hak Teâlâ'dan istemeyi ona yalvarmayı doğurur. Dervişin yani Allah yolunda olan böyle bir kimsenin, Cevad ve Kadir olan Hak Teâlâ'dan istemesi ona yalvarması ve dua etmesi, kabul olunur ve yerine getirilir. Nitekim Allahü Teâlâ, "... bana dua edin, yalvarın, kabul edeyim, istediklerinizi vereyim, yaratıp göndereyim." (Mü'min, 60) buyuruyor. Allahü Teâlâ'nın tevfikinin ayrıntılarına girecek olursak ve bununla ilgili makamları anlatacak olursak, sözümüz çok uzayacak.

Sualin, (yani dua edip Allahü Teâlâ'dan istemenin) birçok yolları ve çeşitleri vardır. Hepsi dua edenin haline göredir, onun müşahâdesine göre olur. Müşahade olunan şeyler de, müşahede edenlere göre değişir, esaslı farlılıklar arzeder. Meşâhid ve meşâribin yani müşahade olunanların ve ilgili meşreblerin ana esas ve usulleri üç kısımdır. Mesela, insanların çoğunluğu alemi Hak Teâlâ'nın fiillerinden ve eserlerinden bilir ve öyle müşahade eyler. Çünkü görünen bütün fiiller, oluşlar, hükümler failin, onu yaratanın eseridir. Bu, avamın ve umumun müşahadesidir.

Havas'ın yani seçilmiş büyük zatların müşahadesi ise, bütün alemi ve alemdeki herşeyi tek bir zatın nisbetleri ve alametleri olarak bilirler. O tek zattan başkasına asla hakiki varlık izafe etmezler. Onlara göre Alem Hak Teâlâ'nın sıfatlarının, isim ve fiillerinin eserlerinin zuhuru ve tecellisidir.

Seçilmişlerin seçilmişi olan büyük zatların müşahedesi ise sırf Hak Teâlâ'yı görmektir. Yalnız onu müşahade etmektir. İkiliğin kaybolmasıdır.

İKİNCİ ASIL

Hakikî Vuslat Yolunun Esrarı

Allahü Teâlâ, seni tevfikin hakikatleriyle muazzez eylesin ve vuslat yolunun inceliklerinde muhakkik eylesin! İyi bilmelisin ki bu Asıl, bu kitabın hulâsasıdır. Buraya kadar anlatılan herşey, bu Asl'ın kaideleriyle temellendirilmesi mesabesindedir. Bu bölüm, bir Fasıl ile birkaç Vasıl, tamamlayıcı Ekler, Tekmile ve Netice bölümlerinden meydana geliyor. Bu faslın asıl konularını ele almadan önce, vuslat yolunun zorluğu ve sülûkun ve vüsûlün (kavuşmanın) keyfiyeti üzerinde bir parça duracağız.

1. VUSLATLA İLGİLİ KÜLLİ KÂİDE

Bir kul evvelâ, Allahü Teala'nın ezeli inayetinin kemaline kavuştuktan sonra, ayrıca sonradan O'nun ebedi tevfikine de mazhar olursa -ki bunlar vuslatın kaynaklarının aslıdır ve bu iki asıl olmaksızın hiçbir olgunluğa kavuşulamaz- vuslata erebilir. Allah'ın tevfikine mazhar olan bir tâlibin, gönlünü ve iradesini Hak Teâlâ'dan başka herşeyden yüz çevirmesi zaruridir. Bu, mürid olmanın bir gereği-

dir. Hak'tan (ve hakkın rızasından, razı olduğu şeylerden başka) her isteğini ve muradını terketmelidir. Muradı olan Hak Teâlâ'ya tam yönelmeli, olanca varlığıyla can ve gönülden ona dönmelidir. Bu muradının, müridliğinin ipinin ucunu ise bir mürşid-i kamile teslim etmelidir. İhlas ile ve tam bir ciddiyet ve taleb ile ve metânetle yola koyulmalıdır. Önce engellerin, yolkesicilerin, mânilerin ve diğer tehlikeli ve zararlı unsurların bulunduğu yoldan geçirilir.

Yolun başlangıcında bulunan engeller ve tehlikeler iki kısımdır: Bir kısmı yolcunun, yani sâlikin şahsı dışındadır. Bir kısmı da bizzat sâlikin kendinde, nefsinde bulunmaktadır.

Haricî engeller ve tehlikeler, dünya meşgalesi, mal ve mülk ve bunların sebepleri, hizmetçiler, köleler, hanım, çocuklar, evlatlar, ebeveyn, dostlar ve arkadaşlar ile alışılageldiği vatandır. Öncelikle dünyalığını ve malını ebeveynine, kardeşine ve ailesine vermelidir. Böylece onların rızasını kazanırsın. Onlar da senden el çekerler, seni meşgul etmezler. Hepsi, mal ve mülk ile meşgul olur, senin yolunu serbest bırakırlar. Zira insan daima onların hukukunu gözetmek ve onlarla kötü olmamak için gayret göstermekle meşguldür. Hak Teâlâ ile meşgul olacak yerde hep bunlarla meşgul olmak zorunda kalmıştır.

Suâl: Normal olarak herkesin aklına şöyle bir fikir gelebilir; aklen ve şer'an ebeveynin hakkı pek mühimdir. Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de şirki nehy ve tevhidi emir buyurduktan sonra, apaçık bir ifade ile ebeveyne ihsan etmeyi emretmektedir. "Ancak ve ancak Allahü Tealaya ibadet ediniz, ebeveyninize de ihsanda, iyilikte bulununuz." (Bakara, 83) buyuruyor. Başka bir ayette de "Senin Rabbin yalnız kendisine ibadet etmeni ve ebeveynine iyilik ve ihsanda bulunmana hüküm verdi." (Isra, 23) buyuruyor. Ayrıca, rasulullah (s.a.v.) Efendimiz de "Cennet annelerin ayakları altındadır" buyurdu. Çünkü doğum öncesi sıkıntılarının hukuku, doğum hali sıkıntılarının hukuku ve çocukluk çağlarının anneye verdiği nice sıkıntıların hukuku mevcuttur. Onlara hizmet etmek, onlarla

meşgul olmak niçin Hak yolunda bulunup ilerlemeye mani olsun ki? Aksine onlara iyilik yapmak, hizmet etmek, ihsanda bulunmak, insanı Allahü Teâlâ'ya yaklaştırır. Onları incitmek ve saygısızlık yapmak ise Hakk'a, şeriata ve tarikata aykırı bir tutum olur."

Bu suale cevap olarak diyoruz ki, bütün bunların hepsi doğrudur ve gerçektir. Ebeveynin hukukunu gözetmek, elbette Hak yolunda çalışmaya uygundur. Dinin gereklerindendir. Fakat hak yolunda bulunmaya mani ve engel oluyorsa, açık veya kapalı bir şekilde küfür ve şirk yolunda iseler, onları terketmek şer'an, aklen ve keşfen vacib olur. Çünkü Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de: "Eğer ebeveynin seni kendi şirk yollarında bulunmaya zorlarlar ise, sakın onlara uyup itaat etme." (Lokman, 15) buyuruyor. Nitekim İbrahim (a.s.) Allahü Teala'nın nasihat buyurması ile (kafir olan amcası Azer'i) terketti: Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de: "İbrahim aleyhisselam'da (amcası Azer'e) ve kavmine, ben sizden ve sizin Allah'dan başka tapındığınız şeylerden beriyim. Şimdi sizleri ve tapındığınız şeyleri bırakıp gidiyorum, terkediyorum, dedi." (Meryem, 48) buyuruluyor.

Ebeveyne iyilik ve ihsanda bulunmaya gelince zaten Kur'an-ı Kerim'de: "Dünya hayatında onlarla iyi bir dostluk kur, güzel muamele eyle." (Lokman, 15) buyurulduğundan zaruridir. Onları razı etmek, gönüllerini almak, mal vermekle tatlı muamele yapmakla ve mümkün olan uygun olan herşeyle sağlanabilir. Bunu icra etmek de vacib ve zaruridir. Bu konuda bir hataya ve ihmale kesinlikle yer yoktur. Mal ve dünyalık ile razı edilemezler ise ve ayrıca Hak yolunda bulunmaya mani oluyorlar ise, bir mürşide bağlanmaya, tarikat ehli ile beraber olmaya fırsat vermiyorlarsa yine onları incitmeden, üzmeden ve en münasip bir yolla onlardan uzaklaşmak vacib olur. Bu hususla ilgili olarak tasavvuf büyüklerinin başından geçen olaylar, bir haylidir ve kitablara geçirilmiştir. Menâkıb kitapları bunlarla doludur. Mesela İbrahim b. Edhem, Harun Reşid'in oğlu Sebtî ve başka niceleri buna örnektir. Herbirinin sülûkunun başın-

da bir araştırma ıstırabı vardır. Hepsi evvelemirde sözü edilen şeyleri terketmişlerdir. Hemen hepsinin başından böyle hadiseler geçmiştir.

Bu kul, Müeyyed b. Mahmûd b. Sâ'id es-Sûfi, kendi sülûkunun başlangıcı ile ilgili olarak diyor ki: "Ben bu merhalede iken şüpheye kapıldım ve inceledim. Son derece büyük bir hayret ve şaşkınlığa düştüm. Alimler ve üstadlarım, pederim, ailem, dostlarım ve arkadaşlarım, benim kendilerinden ayrılıp hakkın talebiyle mürşide bağlanmamı hiç hoş görmediler. Mani olmak için olmadık şeyler yaptılar. Akli ve şer'i ve örfi nice deliller ileri sürdüler. Nefs ve hevalarına, tabiat ve örflerine ve adetlere bağlı idiler. Bu sebeple hep karşı durdular ise de hakiki itici güç gönlümde bulunuyor ve tâ derinden diyordu ki:

"Kınayanların acımasız kınamaları şaşkın kalbimin
çevresinde dönüp duruyor,
Fakat, hakiki dostlarının muhabbeti gönlümün
derinliklerine kök salmıştır."

Bu hâl karşısında şaşkınlıktan âciz kalınca, istihâre yaptım ve hafızların toplantısına gittim. Murakabe ile meşgul oldum. Hafızların okumaya başlayacağı ilk ayet-i kerimeyi tefeül eyledim. Ne çıkarsa onunla amel edecektim. Şu mealdeki ayet-i kerime geldi: "Deki eğer, sizin ebeveyniniz, evlatlarınız, kardeşleriniz, hanımlarınız ve içinde bulunduğunuz aşiretiniz ve kesada uğramasından korktuğunuz birikmiş ticari mallarınız ile beğenedurduğunuz evleriniz; size Allahü Teâlâ ve Resulünden ve Allah yolunda cihad yapmaktan daha sevgili ve kıymetli ise, Allahü Teâlâ'nın emrinin gelmesini bekleyiniz. Allahü Teâlâ, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez." (Tevbe, 24) Bunun tesiriyle bu miskin dervişin üzerine çok ağır bir hal galebe çaldı. Sonunda bana masivayı terkettirdi. Aynı zamanda hocam olan babam engel oldu. Annemden miras kalan mal ve mülk ne olacak dedi. Ben de hepsini babama hediye

ettim. Hoşuna gitti. Bin dinar parayı da mehir olarak hanımıma verdim.

Gönlümü Hak Teâlâ'ya kavuşmaya çevirdim. Bütün bağlılıklardan kendimi tam anlamıyla sıyırdıktan sonra, Hacca gitmek niyetiyle gemiye binip deryayı geçtim. Sonunda Cenab-ı Hak Sübhanehu ve Teâlâ beni Şeyh Sadreddin Konevî'nin sohbetine kavuşturdu. Kendileri asrın kamili ve vaktinin Kutbü'l-Aktabı idiler. Hâtemü'l-Velayeti'l-Muhammediyye'nin (yani Muhyiddin İbn Arabi'nin) halifesi idiler. Beni kabul buyurdular. On yıl süreyle hizmetlerinde bulundum. Halvetlerimi, erbaîn çilelerimi ve mücahedelerimi tamamladım. Sonunda apaçık manevi fütuhat zuhur etti. Bizzat şeyhimin sarih işaretiyle kemale erdiğim müjdelendi. Allahü Teâlâkendilerinden razı olsun. Herhalde hamd yalnız Allahü Teâlâ'ya mahsustur.

Bütün bunlarla anlatmak istediğimiz şudur: Bu yola salik olan bir mürid, teveccühünün hemen başlangıcında Hak yolunda ilerlemesine mani ve engel teşkil edecek herşeyi elbette terketmelidir. Bütün bunlar eğer mürşid-i kamil ve mükemmel bir zatın emri ve tavsiyesi ile yapılırsa, çok iyi ve faydalı olur. Bu nimet ne büyük ve ne değerlidir! Eğer talib, mürşid bulamaz ise, kendi gönlündeki sadık müridlik ve dosdoğru teveccüh, kesinkes Allah'a yöneliş ve deruni aşk, kendisine mürşidlik yapar. Bir farsça beyitte şöyle denilmiştir:

Senin üstadın aşkdır, o seni ulaştırır
Zaten o hal diliyle buna "ol" demiştir.

İnsanın zatı dışında kalan bu aşılması çok zor olan engellerden kurtaracak olan hilelerin en iyisi anayı babayı, biraderi ve diğer yakınları, dünya malı ile meşgul etmektir. Hepsine dünyalık vermek ihsan etmektir. Böylece kendini onlardan sıyırır, Hak Teâlâ ile meşgul olursun. Bu harici engellerden sıyrıldıktan sonra artık sana nis-

betle onlar artık birer ölü gibidirler. Hepsinden kurtulmuş olursun. Artık senin işin Hak Teala'ya teveccüh edip vazifelerini yerine getirmektir.

Fakat, şunu da iyi bilmelidir ki, henüz yolun engellerden temizlenmiş değildir. Dahili, yani kendi iç alemindeki nefsani birçok engel ve tehlike mevcuttur. Bâtıni ve zahiri birçok tehlikelerle, manilerle karşılaşırsın. Kısacası şu ki, Allah yolunda olan kimsenin bunlardan da bütünüyle sıyrılması lazımdır. Bu dahili engellerden kurtulmak çok zordur. Harici engellerden daha zordur. Zira harici engellerin hepsi senin dışındadır.

Halbuki dahili, iç engeller senin aynındır. Hep seninle beraberdirler. Kendi aynından sıyrılıp kurtulmak ise, kendi dışındakilerden kurtulmaya nisbetle pek ama pek zor ve müşkildir. Farsça bir Rubai'de deniliyor ki:

Madem ki senden sana bir hayır gelmiyor,
Kendinden sıyrılıp kurtul da Hakkı gör.
Belli ki sen yok hükmündesin, herşey Hakka ait,
Bütün alemin nümûne nüshasısın sen iyi bil.

Senin cesedin şu madde aleminin bir hülasası, kaynağıdır. Sahib olduğun ruh da ruhlar alemindendir. Sen bu ikisinin mecmuusun. Kalbin ise, bu her iki alemin, beden ve ruhu hususiyetlerini öz olarak kendinde toplamıştır. Sırrın ilahi alemden bir nüshadır. Hakikatine ise herşeyin ehadiyyet-i cem'i izafe olunmuştur. Sen böylece, bu her iki alemin bir mecmu,i mücmeli olarak kalırsın, asla parçalarına ayrılmazsın. Zira senin ilahi sırrın, senin kalbinle aynı renktedir, aynı yapıya sahiptir. Nefsin de bedeninle hemrenktir, aynı yapıya sahiptir. Tabiatın, hevan ve tenin, bir benzetme yapılacak olursa, nefsinin dışını kaplayan post ve deri gibidir. Nefsin de kalbinin postu ve derisi gibidir. Kalbin ise sırrının derisi gibidir. (Kur'an-ı Kerim'de buyuruluyor ki) "En alâ mesel Allahü Teala'ya

mahsustur." (Nahl, 60). Bedenin ruhun gibi saflaşmadıkça, nefsinin sarılmış olduğu posttan sıyrılamazsın. Nefsani vilayet ele geçemez. Yani nefsin ıslah olmaz. Bunun gibi, nefsini de akli ruhunla hemrenk eyle, onunla aynileştir ki, gönlün de sırrınla hemrenk olsun, aynileşsin. Sırrının rengine sıfatlarına bürünsün. Çünkü, senin sırrın Hakk'ın suretini taşımaktadır. Hak Teâlâ'nın ıtlakına benzer bir mutlaklığa sahiptir. Tasavvuf yolunda çalışmanın ve ilerlemelerin nihai gayesi seni bütün kayıtlardan bağlılıklardan kurtarıp bu mutlakiyete kavuşturmaktır. O zaman bütün bu seni kuşatan şeylerin aynı, hakimi olursun. Nitekim Hak Teala da her teayyünle müteayyindir. Ancak bu, O'nun lâteayyün üzere ıtlak-ı zatisidir. Bunu iyi anlamalı ki, postundan kurtuluşun böyledir. İkinci doğuş, üçüncü, dördüncü ve beşinci doğuşlar işte hep bu minval üzeredir. Nitekim Resulullah (s.a.v.) Efendimiz; "İki defa doğmayan kimse yerlerin ve göklerin melekutuna kavuşamaz" buyurmuşlardır. Her bir post ve deriden sıyrıldıkça ve batına doğru ilerledikçe insan kendini daha latif ve nurani bulur. Sonunda öyle olur ki, insan adeta Hak Teala'nın hüviyetinde fani olur. O zaman Hak Teala, kendi eniyyeti ile senin hüviyetini mamur eyler. Muvaffak eyleyen, güçlendiren, irşad eden, teyid eden Allahü Tealadır. O'ndan başka Rab yoktur. O ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.

2. İNSANIN ZATİ VE DERÛNİ ENGELLERİ

Hak Teâlâ'nın yoluna sâlik olan ve imânda tahkik mertebesine ulaşmaya tâlib olan ey yolcu, bilmelisin ki, harici bağlantılardan ve engellerden kurtulup fani olunca elbette dahili mani ve engellerden de sıyrılıp kurtulman zaruri lazım olur. Çünkü, esasında harici engellerden kurtulmak pek o kadar önemli değildir. Fakat dahili tehlikelerden ve engellerden kurtulup arınmayı hazırlayıcı, kolaylaştırıcıdır. Halbuki dahili, yani iç engellerden kurtulmak vacibdir. Çünkü hakiki fenaya bununla kavuşulabilir. İnsan dış engellerden sıyrılınca, iç alemiyle daha iyi meşgul olabilir. Dağınıklıktan kurtu-

lup olanca himmetine iç alemini arındırmaya hasreder. Bunu da basiretle yapar. İnsanın içindeki dahili engeller; nefis, heva yani muzır arzular, şeytan, örf ve adete düşkünlük, avamın inanışları, muzır fikir ve düşünceler, makamların ve hasıl olan manevi hallerin cüziyatına dalıp bunlara takılıp kalmak ve işlenen amellerdir. Demek oluyor ki, insan bütün bu manilerden, bunları hazırlayan sebeplerden ve bunlara bağlı olarak zuhur eden diğer bütün manevi/deruni engellerden tam anlamıyla kurtulmak, arınmak ve sıyrılmak zorundadır.

Fenanın esası; insanın zahiri ve batını itibariyle yukarıda sözü edilen engellerden hiçbiriyle ilişkisi bulunmayan bir hâle kavuşmasıdır. Hepsinden sıyrılıp kurtulmuş ve arınmış olmasıdır. En doğru ve en zor olan yol budur. Bütün büyük zatlar, kutubların ve ebdâl denilen evliyanın büyüklerinin hâli budur. Onların halkiyyeti yani yaradılmışlık yönü, bedenleri ve nefisleri Hak Teâlâ'da fani olmuştur. Hak Teâlâ'nın hakkıyeti, onların olanca benlik ve varlıklarını mamur eylemiştir. Öyleki o büyükler, adeta Hak Teala'nın renk ve suretindedir. Hak Teala da kendi anlaşılmazlık ve bilinmezlik renk ve suretiyle o büyüklerde tecelli etmiş zuhura gelmiştir.

Bu hâli, kendilerine hilye ve şiar edindikleri on esasa uyarak edinmişlerdir. Bu on asıldan beşi, zahir ve surette; beşi de batında bulunur. Şu halde sâdık olan tâlibin bu zahiri ve batını on aslı kendisine hilye ve ahlak edinmesi lazımdır ki, ilahi kapı kendisine açılabilsin, hakiki vuslata, nâmütenahî olan Hazret-i Hak Teâlâ'nın "marifetine, rızasına, muhabbetine" kavuşabilsin. Bu on asıl sırasıyla şunlardır:

Birinci asıl; batındaki beş aslı ile ve tam kesin dönüşsüz bir kararla sâdıkane olarak Hakk'a teveccüh eylemektir.

İkinci asıl; bedeni mücâhedelere ve nefsani riyazet ve perhizlere devam etmeye sabretmektir.

Üçüncü asıl, her işinde, her halinde kusursuz tevekkül üzere bulunmaktır.

Dördüncü asıl, rıza ve teslimiyettir.

Beşinci asıl; herşeyin ehadiyyet-i cem'inin yalnız Hak Teâlâ'ya ait olduğu hususunda Hak Teâlâ'ya itimad ve güvenmedir. Bu beş asıl, Allah adamlarının uyduğu temel esaslardır.

Zahirle ilgili beş asla gelince, bunlara tasavvuf örfünce beş lakab verilmiştir. Bunların hepsinin aslı; alışılan, bağlanılan şeyleri terketmektir. Bunlardan:

Birincisine; "mevt-i esved" yani siyah ölüm adını vermişlerdir ki, bu açlık (çekerek riyazet yapmak)tır.

İkincisine; "mevt-i ebyad" yani beyaz ölüm adını vermişlerdir ki, uykusuzluk (çekerek veya uykuyu azaltarak riyazet çekmek)tir.

Üçüncüsüne; "mevt-i ahmer" yani kırmızı ölüm denir ki, uzlete çekilmekttir.

Dördüncüsüne; "mevt-i esfer" yani sarı ölüm demişlerdir ki, samt yani susmak, faidesiz konuşmamaktır.

Beşincisine; "mevt-i ahdar" yani yeşil ölüm adını vermişlerdir ki, yamalı elbiseler giymek, hırkaları yamalı yapmaktır.

Bütün bunların ehadiyyet-i cem'i (yani yekpare bir halde bir şeyde bulunması)nın aslı, tek ve külli bir asıl olup hepsine sirayet etmiştir. Bu da me'lûfatı, yani alışılagelen, bağlanılan herşeyi terketmektir.

Bunlardan dördünün iki aslı faaldir. Yani bilfiil etkendir. Kalan ikisi ise münfaildir. Yani edilgendir. Faal olan ikisi açlık ve uzlettir. Bu ikisinden de, uykusuzluk veya az uyuma ile susma hasletleri hasıl olur. Zira bir kimse açlıkla riyâzete devam ederse, uykusu zaruri olarak azalır. Uzlete çekilince de konuşmamak zaruri hale gelir. Demek ki o iki uygulamadan bu iki sonuç zaruri olarak elde edilmektedir. Allah yolunda bulunan bir derviş, tam bir karar ile açlık ve uzlete devam ederse, suskunluk ve az uyuma hali nefsine musallat olur. O da buna devam eder ve sabreder. Asla me'lûfatına geri dönmezse sonunda hakiki manevi fütuhata mazhar olur. Bu dört ölüm artık onun için pek kolaylaşır. Kendisinde öyle yerleşmiş bir

meleke halene gelir ki, asla bunlara aykırı davranamaz. Kendisinde yerleşmiş huy olur. Me'lufatı terketmek artık onun me'lûfu, alıştığı şey olur. Kendindeki şehevi ve gadabi kuvvet ve istekler, ruhani, meleki kuvvetlere dönüşür. Bu ruhani ve meleki kuvvetler kuvvetlenip yerleşince, ilahi ve rahmani hakikatlere dönüşürler. Bu mücahede ve çilelere devam edilirse, riyazetler yapılırsa, insanın teni ve bedeni ruhanileşir. Can ile ten aynileşir. Can, yani ruh, ilahi sırrın suretidir. Ruhun yaratılmışlık sureti, sırrın hakkiyeti suretine mübeddel olur. O zaman derviş dediğimiz Allah adamı, nuranileşir ve ruhanileşir. İstediği an istediği yere anında gider. İstediği yerde bir anda hazır olur, zuhur eder. İstediği her yerde bedeni insanların, yabancıların gözünden ve görmesinden gizler, gizlenir, görünmez olur. Dilerse, birçok mekan ve yerde aynı anda zuhur edip görünür. Kendi suretini başka suretlerde gösterebilir. Dilerse bir yerden diğer bir yere gider. Giderken, kendi ruhaniyetinin bir mislini yerinde bırakır. Bunu kimse farkedemez. İşte bedeliyyetin sırrı budur. Bütün bunlar ruhaniyetin insaniyete galebesi vasıtasıyla meydana gelir. Halbuki bu örfe, adete aykırı gibi görünüyor. Çünkü insanların çoğunda cismaniyet hakim ve galip durumda olduğundan ve buna alışmış olduklarından, katı insan bedeninin ruhanileşerek bu kerametlere mazhar olduğunu bilemezler, anlayamazlar. Bunu zor, yapmacık ,hileli birşey zannederler. Bu haller Allahü Teala'nın evliyasına bahşettiği kerametler cümlesindendir. Asla göz boyama veya bir hile ile suni olarak, zorlama ile olabilecek şeyler değildir. Menakıb kitapları binlerce böyle ahvali ve kerameti kaydetmiştir.

Cismaniyeti ruhaniyetine galip olan insanların çoğu, biryerden diğer bir yere gitmeyi, hayvana binip inmeyi yorularak, zahmetle yaparlar. (Bunun için bu sırrı anlamaları zordur). Fakat insanın bedeni ruh haline gelince, ruhaniyet cismaniyete galip olunca -ki bu dinin gösterdiği riyazet ve mücahedelere devamla oluyor- beden ruhta adeta kaybolup gider, gizlenir. İşte evliyadan Ebdal ve Evtad tabakasına bu itibarla "Ebdal" adı verilmiştir. Çünkü "Ebdal"in

manalarından birisi, bunu ifade ediyor. Yani bir yere gidince, yerinde misalini, görüntüsünü bırakabilen demektir. Bunu da iyi anlamalıdır. Bu mertebenin üstünde Hakkıyetin halkıyete galebesi mertebesi vardır. Bu hâle kavuşunca insan gözlerin göremediği, kulakların işitmediği, hiçbir insanoğlunun hatırına bile gelmiyecek hallere kavuşur. Bu mertebenin üstünde daha şaşılacak (insilah) yani bedenden soyunup sıyrılma ve miraclar, tecelliler, tenezzülat ve münazelat denilen daha başka nice yüce haller vardır ki, bunlar sadece İnsan-ı kamile mahsus makama aittirler.

Uzlet, açlık, konuşmama ve uykusuzluk gibi riyazetler bir mürşid-i kamil ve mükemmelin yönetim ve gözetimi ile yapılırsa, vuslat olgun olur. Mürşid, müridin yolda karşılaştığı müşkilatı, inayeti ile halleder, tehlikeli geçitlerden selametle geçirir. Mürid, böyle sadık ve tevfike mazhar olmuş ise ve ruhanilerle asaleten münasebeti var ise, her yerde mürşidi Allah'ın izniyle ona görünür ve yardım eder. Veya ruhanilerden birini yardımına gönderir, ona sülûkünü yaptırırlar. Fakat bu neviden olan yardımda bazı tehlikeler mevcuttur. Pek güvenilemez. Zira şeytan veya bazı cinlerin ruhları ona mürşidi şeklinde görünüp aldatabilirler. Mürid bunu anlayamaz. İtikadını bozarlar. Hatta dinden dışarı bile çekebilirler. Böyle olan müridlerde şeytanın veya cinnilerin yardımıyla birtakım harikalar zuhur edebilir. Gönlünü çalarlar. Batıl şeyleri beğendirip yaptırırlar. O zavallı da bunları keramet zanneder. Ona uyan cahillere ve sapıklara bu hallerini kemale ermek, tecelliyat ve keşif ve şuhud olarak kabul ettirmeye çalışır. Mesela, bir olayı vukuundan önce haber vermek, yahut olayları önceden bildirmek, insanlar üzerinde tesirlerini ve tasarruflarını göstermek, gaybdan haber vermek, himmeti ile işler başarmak gibi şeyler yaparlar ki, bütün bunlar bu kimsenin sapık ve saptırıcı olduğunu gösterir. Hal ve zevk ehli ile, ruhlar alemiyle münasebeti olan böyle sapık kimseler arasındaki fark ve ayırdedici alamet şudur: Hal ve zevk ehlinde yani muhikk olan tasavvuf yolcularında kesinlikle hakikate, tarikata ve şeriata

aykırı birşey bulunamaz. Mesela, namazda ve temizlikte gevşeklik göstermezler. Bu ve benzeri dini konularda asla boşlukları olmaz. Eskiden gelmiş geçmiş olan büyük evliya ve alimlere dil uzatmazlar, asla saygısızlık yapmazlar. Demek ki salikleri selametle maksada kavuşturan kamil ve mükemmel olan mürşidlerdir. Fakat insan böyle bir mürşidi buluncaya kadar, yukarıda bildirilen on aslı kendine şiar edinmiş, bunları meleke haline getirmiş olmalıdır. Bildirilen dört ölümü mutlaka icra etmiş, bunları kendine sindirmiş, melekeleştirmiş olmalıdır. Uzlete çekilmeli, seyahat etmeli, alışmış olduğu memleketi ve adetleri terketmelidir. Fakat uzlet ile açlığı esas almalıdır. Uzlete çekildiği yer insanların uğrak yeri veya güzergahı olan yerde olmamalıdır. en iyisi, uzleti mübarek beldelerden birinde yapmaktır. Mesela, Mekke-i mükerreme, Medine-i Münevvere, Mescid-i Aksa ve benzeri yerler böyledir. Büyüklerin kabir ve türbelerinin bulunduğu yerler de böyledir. Eğer böyle yerlerde halvete çekilmek zor olursa, en azından gailesiz, insanların fitnelerinden, dedikodularından uzak bir yer olmalıdır. Bu da yine mürşidin tensibi ve emriyle yapılır. Bu da mümkün olmazsa, kendisine sadık bir hizmetçi veya tarikat arkadaşı bulup onunla kalmalıdır. Ondan başka hiçkimse onun halini, halvet ve uzletini bilmemelidir. Kendisine lazım gelen gıdayı ve ihtiyaçlarını temin eden bir şeyhi yok ise, halvet süresince muhtaç olacağı azığı kendisi temin edip hizmetçisine getirtmelidir. Bu da ihtiyaç miktarı kadar olmalıdır. Gelen gıdayı, azığı bir defada bitirmemelidir. Bu mizacı bozar. Tedrici bir surette kullanmalıdır. Önce savmu'd-dehr denilen orucu tutmalıdır. Bu Davud aleyhisselamın orucudur ve pek faziletlidir. Fakat bunun diğer oruçlardan faziletli olduğu veya olmadığı şeklindeki tevil ve tartışmalara girmemelidir. Her iftar vaktinde birgün öncekine nisbetle bir lokma az yemelidir. Birinci arbain yani, kırk günlük oruç sona erince, ilk iftarından kırk lokma eksiği ile iftar etmiş olmalıdır. Bundan onun sihhatine veya mizacına hiçbir zarar gelmez. Aksine tabiatı buna alışır. Böylece peşisıra yaptığı her erbain-

de bir miktar azığını bir kilo veya fazla ekmek ise (başka birşey de olabilir). Birinci erbainini yaparken, ilk günkü iftarında belli azığından bir lokma azaltır. İkinci günün iftarında bu bir lokmayı daha fazla azaltmaz. Yani hergün yalnız bir lokma eksiltir. İlk erbainin sonuna kadar böylece orucunu tutar. Böylece bedenin mizacı bozulmamış olur. Böylece kırk günlük oruçuda toplam kırk lokma azaltmış olur. O zaman sıhhatinin durumuna bakar. Eğer zafiyet zuhur etmemişse, alıştığı bu miktar gıda ile yetinmeye devam eder. İkinci erbainin ilk on gününde orucunda iki günde bir iftar eder, lokmasını azaltmaz. İkinci on gününde, üç günde bir iftar eder. Böylece üç günde bir iftar etmek meleke haline gelir. İşte bu halvet esnasında oruç tutmanın usûlü böyledir. Halvethanede zafiyete duçar olursa, uzlethaneye geçer ve buradaki uygun içeceklerle iftar edip zafiyetini giderir. İkinci erbaini de böylece tamamladıktan sonra mizac düzelir, ruhaniyet kazanır. Artık zafiyet gelmez. Halvethane dışına çıkmaz. Kendisine hüsnüzan edenlere yol vermez. Halvetinde hasıl olan halleri kimseye anlatmaz. Bunları sadece şeyhine anlatabilir. Bu iki erbaini de uzlethanede geçirirse, riyazeti için iyi bir hazırlık yapmış olur. O zaman üçüncü erbaine başlar. Bunu halvethanesinde geçirir. Bu defa dört günde bir iftar eder. İlk yirmi gün buna devam ettikten sonra kalan yirmi günde de beş günde bir iftar eder. Dördüncü erbainin de ise yedi günde bir iftar eder. Altıncı erbaininde ise her onüç günde bir iftar eder. Sıhhî durumuna göre bu karar üzere devam eder. Dimağ gücünün durumuna dikkat etmelidir. Güzel kokular dimağı güçlendirir. Bunun dışında namaz kılacak kadar gücü var ise kafidir. Bu müddet için artık kendisinde istiğrak ve insilah hali zuhur eder. Meleklerle ve ruhlar alemindeki büyüklerle (Hızır, İlyas ve İsa -aleyhimüsselam- ile) görüşmek nasip olur. Onlarla konuşur.

Bundan sonra artık orucunu ve gıdasını aynı usûl üzere devam ettirir. Ruhlar alemine intikal eden kutuplardan birisi onu irşad ederse, ona uyar. Mesela oruçtaki usulünü farklı yaptırabilir. O zaman onun dediği usule göre devam etmelidir.

Erbainler bu usule göre yapılırsa, salik, ruhlar alemiyle temasa geçer. Ruhu bedeninden sıyrılıp miraclar yapar. İstiğraka mazhar olur. Bu haller artık orda meleke haline gelir. Bu müddet içinde bu hal ve makamlar hasıl olmazsa, yedinci erbainde ise yirmi günde bir iftar eder. Namazı ayakta kılamayacak kadar zafiyet olursa, otururak kılar, riyazetini bozmaz. Sonunda, dokuzuncu ve onuncu erbainlerinde ise kırk günde bir iftar eder. Erbainlerini böylece devam ettirir. Bu himmetin sonucu ruhaniyyet hasıl olur, hakiki ruhanilerden olur. Ruhaniyetin alametleri çoktur. İleride bunlara işaret olunacaktır inaşallahü Teala. Gıda azaltılınca, uyanıklık, uyku azlığı çoğalır. İnsan uzlet ettikçe, ister istemez susar, bunları iyi anlamalıdır. Muvaffak eyleyen Allahü Tealadır.

3. UZLET VE HALVET

Allahü Teala seni ruhu ile müeyyed eyleyip fütuhu ile sana yardım eylesin! Ey muvaffak, bilmelisin ki uzlet, halvete girmek için bir hazırlık mesabesindedir. Zira, birkaç erbain yaparak uzleti gerçekleştirdiğinde ve bildirdiğimiz usule göre riyazet ve mücahedeye devam ettiğinde, nefsinde kalan kötü alışkanlıklar, bağlılıklar, bozuk düşünce ve inanışlar bütünüyle yokolup gider, insan Allahü Teala'nın beğendiği razı olduğu hale gelir. Uruc, manevi yükselmeler insilah ve şerefli münazelat hasıl olmaya başlar, vesveseler yokolur. İnsan nefsinde bulunan beşeri karartılar, bulanıklıklar giderek yerini sağlığa bırakır. İşte o zaman insan halvete layık hale gelir. Zira, uzlet esnasında bünyede bir zafiyat meydana gelirse, bunun çaresine orada iken bakılır. Bunu yapmak, tedavi olmak, uzlete zarar vermez. Halbuki halvete çekilince bu yapılamaz. Çünkü halvette iken sadece vazifesi olan ibadet ve zikirleri yapabilir, kuruntuların savuşturulmasıyla uğraşır. Batın yoluyla Hakk'ın batını murakabe olunur.

Uzlethâne ile halvethâne arasındaki fark şudur: Uzlethâne aydınlık olur. Orada Kur'an-ı Kerim ve duâlar okunur. Bünye ilacı gerektiriyorsa, ilaç kullanılabilir, tedavi olunur. Varidat yazılır.

Kur'an-ı Kerim'in tefsiri, hadis-i şerifler ve evliyanın sözleri, menkıbeleri yazılabilir. Halvethânede ise bunların hiçbiri yapılamaz. Mesela, halvethâneye güneş ışığı girmemelidir. Girerse gözlerini meşgul eder. Görülenlerle ilgilenmeye yolaçar. Halvetin ana gayesi ise düşünceleri defetmektir. Kalb, dil, zihin, hep zikirle ve zikrolunanla meşgul olmalıdır. Başka meşgalelerin orada yeri yoktur. Halvethânenin perdeleri koyu renk olur. Genişliği bir rumi arşın, boyu da ikibuçuk rumi arşındır. Su az içilir. Gayret edip uzun süre su içmemeye sabredilir. Bedende kalan su miktarı ile yetinilir. Susamanın çoğu zaten aldatıcıdır. Yalancı susuzluktur, ruhaniyet ve sağlığın kazanılmasında meşrubat içmeyi terketmenin birçok faydaları vardır.

Halvette yapılacak zikirler, mürşid-i kamilin telkiniyle olmalıdır. Şeyhin verdiği zikir de silsile halinde Hz. Peygamber'den bildirilen bir zikir olmalıdır. (Sallallahu aleyhi vesellem) Hırka giymekte ve isnadı sahih olan Hadis-i şerifleri nakletmekte ittisal gerektiği gibi, zikir telkininde de şarttır. Bu zikir müridin batınına aşılanır, kökleşir. Kısa müddet içinde manevi fetihler ve keşiflere kavuşulur. Ruhaniyet kazanılır, uruclar insilahlar, isralar, yani miraçlar hep böyle zikirlerle elde edilir. Yapılan zikri şu olmalıdır: "Sübhanellahi'l hayyi'l-kayyûm, sübbûhun, kuddûsun, rabbü'l-melâiketi ve'rruhi zi'l-me'âric". Mürid zikrini şeyhinden telkin yoluyla aldıktan sonra halvethânesine gelip zahir ve batınıyle bu zikirle meşgul olur.

Diliyle, can ve gönlüyle bu zikre devam etmeli, asla ara vermemelidir. Dili zikirden hâli kalmamalıdır. Hep zikirle meşgul olmalıdır. Ancak böylelikle feth, yani manevi açılmalar ele geçer. Ara verirse yeniden başlamalıdır. Çünkü ara verdikten öncekiler hesaba katılmaz. O kadar zikir yapmalıdır ki, sahih fütuhat ve sarih keşifler hasıl olup batın ve gönül yoluyla zikir yapılabilsin. Dil, kalb, batın ve zihin daima zikirle, zikredilen lafız ve harflerle ve hayal bunları tahayyülle meşgul olmalıdır. Yemekte veya uykuda bile buna de-

vam etmelidir. Aklına, zihnine bir vesvese, bir arzu veya bir kuruntu düşünce, zikre kuvvetle devam etmeli, derin birkaç nefes alıp vererek bu kuruntuları defetmelidir. Bir nefeste yapılan zikir, ne kadar güçlü olursa, kuruntu ve düşünceler o kadar azalır ya da bütünüyle yokolur. O zaman insan zikri lafızlarının harflerini tahayyül ve taakkuldan geri durmaz. Fakat can ve gönül, mezkûre, (zikrolunana) yani hak Teala'ya verilmelidir. Daima huzur ve istiğrak içinde olmalıdır. Kendine emrolunan ibadet, tilavet ve zikir dışında hiçbir şeyle meşgul olmamalıdır. Çünkü izinsiz olarak insan başka şeylerle de meşgul olursa, batını topluluğu, manevi huzuru sarsılır ve bozulur. Sonra ayrı ayrı zikirlerle meşgul olmak da iyi değildir. İnsanın iç alemini böler, tefrikaya düşürür. Manevi fetihler ve açılmalar da gecikir. Bu esnada daima halvetlere ve erbainlerle meşgul olmalıdır. Hiçbir kimseyle görüşmemeli, özellikle yabancıların nefesi bile onun halvetine bulaşmamalıdır. Çünkü bu, dervişin hal ve vaktini bulandırır. Gücü yeterse, birkaç gün yeme içmeyi uykuyu, tamamiyle terketmeli, hep zikirle meşgul olmalıdır. Öyleki bir an bile zikre ara vermeyi kendine haram bilmelidir. Ancak böylece fütuhat olabilir. Asla uykuyu aklına bile getirmemelidir. Evvelce, yiğitçe kendine hakim olup karar vermelidir ki, bu yolda asla gevşeklik yapmayacak. Ölse de kalsa da zikrine devam edecek. Allahü Teala, onun gönlündeki bu kati niyet ve kararı bildiğinden bir an gelir gönlü açılır, sahih fetihlere mazhar olur İnşaallahü Teala. Muvaffak eyleyen odur. O ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır.

4. KEŞİF, ŞÜHÛD VE İSTİĞRAK

Salik, gösterilen usul ve kaidelere uygun olarak riyazet ve mücahedelerine devam ederse, erbainleri de peşpeşe tamamlarsa, öncelikle kendini öylesine zikre müstağrak, yani tam anlamıyla dalmış, zikir deryasında adeta yokolmuş gibi görür ki, bütün uzuvları, vücudundaki bütün tüyler, bulunduğu yer, duvarlar ve halvethanenin bütünüyle zikirle meşgul olduğunu görür. Salik bununla gurura kapıl-

mamalı, ucuba yani kendini beğenme tehlikesine düşmemelidir. Çünkü bu görünen hayâlî keşiftir. Zikre devam edip bu hallere aldırmayıp bu hallerden kurtulup daha yüksek makama yükselirse, her uzvu ayrı fütuhata kavuşur. Her uvza mahsus zikir vardır. Salik buna da aldanmayıp zikre devam ederse, bu defa cinlerin ruhları güzel suretlerde görünmeye başlar. Salik bunlara da hiç itibar etmeyip zikre devam eder, gönül yüzünü Hakka tam çevirir. Bu defa toprağın ruhaniyyeti zuhur eder. Bütün nebatlar, nice envai ve cinsleriyle görünürler. Her nebat her bitki, Allahü Teala'nın kendisine bahşetmiş olduğu hususiyeti dile gelip anlatır. Salik bununla da mağrur olmayıp yine yalnız Hak Teala'ya teveccüh eder. Bu gibi keşiflerden yüz çevirir, zikre devam eder. Birden sonsuz bir feza görünür, bulut gibi buharlarla dolu. Onun sonuna varılınca aydınlık zuhur eder. Bir dehlize varılır. Bu dehlizin kapısında melekler ve ruhlar bulunmaktadır. Salikin ruhanileşme istidadı, insilah kabiliyeti var ise, giyinmiş olduğu elbiseyi çıkarıp kendisine ruhlara layık bir hilat giydirirler. Onu oradan geri döndürüp sonsuz büyüklükte nurani bir fezaya getirirler. Orada, istidad ve ehliyetine göre, yüce külli ruhlarla olan münasebeti miktarınca, bu makamın hallerine, marifetlerine, ilimlerine kavuşur. Şaşılacak çok şeye şahid olur. O mübarek ruhların kavuştuğu şeylerden nasiplenir. Onların miraclarından, isra ve ilkâatından ve ifadelerinden pay alır. Bu suretle insilah kendisinde bir meleke haline gelince, Hak Teala onu berzahlardan geçmekle şereflendirir. Berzahları geçmek, her veliye ve her nebiye nasip olmamıştır. Çünkü berzahları geçmek demek; hayatta olan bir velinin dünyada iken geçmiş peygamberlerin ve evliyanın makamlarına ulaşıp muttali olması, bu makamların bereketlerine tam kavuşması, bu insilahlarla, mirac ve israrlarla hepsinin ruhları ile buluşup istifade etmesidir. Buna kavuşanlar, ya Hatem-i Enbiya (Muhammed aleyhisselam)'ın varisi olan alim ve velilere veya Hetem-i Evliya (Muhyiddin-i Arabi kuddise sirruh)'un varisi olan evliyaya nasip olur. Çünkü bu kemalat onlara mahsustur. Varislerine

de, varis olmaları bereketiyle müyesser olur. (Bütün büyük veliler için ve onların hakiki varisleri için durum aynıdır. Müellif kendi zamanının büyüklerini zikretmiştir, ç. n.)

Allahü Teâlâ, dilerse bunu başka evliyaya da ihsan eder. Çünkü "Rabbinin ilmi herşeyi kuşatmıştır." (A'raf, 89) buyuruluyor. Bunu da iyi anlamalıdır. Yukarıda bildirilen bu makamda, örtülü şeyleri keşf, bazı manevi faydaların bilinmesi, Celal ve Cemal-i İlahi'nin şuhuduna müstağrak olmak, peygamberlerin ve geçmiş evliyanın ruhlarından istifade etmek ve nice ilim ve marifetlere kavuşmak gibi nimetler mazhar olur. Elbette muvaffak eyleyen yalnız Allahü Teala'dır. Salik bu halleri de geçip zikre ve düşünceleri kuruntuları yoketmeye devam edip gevşekliğe meydan vermez ise, herhalde şu iki halden birisi zuhur eder: Ya Hakk Teala tecellisiyle tenezzül buyurup bir surette zahir olur ve (Ben Allah'ım) der. O zaman sen evet veya hayır demezsin. Fakat (ente billah lillah) dersin ve zikre daha bir kuvvetle devam edersin. Öyleki gönlünün zikrettiğini duyar hale gelirsin, zikirde ğaib olursun. Zikrolunanla hâzır olursun. Onunla huzur bulursun. O zaman manevi kapılar açılır, başka fütuhat yüz gösterir. Tenezzül ve tecelli olmaz ise, zikre zahir ve batınınla devam edersin. Daha önce denildiği üzere unsurların ve bunlardan türeyen maddelerin melekutu, yani ruhaniyeti zuhur eder. Daha sonra teker teker sırasıyla göklerin melekutu üzerinê açılır. O zaman göklere uruc edersin. Göklerin tabakalarında bulunan melekler ile buralarda bulunan diğer varlıkların ruhlarını müşahade dersin. Sonunda Sidretu'l-Müntehâ'ya kadar ulaşırsın. Eğer kemal makamlarına uygun kuvvetin ve bunlarla münâsebetin varsa (Ama) arşına yükselip (Kâbe Kavsey ev adna= Necm, 9) ve "Evha" hazretine ulaşırsın. Orada sana hilâfet ve kemal hil'ati giydirilir. Böylece uruc edip vüsûl bulduktan sonra geri gönderilen bir kamil veli olursun. Başkalarını da yetiştirebilecek hale gelirsin. O zaman ilahi münâzelâtın kapıları sana açılır. Allahü Teala ile beraber sonsuzcasına sonsuza dek hakiki anlamda yaşamak saadeti ele geçer.

Allah yolunda ihlasla çalışıp tâ kemal ve tekmil makamlarına ulaşanların halleri oldukça uzun uzadıya anlatılmış oldu. Bunlar herhalde yeterli ve kafidir. Hakkı, hakikati bildirip sıdk yoluna dosdoğru kavuşturan ancak Allahü Tealadır.

Müeyyed b. Mahmud b. Sâid es-Sufi -Allahü Teala onu kendisi için kendi inayetiyle kendinden muvaffakiyete mazhar eylesin- diyor ki: Hak Teala'ya kavuşmanın yolunun zorluğu böylece açıklanmış oldu ki, külli terk ile Hak Teala'dan başka herşeyden zahir ve batın olarak tecerrüd ve arınma olmadan bunun muhal olduğu anlaşılabilsin! Halvetlerin semereleri ve keyfiyetleri de kısaca izah edildi. Ayrıca, Muhammedî Evliya'nın Hatemi, Şeyhü'l-Ekmel (Muhyiddin ibn Arabî)nin de işaret ettiği üzere (r.a.), manevi uruclardan, derecelerden, huruclardan sonra geriye dönüş, tekmil; yani başkalarını kemale erdirme makamı olup kutubluk ve kemal (tam olgunluk) makamıdır. O bunu kuşatıcı dairevî bir mesele olarak izah etmişti: <Sen de derin anlayışla bunu kabullenmelisin. Bu konuda haktan başka birşey sözkonusu olamaz. Sakın vehimlere kapılıp suizan etme. Senin anlayışın ve istidadının pekçok fevkinde olsa bile inkarcılığa kapılma ve -Allah ondan ve onun gibi olanlardan razı olsun- de.>

Bir müridin gerçekten mürid olmasının alameti, halktan uzaklaşmasıdır. Gönülden onlara karşı soğukluk duymasıdır. Halktan kaçışının, uzaklaşmasının sihhatinin alemeti de, karşısında Hak Teala'yı bulmasıdır. Hak Teala'yı bulduğunun sihhatinin alameti ise (irşad için) halka, insanlara dönmesidir.

Bu asıl ile şuna işaret olunuyor ki, Bayezid-i Bistamî (r.a.) bir zamanlar şöyle buyurmuştu. "Otuz yıl Hak Teala'dan başka hiçbir şeyin gerçek anlamda vücudu, varlığı yoktur. Halk kelimesi, Hak Teala'nın vücudunun taayyünlerine, şühudda O'nun tecellilerinin tenevvüüne (yani sonsuzca neviler halinde zuhuruna) -celle celaluhu- verilen addır. Perdelerin ardında kalanlara göre (ehl-i hicab) halk, (yani bütün mahlukat) hayal yoluyla varlığı düşünülen vehmî ademler (yokluklar)dır. Nitekim Arapça bir beyitte:

Her mevcudda bulunan yegane Tek varlıktır,
Zaten gayrına vehmde masiva adı verildi,

İşte, vehmin ve hayalin silinip (Allah'tan başka herşey batıldır, gerçek varlığı yoktur) anlamına gelen arapça mısrada ifade olunan sır ve "O'nun vechinden başka herşey helak olucudur." (Kasas, 88) mealindeki ayet-i kerimenin te'vilinin hakikatinden, bu marifet gayet vâzıh ve sarih olarak anlaşılabilir. Çünkü muhdes, -yani sonradan varedilen, yaratılan şeyler, mahluklar- kadim olan Allahü Teala'ya yaklaşınca nişanı ve eseri kalmaz. Bunu Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyuruyor. Hazret-i Ali (r.a.) bu makamla ilgili olarak tevhid hakkında sual soran Hazret-i Kumeyl'e hitaben:

"(Kalbinin) ışığını yak, neredeyse sabah olacak" buyurduğu üzere, bu zayıf beşeri düşünce gücüyle, ilmin kanunlarına uyarak ezeli ve ebedi olan Hak Teala'nın cemalinin kemalini müşahade etme seviyesine ulaşamazsın. Beni göremezsin." (A'raf, 143) İlahi hitabına muhatap olursun. "Allahü Teala, ezelde, sonsuz, önceleride var idi ve O'ndan başka hiçbir şey yok idi. O şimdi de ezelde nasıl idiyse öyledir." hadisinde bildirilen bu gerçeğe iman edersen, münevver olursun, tam aydınlanırsın. Nitekim Pir Ebü'l-Hüseyin Nûrî (r.a.)'nın buyurduğu: "Cenab-ı Hak, zatının (tecelliyatını kesifleştirdi ve buna halk (mahlukat) adını verdi. Bu (tecelliyatını) latifleştirince bu zuhuruna da hak adını verdi" sözünün hakikatine erersin.

Bu eserimizin birkaç yerinde bu hakikatlere işaret olunmuştu. Hak Teala'nın yolunda çalışıp kemale ermenin, müdekkik ve muhakki olmanın güçlükleri üzerinde durulmuştu. İnsanların birçoğu sözü edilen terkleri, mücahede ve tecridi, iç ve dış bağlılıkları mal ve makamı, dünya işlerini bırakmayı başaramayacaklarından, bu yolda ilerleyip kazançlı olamazlar. Bir kısmı yaşlı olduğu için artık güçleri azalmıştır. Ayrıca bağlantı halinde oldukları o kadar şey vardır ki, bu yola güç yetiremezler. Bu yüzden de üzülürler, ıstırap

çekerler. Hak Teâlâ, bu üzüntü ve ıstırap içinde olanların nasipsiz kalmamalarını diledi. Sonsuz ihsan ve lütuflar sahibi olduğundan, Hatem-i Evliya'nın varisi olan bu zayıf kulunun kaleminin diliyle onlara bu yolun anlaşılır şekilde açıklanmasını müyesser eyledi. Böylece hem tasavvuf yolunun güçlü erlerine hem de zayıf ve güçsüz olanlara bu yolu aydınlattı. Bunlara uyarak bu yolda çalışanlar, vuslat yolunda ilerlemekten büyük pay alırlar. Ebedi saadet de zaten buna bağlıdır, bunlara uyularak saadete kavuşulur. Muvaffak eyleyen Allahü Teala'dır.

5. MUAMELAT KONULARI

İstidad sahiplerini ve irşada elverişli olanların irşadının özü, hülasası olarak Allah'ın has evliyasından yardım gören müridlere burada bazı nasihatlar verilecektir.

Öncelikle müşfikâne bazı nasihatler ile pek mühim ve hassas bazı konularda tenbihlerde bulunacağız. Bunlar temel esaslar olacaktır.

Ey gurur ve gaflet uykusuna dalıp giden kişiler! Ve ey şehvetinin şerlerinin sevinçlerinin şarabını içerek mest olanlar! Uyanın ve kendinize gelin ki toprağın içine girince aradıklarınızı bulacaksınız. Faydasız konuşmaktan ve dinlemekten uzaklaşın. Bunlara karışmayın, bulaşmayın ki, ahirette cehennemde bu yüzden azaba düşüp "Yarabbi bizi buradan kurtar" diye feryad edenlerden olmayasınız. Malı ve makamı istemeden zor ile kötülere ve düşmanlara kaptıracağınıza, bunları isteyerek seve seve iyilere ve dostlara veriniz. Dostun düşmanlarından ve düşmanların dostlarından uzak durunuz. Zira bunların güleryüzü, dostluğu yalandır, aldatıcıdır. Kur'an-ı Kerim'de "O günde sadıklara sıdkları menfaat sağlar, yardımcı olur." (Maide, 119) ve "malların ve evlâd-ü ıyalin fayda vermediği o günde" (Şuara, 88) buyurulduğu üzere dost ve düşmanın kim olduğu ortaya çıkar. O halde, gönlünüzü ve varlığınızı Hak Teâlâ'nın sadık dostlarına çeviriniz. Mal ve hizmetçi sahibi olarak kendinizi

dağıtmayınız. Böyle mal-mülk, hizmetçi biriktirip de ansızın geçip giden niceleri olmuştur. Allahü Teâlâ, bunlarla ilgili olarak "Kıyamet gününde insanlar amellerinin karşılığı kendilerine gösterilmek için dağınık bir şekilde hesap yerinden dönerler." (Zilzal, 6) buyuruluyor. Şu halde bu dağınıklığa ve perişanlığa düşmemek için gönül ehlinden ayrılıp da mal ve dünya ehline bağlanıp kendinizi dağıtmayınız. Azaplara sürüklemeyiniz. Hiçbiriniz bu fani dünyada sonsuzcasına kalıcı değilsiniz. Şu halde baki olmayandan geçiniz ki, bu muzır meşgalelere düşmeyesiniz. Ömür sermayesini ebedi saadeti ele geçirmek için kullanınız. Muzır şeylere asla sarfetmeyiniz. Kârınızı ziyâna döndürmeyiniz. Kârınız ve ebedi saadetiniz hangi şeyde ise onu en mühim iş olarak görüp olanca varlığınızla ona sarılınız. İster padişah olun veya sultanlık yapın, vezir veya işbilir, işgörür biri olun. Yahut mevki veya makam ve itibar sahibi bir kimse bulunun. Yahut pek meşhur bir kahraman olun, çok zengin bir kimse olun, yahut da kimsesiz, güçsüz bir derviş olun, her ne olursanız olun ve her ne durumda bulunursanız bulunun "Yeryüzünde bulunan herşey fanidir, sonludur." (Rahman, 26) İlahi fermanını unutmayınız. Ölüm ve ahiret muhakkaktır. Aniden ölüm gelebilir ve artık hiçbir şeyin çaresine bakılmaz. Öyleyse ahiretin çaresine ölüm gelmeden hemen bakmalıdır.

Zaten ömrümüzün çoğu, hep şu fani dünya işleriyle geçti. En güzel ve zinde zamanlarımızı, bedeninizin ve dünyanın mamurluğuna çalışmakla geçirdik. Asla ruh alemine, kalb diyarına yönelip onun mamuriyeti için gereken şeylerle meşgul olmadık. Ömrümüz gaflet ve manevi zarar ziyanla geçip gitti. Sonunda belki -mazallah- müflis olduk, dalalet yollarına saptık. Artık geri dönmeliyiz. Kalan ömrümüzü manen mamur etmeye, zarar ve ziyanımızın telafisine çalışmalıyız. Baki kalacak olan salih ameller işleyerek kurtuluş yoluna kavuşup bu korkunç tehlikelerden kurtulabiliriz. Bunları çok iyi düşünmeli. Allah yolunda bulunan, çalışan iyi, sadık bir arkadaş edinip kalan birkaç günlük ömrümüzde ebedi kurtuluşa kavuşmak

için biraz zahmet çekmeliyiz. Hakk yolunun soğuğuna sıcağına ve acısına, sertine ve katısına katlanıp sonunda kurtuluşa ermek için çalışmalıyız. Kurtuluş taleb ve gayretini asla elden, dilden ve gönülden bırakmamalıyız. Bu nasihatı halisane olarak cân ve gönülden kabullenmeliyiz. İşte o zaman bunun semeresini, manevi kazançlarını görebiliriz. Muvaffak eyleyen Allahü Teala'dır.

6. AYNI KONUDA AYRINTILI AÇIKLAMALAR

Evvela, şu bir türlü vazgeçemediğimiz, gönlümüzden çıkaramadığımız Allah için terkedemediğimiz -sultanlık, vezirlik, emirlik, amirlik, kadılık ve hakimlik, çiftçilik vb. diğer- meşgalelerimizi ele alalım; Allah yolunda bulunmanın zorlukları yukarılarda bildirilmişti. Onun esasları ışığında bu bağlılıklarımızı inceleyelim ve eşlerimizi ona göre düzenleyelim. İşlerimizi sıhhatle yürümesi için, manevi zarara uğramamamız için, temizliği, salahı, sadakati, dindarlığı, çalışkanlığı, dürüt olan insanları, memurları, tesbit etmeliyiz. Mühim vazifeleri böyle insanlara tevdi etmeliyiz. Herbirine belirli bir sorumluluk yüklemeli, sorumluluğu altında bulunan işlerden ve bunlarla ilgili cüz'i-külli meselelerden yalnız onları sorumlu tutmalıyız. Öyle sağlam tedbirler ve kaideler tesbit ettirip işleri bunlara uygun yaptmalarını sağlamalıyız ki, uzun zaman geçse de bu nizam fesada uğramamalı, birtakım zararlar zuhur etmemelidir.

İnatçılar, niyeti bozuk kimseler ve hasedçiler bu tesbit olunan nizam ve çalışma ahengini bozmaya güç ve fırsat bulamamalıdır. Bunları ilgili amir ve memurlara gerekli resmi yazılar ve izahlarla yeterince bildirmeliyiz. Herkes bu emir, nizam ve kaidelere uyarak çalışıp başarılı olmalıdır. Elde edilen mahsullerin, zahire ve emvalin kullanımında asla ziyan ve zarara meydan verilmemelidir Bu konuda açık, net ve şiddetli emirler çıkartılmalı, cezaları bildirilmelidir. Ahalinin mal ve mülkünün korunması da ilgili memurlara ihale olunmalıdır. Memleketin veya iş ve faaliyet alanının mühim işlerinin salah ve fesadı iyi takib ve kontrol edilmelidir. Bunlar için ve-

killer, nazırlar, sorumlular tayin etmelidir. Her alınan kârı ve hasılı için güvenilir sorumlular tutmalıdır. Varidat ve masraflar iyi tutulup kontrol edilmelidir. Vilayetlerin mahsûlat ve mahmûlatının cibayeti (vergilerin tahsili) nâibler ve valilerce yürütülmelidir. Bütün gelirler, üç kısma ayrılmalıdır. Bu üç kısımdan bir kısmı, memleketin, (işyerinin, bağ veya bahçenin) eksiklerinin giderilmesi ve gerekli tamiratlara, imar işlerine, mülk ve milletin ihtiyaçlarının giderilmesine ve ilgili birimlere yeterli miktarda sarfedilir.

Sermayenin ikinci kısmı, iki kısma bölünür. Bunun birinci kısmıyla yakınların, akrabanın, hatunların, evlad ve ıyalin zahiresi temin edilir, mühim işleri halledilir. Öyleki cümlesi bir yıl süreyle herhangi bir bakımdan bir sıkıntıya düşmesinler. Bunun üzerinde hiç kimse hiçbir tasarrufta bulunamaz. İkinci kısmı ile de bu yakın akraba grubunun haricinde olanların bir senelik ihtiyaçları temin edilir. Yani naiblerin, valilerin, emir ve amirlerin, mühim sorumluluğu olan erkânın, aile ve çocuklarının bir yıllık her türlü ihtiyacına sarfedilir.

Gelirler toplamının son ve üçüncü kısmı ise beş kısma ayrılmalı ve gösterilen şu yerlere sarfedilmelidir: Birinci kısmı Allah rızası için, Allah yolunda çalışan şeyhlere, fakirlere, alimlere, fazilet sahiplerine ve muhtaçlara tevzi edilmelidir. Bunun için de dindar, emin, hesabını ve usulünü bilen bir mutemed tayin etmeli, bu hizmetleri ona yaptırmalıdır. Her türlü hayır ve hasenat, zekat, sadaka tevzilerini bu yapar, hakları, müstahak olanlara ulaştırır. Din sahibi mütedeyyin o kimseye denilir ki, her hal ve hareketinde şeriatın ahkamını iyi bilip, haram ve helale son derece dikkat eder ve iyi bilir ki, şeriate aykırı yapılan en ufak bir muamelenin ahirette hesabı sorulur, cezası ve azabı verilir. Yoksa, zahir ibadetleri görünüşte yaparak bunları dünyalık biriktirmeye, çıkar sağlamaya vesile eden riyakarlar ve hakları eda etmekte tatsızlık, uyumsuzluk çıkaranlar, gerçek anlamda din sahibi ve mütedeyyin değildirler.

Mevcut (sermaye veya) zahirenin üçüncü kısmından ayrılan

ikinci bölüm zahire (veya malı) ihtiyaç veya zaruret halinde kullanılmak üzere kendin için hususi olarak muhafaza ettirirsin.

Üçüncü kısım zahirenin üçüncü bölümü, hususi hizmetçilerin ve dostlarının, alimlerin büyük ve önde gelenlerinin, meşayihin, ahbablarının yakınlarının ve seferde ve hazerde hizmetini görenleri ihtiyaçlarına sarfedersin. Bunların tevzi işlerini de yine güvenilir, dindar, tecrübeli ve bilgili vekillerine ve adamlarına yaptırırsın. Herbir grubun nasiplerini, tertip ve tayinatlarını açıkça kendi yazın ile tesbit edip ilgililere tebliğ ettirirsin. Herbir görevli ve sorumluya vazifelerini, bunlarla ilgili usul ve şartları iyice tebliğ ettirirsin. Ellerine, evmalini tevdi ettiğin vekillerine ve emirlerine müsaade edip güçleri yettiğince, dosdoğru ve hakkaniyetle işleri takib etmelerini sağlarsın. Öyleki artık bir senede veya her mevsimde bir defadan fazla sana gelmesinler, senin vaktini ve halini bulandırmasınlar. Sen de senede bir defa veya dört defa veya daha az, bütün naib ve vekillerini teftiş edersin. Böylece sen de huzurlu olursun, zikrin karışmaz. Eğer kendine seninle aynı fikirde olan ve diğer memurlardan üstün olan güvenilir, dindar, değerli, saygılı, mutemed bilgili bir (emin) tayin edersen, o da bütün teftiş işlerini senin adına sıhhatle yürütmeyi tekeffül ederse, bütün mühim işlerini, icraatını ona havale edebilirsin. O da senede bir veya iki defa bütün vaziyeti sana olanca içyüzü ile ulaştırır. Sen de iyice inceledikten sonra dürüstlüğünü anlayınca, artık kalbin mutmain olur. Herhangi bir yolsuzluk ve uygunsuzluk olamayacağına kanaat getirirsin. Mal ve varidatın umduğun gibi veya daha fazla arttığını, kazançların çoğaldığını gördüğün zaman, Allahü Teâlâ'nın bu nimetinin şükrünü eda etmelisin. Buna göre de maaşları, tayinat ve ihsanları arttırırsın. Varidat az çıkarsa yine şükreyle. Bununla işlerini görebileceğini düşün. Hukuka riayetin ıslahını temin eyle. Bu düzen üzere hayatını sürdürürsün, vakitlerini taat ve ibadetlerle geçirirsin. Gönlün de lüzumsuz endişelerden kuruntu ve sıkıntılardan, vesveselerden temizlenmiş olur. İşte bu, Allahü Teala'nın en yüce nimetlerinden-

dir. Allahü Teala bizleri ve sizi bu huzura kavuşanlardan eylesin. Çünkü o buna elbette kadirdir. Duaları, kabul eden, istenenleri ihsan eden O'dur.

7. İÇ DÜNYAMIZIN İDAMESİ VE HUZURU

Kendi yakınlarınla vesair insanlarla olan meşgalelerin bitince, artık kendi iç alemin ve kendi memleketinle meşgul olursun. Sıhhatini idame ettirmek için zaruri lazım olan yiyecek, içecek, macun, tiryak vesaireyi yerli yerinde kullanırsın. Bunları kullanırken niyetin, iyi ve daha sağlıklı olarak tebaana, ehl ve ıyaline, dervişlere, umum fakirlere hizmet etmek, özellikle ibadetlerini sıhhatle yapmaya kuvvet bulmaktır. Bütün muhtaçların ihtiyaçlarını temin edersin. Hiçbirini mahrum bırakmazsın. Sarfiyatını hep hayır ve hasenata tevcih edersin. Kendine iyi bir hekim temin edip ona danışarak gıda ve ilaç kullanırsın. Böylece gıda ve ilaç kullanırken, ifrat ve tefrite düşmekten korunursun. Hiçbir ilacı veya şurubu, yahut içeceği yersiz, zamansız kullanmazsın. Bütün bunları da elbette Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle yaparsın.

Diğer bir husus da nefse sükûnet veren en uygun hâtunlar ile nikahlanmaktır. Onların bir yıllık nafakalarını da en uygun bir biçimde sağlarsın. Dindar ve kıraati, tecvidi bilen bir hafız seçip çocuklarının iyi yetişmesini sağlarsın. Kur'an-ı Kerim'e bağlı kalır. İlimle meşgul olmaya alışırlar. Zevk ve sefa sağlayacak şeyler için çalışıp çabalama alışkanlıklarına düşmezler. Gelen nimetler Hak Teâlâ'nın ihsânıdır. Bunları haram sanmamalıdır. Mümkünse, başkalarını kendine tercih edip nimetleri başkalarına tevzi etmelidir. Bunu yaparsa, ne âlâ, ne güzel. Yapamıyorsan, kendini de diğer muhtaçlar gibi düşünmeli, öyle bulundurmalıdır. Fakat, Hadis-i şerifte buyurulduğu üzere insan, ihsânı önce kendine yapmalıdır. Bu hadis-i şerifte "Nefsin senin binek hayvanındır, ona iyi muamele eyle. Çünkü nefsinin de senin üzerinde hakkı vardır." buyurulmuştur. Allahü Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de "Şüphesiz Allahü Teâlâ

mü'minlerden, nefislerini (ve mallarını) satın aldı." (Tevbe, 11) buyurulmuştur.

Bu konuda biraz daha derinlemesine ve hassas inceleme yapmak gerekiyor. Bundan sonra nefse uygun muamele yapılır. Eğer nefis, mutmainne seviyesine ulaşmışsa, her hususta başkalarını kendine, onların ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarına tercih etmek uygun ve iyi olur. Veya kendini başkalarına tercih etmesi daha evla olur. Çünkü artık hiçbir şeye düşkünlüğü kalmamıştır. Eğer temayüllerin hep kendi arzu ve menfaatlerine doğru meylediyorsa, elbette buna çare olarak başkalarını kendine tercih etmek lâzımdır. Bu temayülünden dolayı insan, nefsini azarlamalı, hırpalamalı ki mutmainne olabilsin, kendine düşkün olmaktan kurtulsun. Yukarıda sözü edilen bütün bu işleri ve sorumlulukları, yiyecek, giyecek, içecek, zevc, ev, arazi vesaire işleri ve bunların muhafazası ve hizmetçilerinin tayini usulü dairesince yapılınca, bu yoldan meşru, nefsani hazlar sağlanmış olur. İcraat meşru olduğu için asla günah olmaz. Kendisi ve dostları için yaptırdığı hizmetler hepsi yerli yerindedir. İşte bütün bunlar ilahi ölçülere muvafiktır. Bu konularla ilgili nice ilimler ve semereleri vardır ki, bunlara ancak Allah adamları, marifetullah sahibi büyük alimler ulaşabilir. Kur'an-ı Kerim'de buyurulduğu üzere: "Bu ince bilgilere ancak hakiki alimler ulaşabilir ve ancak onlar bunları bilebilir." (Ankebut, 43) buyuruluyor. Özellikle kendini arındırmak, memleketini ve olanca hânümanını iyi tanzim ve tertib etmek hep bu asla bağlıdır. Herkesin maişetini buna göre düzenlemesini sağlamalıdır. İşi öyle sağlam tutup takip etmeli ki, asla yukarıdaki tesbit olunan icraat usulüne hiçbir engel ve halel gelmemelidir. Mülk ve mal işleri, dünyevi makamının gereği olan icraatı ve uhrevi vazifelerinin gereği gibi yürümesi aksamamalıdır. Çok dikkat etmeli, bu usulün muhafazasına son derece itina göstermelidir.

Bütün bu düzenlemeleri yoluna koyup artık bir problemin kalmayınca, bütün bu mühim görevlerin [illegible] birer mutemed,

amir, memur tayin edersin. Artık senin dahili ve harici hiçbir sıkıntın ve meşgalen kalmamıştır. O zaman, bu nimetlerinden dolayı gerekli olan şükürleri ifa etmelidir. Bunun için de kendin için ve Hak yolunun talibleri için uzlethaneler, halvethaneler yaptırırsın. Herbir gün ve geceni kısımlara ayırıp zamanının bir kısmını uzlethane ve halvethanenin dışında, yakınların ve dostların ile sohbette geçirirsin inşaallahü Teala.

Yirmi dört saatin sekiz saatini dostlarına, tanıdıklarına ve ahbablarına ayırırsın. Mesela, sabahleyin bir saatini günlük evrad ve dualarına ayırırsın. Sonra bir saatini namaza ayırırsın. Namazdan sonra bir saatini yine dostlarınla geçirirsin. Akşam ile yatsı namazı arasındaki bir saatini yine dostlarınla geçirirsin. Bu esnada ilmi mubâheseler, tartışma ve incelemeler ortaya konulur. Tarikat bilgileri üzerinde durulur. Bu saatlerinde eğer diğer bir meşgale zuhûr edip vazifelerini icra edemezsen, boşaldığın anda bunları mutlaka yerine getirmelisin. Bunların sekiz saatini kendi istirahatini sağlayacak şeylere tahsis edersin. Yeterince uyku alınmalıdır ki, vazifeler sihhatle icra olunabilsin. İnsan günlük vazife ve meşgalelerinden yorulunca uykuya çekilmelidir. Akıl, nefs, zihin ve bedenin sıhhati böylece temin olunabilir.

Uyunacak yer ve yatak çok temiz ve güzel kokulu olmalıdır. Yatarken ve kalkarken okunacak dualarına evdarına devam etmeli ve bunları Ebu Talib Mekki'nin "Kütübül-Kulûb" adlı eserinde veya İmam Gazalî "İhyau Ulumi'd-dîn" ve "Kimya-yı Saadet" kitablarında bildirildiği üzere yapmalıdır. Geriye, günün üçte biri olan diğer sekiz saat kalıyor. Bunu da taat, ibadet, muamelat ile Hak Teala'nın zikri ile, ilmi öğrenmekle geçirmelidir. Bu süre içinde bir saatini nefsini dinlendirmeye ayırabilirsin. Ya uyursun, ya istirahat edersin veya ehlinle meşgul olursun. Bundan sonra yarım saatini de Hak Teâlâ'nın zikriyle geçirirsin. Böylece ondört saatini doldurmuş olursun. Bütün bu zamanını, zikirle, Kur'an-ı Kerim tilavetiyle ve Hadis-i şerifleri mütalaa ile geçirirsen, Tefsir-i Kur'an

ile ve evliyanın sözlerini okumakla doldurursan pek güzel olur. Kısa bir müddet içindeki kazancın pek güzel olur. İşte bu neviden meşgalelerle vakitlerini değerlendirmek, Hak Teâlâ'nın yolunda bulunup çalışanlar ve sülük ehli olanlar için, en âlâ ve uygun olan yoldur. Geriye kalan iş, tam bir yönelişle ve ciddiyet ve gayretle ve sıdk ile Hak Teâlâ'ya yönelmektir. Allahü Teâlâ, gerçek irşadı sağlayandır. Manevi yükselmeler de yine yalnız onun ihsanı ile olur.

8. ÖZLÜ NASİHAT VE TAVSİYELER

Ey aslına ve köküne bağlı olan talebe! Hak yoluna sıdk ile sarılan salik! Allahü Teâlâ vüsûlünü mûyesser edip uzlete çekilmende seni muvaffak eylesin! Uzlet ve benzeri şeyler esasında değerli şeyler olmakla beraber bizatihi istenilen, maksad olan şeyler değildir. Yukarılarda sözü edilen terk, tecerrüd, teferrüd, zühd, vesaire şeyler, Hak Teala'nın rızasına, müşahedesine kavuşmaya vasıta oldukları için lazımdır. Sülukun nihai gayesi maksad ve maksudumuz olan Hak Teala'ya kavuşmaktır. Maksat ve asli matlub, en mükemmel bir surette marifetullah'a kavuşmaktır. O'nu yine O'nun bildirmesiyle, O'nun yardımıyla ve hidayetiyle bilmek ve tanımaktır. O'nu, kendisi kendisini hangi vecihle biliyorsa, bizim de öylece, o vecihle bilmemiz ve tanımamızdır.

Bu şerefli gayeye ulaşmanın yolu, sadece zahiri ilimleri tahsil etmekten ibaret olmayıp, bunların tahsilinden sonra, ayrıca Allahü Teala'nın ilhamına, manevi mevhibesine ve sahih keşiflere kavuşmakla olabileceği anlaşılmış oldu. Eğer vuslat hakiki ve doğru olursa, buna kavuşturan bilgiler ve bu konu pek şerefli olur. insanı en güzel bir vecihle maksadına kavuşturur. Bu duruma göre Hak Teala'ya talib olup, onun yolunda çalışan herkes, bu yoldaki engelleri aşmayı arzu eder. Kendilerini bütün alaka, ilgi ve bağlantılardan ve sair engellerden sıyırırlar. Allah adamlığı makamlarını ve menzillerini aşıp ilerlerler. Sonunda Hak Teala'ya vasıl olurlar. Nasıl olduğu bilinmeyen, anlaşılamayan vuslata ererler. O zaman

bütün masiva ve mahlukat aradan çekilir, perdeler açılır. Allah'ın ihsanlarına kavuşulup hakiki göz ve görüş sahibi olunur. Hak Teâlâ'nın mukaddes vechini müşahede eylerler. Bütün masivaullahı, isimlerden ibaret bilirler. Bu isimler, insanın masivaya ilgi duymasına, bunlara bağlanmasına yol açmaktadır. Bunların cümlesinden sıyrılıp kurtulurlar. Kur'an-ı Kerim'de buna işaretle: "Bütün yöneldiğiniz, bağlandığınız putlar, sırf sizin ve aba ve ecdadınızın koyduğu isimlerden başka birşey değildir. Siz onları mabud zannediyorsunuz. Halbuki bunlarla ilgili sizlere Allah katında hiçbir özür bildirilmemiştir" (A'raf, 71) buyuruluyor. Bunun böyle olduğu artık zevk yoluyla da anlaşılır. Yine Kur'an-ı Kerim, masivaya bağlanmanın "uçsuz çöllerde susamış olanların su zannettiği serap gibi" (Nur, 39) olduğunu beyan buyuruyor. Bunların hakikati olduğu gibi görünür. Masivadan, mahlukat mertebelerinden herbiri ve bunlardaki her nesnenin bir hayal ve serap gibi olduğu görülür. Hak yolunun talibi, dosdoğru ilerleyip kemale erince, masivanın içyüzünü böylece görür, müşahade eyler. O zamana kadar olan idraklerimizin birer zan, tahmin ve sezgiden ibaret olup gerçek olmadığı anlaşılır. Vuslata erdikten sonra Allahü Teâlâ'nın varlığı ve birliği kemaliyle müşahede olunur. Varlıkta gerçekte O'ndan başka hiçbir şeyin bulunmadığı yakinen görülür ve anlaşılır. Yalnız O ve O'nun mukaddes isimleri vardır. O zamana kadar masiva ile ilgili düşünce ve görüşlerinin hiç de yerinde olmadığını, eksik ve yanlış olduğunu anlarlar. "Halbuki anlayış ve düşüncelerinin güzel ve pek yerinde olduğunu sanırlardı." Artık eşyanın hakikati gerçek yüzü ortaya çıkmış bulunuyor. Hakikatin onların hiç de zannettikleri gibi olmadığı anlaşılmış, ortaya çıkmıştır. İlahi tecelli ve tahkiki ilim zuhur edince, o zamana kadar kurageldikleri, imar ettikleri fikir ve düşünceleri yıkıp yok ederler. Ayet-i Kerime'deki "Yapıp işledikleri bütün fikir ve amelleri -ki küfür ve dalaletten ibarettir- ortaya çıkarıp yok ederiz. Bomboş, asılsız, gerekçesiz olduklarını onlara gösteririz." (Furkan, 23)

beyanı buna işaret buyurmaktadır. İşte bu hakikat ortaya çıkar. Onlar da işin özünü, gerçeğini olduğu gibi görür ve anlarlar.

Demek oluyor ki, seyr ve sülûkun ve tecridin asıl gayesi, Hak Teâlâ'yı bilip tanımak, eşyanın hakikatini Allah'ın ilminde nasılsa öylece bilmektir. Kısacası imanın kemale ermesi ve marifetullahın elde edilmesidir. İnsan bu manevi kemal ve olgunluğa ulaşınca, bu halin efdaliyeti ve fazileti iyi anlaşılır. Bu marifetin ne kadar şerefli ve yüce olduğu açıkça görülür. Bu, şühûd-i hakiki ilmidir. Süreklidir. İnsan her anında artık bu marifet, ilim ve müşahade içindedir. Her halinde de yine bu marifetle beraberdir. Şu halde, her kimin vakitleri, nefesleri bu şühûd ve huzura tam anlamıyla ve kemaliyle garkolmuş ise ve bununla mamur kılınmış ise, kemal ve efdaliyet ona aittir. Zamanının kamil ve ekmeli, fadıl ve efdali odur. İşte ilim ve marifetteki bu kemal ve olgunluk, marifet ve şuhûd, bütün peygamberlerin (a.s.), evliyanın ve asfiyanın gayelerinin son noktasıdır. Geriye kalan diğer bütün haller ve makamlar da buna göre değerlendirilir. Bizce yakinen anlaşılmıştır ki, bu ilim ve şuhûda devam etmenin gayesi ve semeresi, gönlün ve vakitlerin Hakkın şühudu, zikri ve marifetiyle mamur kılınmasıdır. Peygamberlerin ve evliyanın hali işte böyledir. Onlarda bu hal, bir meleke haline gelmiştir. Bizim bu eserimizde maksadımız, bu yolda çalışmaya fırsat bulamayan, fakat bunu arzu eden devlet adamlarının vesair böyle zaruri dünyevi meşgalesi olanların bu yoldan tamamen nasipsiz kalmalarını önlemektir. Onlara en azından bu mühim ve hayati konuda ışık tutmak, yolu göstermektir. Böylece onlarda da buna karşı bir heves, arzu ve karar hasıl olabilir. Bu yola girdiklerinde elbette sonunda ilim ve marifete kavuşurlar. Artık bütün vakitlerini veya vakitlerinin çoğunu, zikir ve murakabeye hasredebilirler. Bunu yapmaya devam ettiklerinde de şuhud ve hakiki ilim onların ruhunun kalbine nakşolunur, İnşaallahü Teâlâ.

Birgün sende de alıştıklarını, bağlı olduğun herşeyi, yerini, yurdunu, dost ve akrabanı, mal ve mülkünü, makam ve mevkiini ter-

kedip bu mübarek yolda tam bir ihlas ve yönelişle çalışıp ilerlemek ve maksuda kavuşmak arzusu uyanıp da Hak Teâlâ'yı taleb etme sevdasına tutulursan, herşeyden önce, muhakkik, müdekkik bir mürşid-i kamil ve mükemmil bulman lazımdır. O hem kavuşmuştur, hem de kavuşturma gücüne ve feyzine sahiptir. Zaten vuslat yolunda, mürşid-i kamil ve mükemilin irşadı ile ilerlenebilir. Yolun acısı ekşisi, darlığı ve zorluğu, engelleri ve uçurumları, manileri ve bağlantıları, hallerin ve makamların şaşılacak tecellileri hep mürşidin himmetiyle aşılır. Çünkü o yolu geçmiştir. Yolu ve yolda bulunan şeyleri görür ve bilir, onun ilgisi ve himmeti sende heves ve sükûnet, itminan ve güzel itikad hasıl eder. Ancak mürşidin gerçekten irşada ehil olduğunu bilmek lazımdır. İlmü'l-yakin, aynü'l-yakin ve hakku'l-yakin mertebelerini geçmiş olmalıdır. Piyasada görülen sahte mürşidlerden, tarikat sömürücülerinden, son derece kaçınmalıdır. Ayrıca itikadı bozuk olanlardan, kendilerini Hak yolunun mecnunu olduğunu iddia edenlerden, cezbe ve sair gizli hallerden bahsedenlerden ve İslamiyetin emir ve yasaklarına uymakta gevşeklik gösteren böyle sahte tarikatçılardan da kaçınmalı, uzak durmalıdır. Bunlar cahil ve safdil olanları aldatıp yoldan çıkarırlar. Bu sözü edilen son hususlar son derece ihtiyatlı olunması gereken hususlardır. Şimdi şeyhlerin vaziyeti anlaşıldı. Artık öyle bir mürşid ve şeyh bulmalısın ki, sana gerçek anlamda süluk yaptırsın ve seni şeriat, tarikat ve hakikat gereğince terbiye edip kemale erdirsin. Ancak böylece manevi fütuhata ve vuslata kavuşup, muhakkiklerden olursun. Muvaffak eyleyen Allahü Tealadır.

Böyle tabi olunacak bir şeyh, bir mürşid bulup da (süluk ve bizzat hizmete) fırsatın olmaz ise, bari o şeyh ve müridleri için kendine yakın bir yerde uygun bir yer tayin edip, kendinin, mürid lerinin, sevenlerinin ve ziyaretçilerinin maişetlerini güzelce temin eyle. Böylece hepsinin zahiri ve batını cemiyet ve huzurlarını sağlamış olursun. Şuna yakinen inanmalısın ki, seninle Hak Teâlâ arasındaki vasıta senin şeyhindir.

Bütün işlerini, amellerini ve hallerini onun emri ve rızasına uygun olarak yapmalısın. Gönlün daima şeyhinin gönlüne, batınına bağlı olmalıdır. (Buna rabıta da denilmektedir ve her tarikatta mevcuttur. -çev.-). Şeyhini bir an bile unutmak, Hak Teâlâ'yı unutmaya yol açar. Haktan perdelenirsin, Hak Teâlâ'nın senden razı olması veya sana gazab etmesi, şeyhinin senden razı olmasına veya kızmasına bağlıdır. Çünkü esasında ortaya, arada şeyhin kendi rızası veya gazabı sözkonu değildir. Onun benliği, kendiliği kalmamıştır. O Hak Teâlâ'nın rızasına ve gazabına bağlıdır. Şu halde onun icraatını esasında yine Hak Teâlâ'dan bilmelidir. Onun rızası veya kızması aynen Hak Teâlâ'nın rızası veya kızması, beğenmesidir.

Karşısına çıkan müşkilatı ve meseleleri şeyhine arzetmelidir. O bunları halleder. Hak ehlinin kitaplarında bildirilen vazifelerden hergün için kendisine uygun olanları yine kendi şeyhi bildirir. Mürid de kendine bildirilen vazifeleri aynen yapar. Mürşidin, evine gidince, sen de uzlethanene çekilirsin. Zikrinle meşgul olup nefeslerini ve vakitlerini muhafazaya devam edersin. Bir nefesinin bile zayi olmasına fırsat vermezsin. Böylece lahza lahza, an be an tam bir kalb huzuruyla Allah yolunda ilerlersin, İnşaallahü Teala.

Hz. Hüseyin'in
EMR-İ MA'RUF VE NEHY-İ MÜNKERİ

MURTAZA MUTAHHARÎ

"Ben azgınlık, fesad, zulüm yapmak ve makam elde etmek için Medine'den ayrılmadım. Ben dedemin ümmetini ıslah etmek, ma'rufu emredip münker'den nehyetmek, dedem Resulullah ve babam Ali b. Ebi Talib'in yolunu ihya etmek için kıyam ettim. Yezid b. Muaviye benden biat istemeseydi bile yine de tuttuğum yolu sürdürürüm."

Tarihin en trajik hadiselerinden biri olan Kerbela faciası, İmam Hüseyin'in yerine getirdiği emr-i ma'ruf ve nehy-i münker ameline reva görülen feci bir katliamdı. Hüseyin b. Ali'nin amacı mevki ve makam değildi, servet peşinde koşan biri olmadığı gibi fesad ve bozgunculuk çıkaran bir kişi de değildi. Zalim ve zorba birisi asla değildi. Bu ruh, ilk günden son güne ve son ana dek onun mukaddes vücudunda yer etmiş, onun kanından ve hislerinden bir parça olmuştu. Ömrünün son anlarında dahi sözlerinden yine gayret, cesaret ve büyüklüğün yankılandığını ve şöyle haykırdığını görüyoruz: "Allahım! Önüme senin razı olacağın bir yol koy."

99 sayfa
ISBN 975-574-088-0

İRFAN DİZİSİ: 11

"NEFHATÜ'R-RUH VE TUHFETÜ'L-FÜTUH"

VUSLAT YOLU

MÜEYYEDÜDDİN EL-CENDÎ

Elinizde bulunan bu özlü eser, İbn Arabî'nin müntesiblerinden ve kamil halifesi olan Sadreddin Konevî'nin yetiştirdiği Müeyyedüddin el-Cendî'ye ait olup umuma hazırlanmış bir tasavvuf ve ahlâk kitabıdır. Kitap, herkesin istifade edebileceği bir muhteva çerçevesinde hazırlanmış ve bu amacı da fevkalade özlü olarak ortaya koymuştur.

Eser iki ana bölümden oluşmakta. Birinci bölüm marifetullah için gerekli itikadî bilgileri muhtevidir. İkinci bölümde de tarikat, seyr u sülûk âdabı ve ahlâkı hakkında temel ve ince bilgiler verilmektedir.

ISBN 975-574-106-2

9 789755 741069

İnsan yayınları